

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра обліку та оподаткування

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему: Облік і аналіз дебіторської заборгованості
на ПрАТ «Запорізький електровозоремонтний завод»

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0719-з
спеціальності 071 «Облік і оподаткування»
освітньо-професійної програми «Облік і аудит»
спеціалізації облік і аудит у підприємстві

Ю.В. Ющенко

Керівник: _____ д.е.н., професор Проскуріна Н. М.

Рецензент: _____ к.е.н., доцент Гринь В.П.

Запоріжжя 2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економічний
Кафедра обліку та оподаткування
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 071 «Облік і оподаткування»
Освітньо-професійна програма «Облік і аудит»
Спеціалізація облік і аудит у підприємстві

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Зав. кафедри _____ Н.М. Проскуріна
«___» _____ 2020 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Ющенко Юлії Вадимівні

1. Тема роботи: Облік і аналіз дебіторської заборгованості на ПрАТ «Запорізький електровозоремонтний завод» керівник роботи Проскуріна Н. М., д.е.н., професор, затверджені наказом ЗНУ від 18.06.2020 р., № 810-с.
2. Строк подання студентом роботи 02 грудня 2020 р.
3. Вихідні дані до роботи: спеціальна література, законодавчі та нормативні акти, статистичні дані, дані фінансової звітності підприємства.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): дослідити економічну сутність, класифікацію та оцінку дебіторської заборгованості; провести аналіз нормативно-правового регулювання обліку дебіторської заборгованості; виокремити організацію обліку дебіторської заборгованості на досліджуваному підприємстві; дослідити процес документування та методичного забезпечення обліку дебіторської заборгованості на підприємстві; дослідити методику аналізу дебіторської заборгованості; провести аналіз дебіторської заборгованості на підприємстві; визначити напрями удосконалення обліку розрахунків з дебіторами та покращення управління дебіторською заборгованістю.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): 13 рис., 30 табл. та 4 формули.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
1	д.е.н., професор Проскуріна Н. М.	19.08.2020	19.08.2020
2	д.е.н., професор Проскуріна Н. М.	16.09.2020	16.09.2020
3	д.е.н., професор Проскуріна Н. М.	07.10.2020	07.10.2020

7. Дата видачі завдання: 08 липня 2020 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Складання плану роботи, підбір літератури	липень 2020	виконано
2.	Написання вступу	липень 2020	виконано
3.	Виконання першого розділу	серпень 2020	виконано
4.	Виконання другого розділу	вересень 2020	виконано
5.	Виконання третього розділу	жовтень 2020	виконано
6.	Написання висновків	листопад 2020	виконано
7.	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	листопад 2020	виконано
8.	Подання роботи на кафедрі	грудень 2020	виконано

Студент _____
(підпис)

Ю. В. Ющенко

Керівник роботи _____
(підпис)

Н. М. Проскуріна

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____

В.В. Сьомченко

ЗМІСТ

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

РЕФЕРАТ

SUMMARY

ВСТУП 14

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОБЛІКУ І АНАЛІЗУ
ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ НА ПРОМИСЛОВОМУ
ПІДПРИЄМСТВІ

1.1 Сутність економічної категорії «дебіторська заборгованість» в
обліково-аналітичному процесі 20

1.2 Облік дебіторської заборгованості за вітчизняною та
міжнародною практикою 32

1.3 Методика аналізу дебіторської заборгованості в системі
управління підприємством 47

РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ
ЗАБОРГОВАНОСТІ НА ПрАТ «ЗАПОРІЗЬКИЙ
ЕЛЕКТРОВОЗОРЕМОНТНИЙ ЗАВОД»

2.1 Організаційно-економічна характеристика підприємства 55

2.2 Організація на підприємстві облікового процесу дебіторської
заборгованості 63

2.3 Удосконалення інформаційно-методичного забезпечення обліку
операцій з дебіторською заборгованістю 73

РОЗДІЛ 3 МЕТОДИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ
ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ НА ПрАТ «ЗАПОРІЗЬКИЙ
ЕЛЕКТРОВОЗОРЕМОНТНИЙ ЗАВОД»

3.1 Аналіз динаміки, складу і структури дебіторської заборгованості
підприємства 81

3.2 Оцінка руху та ефективності використання дебіторської заборгованості на підприємстві	85
3.3 Напрями покращення управління дебіторською заборгованістю на підприємстві	92
ВИСНОВКИ	100
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	108
ДОДАТОК А Види діяльності ПрАТ «ЗЕРЗ» у 2019 році	117
ДОДАТОК Б Організаційна структура ПрАТ «Запорізький електровозоремонтний завод»	120
ДОДАТОК В Елементи облікової політики на ПрАТ «ЗЕРЗ» щодо дебіторської заборгованості в системі розрахунків з покупцями	121
ДОДАТОК Д Порівняльна характеристика дебіторської заборгованості за П(С)БО та МСФЗ	123
ДОДАТОК Е Оцінка системи внутрішнього контролю за дебіторською заборгованістю на ПрАТ «ЗЕРЗ»	126
ДОДАТОК Ж Тест оцінювання внутрішнього контролю на ділянці розрахунків з дебіторами на ПрАТ «ЗЕРЗ»	130

СКОРОЧЕННЯ ТА УМОВНІ ПОЗНАКИ

ДССУ – Державна служба статистики України

ДПСУ – Державна податкова служба України

Закон України № 996-IV – Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» від № 16.07.1999 р. № 996-IV

Інструкція МФУ № 291 – Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затв. наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291

КМУ – Кабінет Міністрів України

Н(С)БО 1 – Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності, затв. наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73

МСБО – Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку

МСФЗ – Міжнародні стандарти фінансової звітності

МСФЗ 1 – Міжнародні стандарти фінансової звітності 1 «Перше застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності»

МСФЗ 32 – Міжнародні стандарти фінансової звітності 32 «Фінансові інструменти: подання»

МСФЗ 39 – Міжнародні стандарти фінансової звітності 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка»

МФУ – Міністерство фінансів України

НБУ – Національний банк України

План рахунків – План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затв. наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291

ПДВ – податок на додану вартість

ПКУ – Податковий кодекс України

ПрАТ «ЗЕРЗ» – Приватне акціонерне товариство «Запорізький електровозоремонтний завод»

П(С)БО – Положення (стандарт) бухгалтерського обліку

П(С)БО 10 – Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затв. наказом Міністерства фінансів України від 08.10.1999 р. № 237

П(С)БО 13 – Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти», затв. наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2001 р. № 559

П(С)БО 14 – Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14 «Оренда», затв. наказом Міністерства фінансів України від 28.07.2000 р. № 181

П(С)БО 15 – Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід», затв. наказом Міністерства фінансів України від 29.11.1999 р. № 290

П(С)БО 16 – Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затв. наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318

П(С)БО 19 – Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств», затв. наказом Міністерства фінансів України від 07.07.1999 р. № 163

П(С)БО 21 – Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів», затв. наказом Міністерства фінансів України від 10.08.2000 р. № 193

РСБ – Резерв сумнівних боргів

ЦКУ – Цивільний кодекс України

Дт / Кт – Дебет / Кредит

грн. / тис. грн. – гривень / тисяч гривень

р. / рр. – рік / роки

рис. – рисунок

табл. – таблиця

% – відсоток

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота містить: 131 с., 3 розділи, 30 табл., 13 рис., 6 додатків, 75 джерел.

АНАЛІЗ, БЕЗНАДІЙНИЙ БОРГ, ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ, КЛАСИФІКАЦІЯ, МЕТОДИКА, РЕЗЕРВ СУМНІВНИХ БОРГІВ, ОБОРОТНІСТЬ, ОЦІНКА, ЧИСТА ВАРТІСТЬ

Об'єктом дослідження є процес обліку та аналізу дебіторської заборгованості в системі управління підприємством.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження теоретичних та організаційно-методичних аспектів і розробка практичних рекомендацій щодо напрямів удосконалення обліку та аналізу дебіторської заборгованості в системі управління підприємством.

Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження використано як загальнонаукові методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, абстрагування, конкретизація), так і емпіричні (документування, розрахунково-аналітичні та балансово-звітні прийоми). Крім того, застосовано історичний та логічний методи (при розкритті економічного змісту дебіторської заборгованості); порівняльний аналіз (для визначення відповідності законодавчих актів України у галузі бухгалтерського обліку Міжнародним стандартам фінансової звітності, а також при порівнянні показників господарської діяльності підприємства); комплексного і системного підходів – для дослідження якості обліку дебіторської заборгованості та розроблення методичного підходу до класифікації в системі управління підприємством; методи економіко-математичного та економічного аналізу – при оцінці справедливої вартості дебіторської

заборгованості, відображеної у фінансовій звітності; статистичної обробки інформації та вибіркового спостережень – при вивченні первинної документації, а також звітності підприємства; абстрактно-логічні – для формулювання теоретичних висновків і узагальнень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці теоретичних, методичних і організаційних рекомендацій з удосконалення обліку та аналізу дебіторської заборгованості та визначення напрямів покращення управління дебіторської заборгованості на підприємстві.

У процесі дослідження отримано такі наукові результати:

удосконалено

– методичні підходи до формування облікової політики щодо розрахунків з покупцями та замовниками через визначення основних завдань організації обліку розрахунків з покупцями та виділення основних елементів облікової політики щодо дебіторської заборгованості з відповідними характеристиками;

– порядок облікового відображення на рахунках бухгалтерського обліку довгострокової дебіторської заборгованості за продукцію (послуги) та резерву сумнівних боргів;

– методичні підходи до аналізу дебіторської заборгованості на підприємстві через розроблення схеми поетапного аналізу дебіторської заборгованості.

набули подальшого розвитку

– облікова дефініція «дебіторська заборгованість», яку на відміну від існуючих пропонується визначати як «заборгованість юридичних та фізичних осіб що виникла внаслідок минулих подій, у вигляді суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів та являє собою частину оборотного капіталу підприємства»;

– класифікація дебіторської заборгованості, яка узагальнює існуючі класифікаційні ознаки, розкриває економічну природу розрахунків покупців

та замовників, враховує основні аспекти таких розрахунків, об'єднує її розподіл за видами впевненості у її погашенні, строками погашення та за статтями звіту про фінансовий стан;

– система внутрішнього контролю, у частині оцінювання ділянки розрахунків з дебіторами, через розробку матриці оцінки системи внутрішнього контролю та контрольного документу, побудованого на тестовій основі;

– заходи та методи управління дебіторською заборгованістю, які сприятимуть зниженню ступеня ризику неоподержання грошових коштів від боржників, допоможуть налагодити ефективну кредитну політику на підприємстві.

Отримані результати полягають в теоретико-методичному обґрунтуванні та вирішенні комплексу питань, пов'язаних з обліком та аналізом розрахунків з дебіторами та управління дебіторською заборгованістю підприємства. Проведене дослідження спрямоване на підвищення достовірності, аналітичності обліку та аналізу дебіторської заборгованості і дозволяє зробити висновок, що упровадження даних рекомендацій зможе забезпечити достовірне відображення операцій з обліку розрахунків з дебіторами та сприятиме ефективному управлінню на ПрАТ «Запорізький електровозоремонтний завод».

SUMMARY

Qualification work contains 131 pp., 3 sections, 13 fig., 30 tab., 6 annex, 75 references.

ANALYSIS, DEBATE DEBT, RECEIVABLES, CLASSIFICATION, METHODOLOGY, SUSPICIOUS DEBT RESERVE, CURRENCY, VALUATION, NET VALUE

The object of research is the process of accounting and analysis of receivables in the enterprise management system.

The purpose of the qualification work is to study the theoretical and organizational and methodological aspects and develop practical recommendations for improving the accounting and analysis of receivables in the enterprise management system.

To achieve this goal in the research process used both general scientific methods (analysis, synthesis, induction, deduction, analogy, abstraction, concretization) and empirical (documentation, calculation-analytical and balance-reporting techniques). In addition, historical and logical methods were used (in disclosing the economic content of receivables); comparative analysis (to determine the compliance of legislative acts of Ukraine in the field of accounting with International Financial Reporting Standards, as well as when comparing indicators of economic activity of the enterprise); integrated and systematic approaches – to study the quality of accounting for receivables and develop a methodological approach to classification in the management system of the enterprise; methods of economic-mathematical and economic analysis – in assessing the fair value of receivables reflected in the financial statements; statistical processing of information and sample observations – in the study of primary documentation and reporting of the enterprise; abstract-logical – to

formulate theoretical conclusions and generalizations.

The scientific novelty of the obtained results lies in the development of theoretical, methodological and organizational recommendations for improving the accounting and analysis of receivables and identifying areas for improvement of receivables management in the enterprise.

The following scientific results were obtained in the course of the research:

improved

- methodical approaches to the formation of accounting policies for settlements with customers and customers through the definition of the main tasks of the organization of accounting settlements with customers and the allocation of the main elements of accounting policies for receivables with the appropriate characteristics;

- the procedure for accounting for long-term receivables for products (services) and the provision for doubtful debts;

- methodical approaches to the analysis of receivables at the enterprise through the development of a scheme of step-by-step analysis of receivables.

acquired further development

- accounting definition of «receivables», which in contrast to the existing proposed to be defined as «debts of legal entities and individuals arising from past events, in the form of cash, cash equivalents or other assets and is part of the working capital of the enterprise»;

- classification of receivables, which summarizes the existing classification features, reveals the economic nature of the calculations of buyers and customers, takes into account the main aspects of such calculations, combines its distribution by types of certainty in its repayment, maturity and financial statements;

- internal control system, in terms of evaluating the area of settlements with debtors, through the development of an evaluation matrix of the internal control system and a control document built on a test basis;

- measures and methods of receivables management, which will help

reduce the risk of non-receipt of funds from debtors, will help to establish an effective credit policy in the enterprise.

The obtained results consist in the theoretical and methodological substantiation and solution of a set of issues related to the accounting and analysis of settlements with debtors and management of receivables of the enterprise. The study is aimed at improving the reliability, analytical accounting and analysis of receivables and concludes that the implementation of these recommendations will provide a reliable reflection of accounting transactions with debtors and will promote effective management of PJSC «Zaporizhzhya Electric Locomotive Repair Plant».

ВСТУП

Організація обліку та аналізу дебіторської заборгованості має стратегічне значення для підприємств будь-якої галузі та форми власності. Результати цього процесу безпосередньо впливають на фінансову стійкість, базу оподаткування підприємства, виконання плану доходів та витрат і, як наслідок, на досягнення стратегічних цілей його розвитку в умовах ринку та забезпечення конкурентоспроможності, прибутковості господарської діяльності.

Проблема організації обліку та аналізу дебіторської заборгованості підтверджується збільшенням її частки у складі активів підприємств. Це пояснюється невиконанням фінансових зобов'язань контрагентів, порушенням нормального циклічного процесу, пов'язаного з перетворенням такого активу в грошові кошти і, як наслідок, погіршенням платоспроможності.

Проблеми теорії і практики обліку та аналізу дебіторської заборгованості в системі управління підприємством досліджено в працях багатьох економістів. Значний внесок у вирішення цих проблем зробили вітчизняні дослідники: І.О. Бланк, М.Д. Білик, Ф.Ф. Бутинець, А.Д. Бутко, С.Ф. Голов, Л.В. Городянська, Р.О. Костирко, В.М. Костюченко, Г.О. Кравченко, С.А. Кузнєцова, Г.В. Митрофанов, Є.В. Мних, Л.В. Нападівська, Ю.І. Осадчий, А.П. Шаповалова, В.О. Шевчук та ін. З іноземних вчених необхідно відзначити А. Апчерча, Дон Р. Хенсена, Д. Нортон, Р. Каплана, Я.В. Соколова тощо. Враховуючи надбання науковців з обліку та аналізу дебіторської заборгованості, залишаються невирішеними ряд теоретичних та практичних питань щодо забезпечення інформаційних потреб внутрішніх користувачів.

Підвищена увага до стану розрахунків з дебіторами пов'язана із необхідністю врахування змін бізнес-середовища, що змушує підприємства

розробляти системи оцінки показників стану розрахунків з використанням новітніх досягнень у галузі сучасних інформаційних технологій для автоматизації обробки потрібної інформації та прийняття відповідних управлінських рішень. Методика обліку та аналізу розрахунків з дебіторами є невід'ємною частиною системи бухгалтерського обліку підприємства та його фінансової звітності. Їх важливість великою мірою визначається необхідністю гармонізації теорії та практики вітчизняного бухгалтерського обліку відповідно до вимог міжнародних стандартів. Виходячи з цього всі зазначені вище обставини обґрунтовано доводять актуальність теми кваліфікаційної роботи.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження теоретичних та організаційно-методичних аспектів і розробка практичних рекомендацій щодо напрямів удосконалення обліку та аналізу дебіторської заборгованості в системі управління підприємством.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань:

- дослідити існуючі підходи до визначення економічної сутності для цілей бухгалтерського обліку та ролі дебіторської заборгованості у діяльності підприємств, які містяться в працях вітчизняних і зарубіжних дослідників-попередників;
- вивчити стан нормативно-правового забезпечення бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості на основі національних та міжнародних з огляду на потреби бухгалтерського обліку;
- провести критичний аналіз процесу оцінювання дебіторської заборгованості та відображення його результат в системі національних рахунків бухгалтерського обліку;
- розкрити сутність обліково-аналітичного процесу дебіторської заборгованості, виходячи зі специфічних особливостей об'єкту дослідження;
- дослідити процес документування облікового процесу дебіторської заборгованості на підприємстві;

- узагальнити методичні підходи до відображення в бухгалтерському обліку операцій з дебіторами підприємства;
- визначити проблеми та недоліки в обліку дебіторської заборгованості на підприємстві та напрями удосконалення її облікового процесу;
- розкрити методику аналізу стану дебіторської заборгованості;
- провести аналіз динаміки, складу, структури, руху та ефективності використання дебіторської заборгованості на досліджуваному підприємстві;
- окреслити напрями покращення управління дебіторською заборгованістю на досліджуваному підприємстві.

Об'єктом дослідження є процес обліку та аналізу дебіторської заборгованості в системі управління підприємством.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методичних та практичних аспектів обліку та аналізу дебіторської заборгованості в управлінні підприємством.

Інформаційною базою дослідження є: законодавчі акти та нормативно-правові документи з питань обліку та аналізу дебіторської заборгованості; наукові праці й публікації вітчизняних та іноземних вчених із цих питань; фахові періодичні видання; статистична інформація; практичні дані досліджуваного фермерського господарства; Інтернет-ресурси.

Кваліфікаційна робота бакалавра виконана на матеріалах ПрАТ «Запорізький електровозоремонтний завод» (м. Запоріжжя).

Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження використано як загальнонаукові методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, абстрагування, конкретизація), так і емпіричні (документування, розрахунково-аналітичні та балансово-звітні прийоми). Крім того, застосовано історичний та логічний методи (при розкритті економічного змісту дебіторської заборгованості); порівняльний аналіз (для визначення відповідності законодавчих актів України у галузі бухгалтерського обліку

Міжнародним стандартам фінансової звітності, а також при порівнянні показників господарської діяльності підприємства); комплексного і системного підходів – для дослідження якості обліку дебіторської заборгованості та розроблення методичного підходу до класифікації в системі управління підприємством; методи економіко-математичного та економічного аналізу – при оцінці справедливої вартості дебіторської заборгованості, відображеної у фінансовій звітності; статистичної обробки інформації та вибіркового спостереження – при вивченні первинної документації, а також звітності підприємства; абстрактно-логічні – для формулювання теоретичних висновків і узагальнень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці теоретичних, методичних і організаційних рекомендацій з удосконалення обліку та аналізу дебіторської заборгованості та визначення напрямів покращення управління дебіторської заборгованості на підприємстві.

У процесі дослідження отримано такі наукові результати:

удосконалено

– методичні підходи до формування облікової політики щодо розрахунків з покупцями та замовниками через визначення основних завдань організації обліку розрахунків з покупцями та виділення основних елементів облікової політики щодо дебіторської заборгованості з відповідними характеристиками;

– порядок облікового відображення на рахунках бухгалтерського обліку довгострокової дебіторської заборгованості за продукцію (послуги) та резерву сумнівних боргів;

– методичні підходи до аналізу дебіторської заборгованості на підприємстві через розроблення схеми поетапного аналізу дебіторської заборгованості.

набули подальшого розвитку

– облікова дефініція «дебіторська заборгованість», яку на відміну від

існуючих пропонується визначати як «заборгованість юридичних та фізичних осіб що виникла внаслідок минулих подій, у вигляді суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів та являє собою частину оборотного капіталу підприємства»;

- класифікація дебіторської заборгованості, яка узагальнює існуючі класифікаційні ознаки, розкриває економічну природу розрахунків покупців та замовників, враховує основні аспекти таких розрахунків, об'єднує її розподіл за видами впевненості у її погашенні, строками погашення та за статтями звіту про фінансовий стан;

- система внутрішнього контролю, у частині оцінювання ділянки розрахунків з дебіторами, через розробку матриці оцінки системи внутрішнього контролю та контрольного документу, побудованого на тестовій основі;

- заходи та методи управління дебіторською заборгованістю, які сприятимуть зниженню ступеня ризику недержання грошових коштів від боржників, допоможуть налагодити ефективну кредитну політику на підприємстві.

Отримані результати полягають в теоретико-методичному обґрунтуванні та вирішенні комплексу питань, пов'язаних з обліком та аналізом розрахунків з дебіторами та управління дебіторською заборгованістю підприємства. Проведене дослідження спрямоване на підвищення достовірності, аналітичності обліку та аналізу дебіторської заборгованості і дозволяє зробити висновок, що упровадження даних рекомендацій зможе забезпечити достовірне відображення операцій з обліку розрахунків з дебіторами та сприятиме ефективному управлінню на ПрАТ «Запорізький електровозоремонтний завод».

Застосування на практиці запропонованих автором рекомендацій дозволить забезпечити адекватне відображення операцій з обліку дебіторської заборгованості в сучасних умовах господарювання, своєчасне одержання та аналіз необхідної інформації управлінським на найвищим

управлінським персоналом. Отримані результати дослідження спрямовані на підвищення достовірності, оперативності та аналітичності обліку дебіторської заборгованості, можуть впроваджуватися в практику роботи промислових підприємств.

Основні результати дослідження, що викладені в кваліфікаційній роботі, пройшли апробацію шляхом обговорення та отримали позитивну оцінку науковців на 2 міжнародних науково-практичних конференціях: XII Міжнародна науково-практична конференція «Виклики та перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях» (26-27 жовтня 2017 р. м. Запоріжжя), XIII Міжнародна науково-практична конференція «Виклики та перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях» (25-26 жовтня 2018 р. м. Запоріжжя); на 2 науково-практичних семінарах: «Аудиторська діяльність: стан, сучасні тенденції та перспективи розвитку» (21 лютого 2018 р., м. Запоріжжя), на науково-практичному семінарі «Облікова політика підприємства: сучасний стан, проблеми формування та шляхи вирішення» (06 грудня 2019 р., м. Запоріжжя).

Питання обліку та аналізу дебіторської заборгованості висвітлено у наукових публікаціях у збірнику наукових праць молодих вчених: «Актуальні питання обліку та аналізу: теорія та практика» (Запоріжжя : ЗНУ, 2018), «Актуальні питання обліку та аналізу: теорія та практика» (Запоріжжя : ЗНУ, 2019), «Обліково-аналітичне забезпечення управління розвитком підприємства» (Запоріжжя : ЗНУ, 2019), «Обліково-аналітичне забезпечення управління розвитком підприємства» (Запоріжжя : ЗНУ, 2020); збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених «Молода наука-2019» (I том, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОБЛІКУ І АНАЛІЗУ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

1.1 Сутність економічної категорії «дебіторська заборгованість» в обліково-аналітичному процесі

У ринкових умовах господарювання взаємовідносини між підприємствами мають характер грошових розрахунків. Розрахунки між підприємствами – це одна з необхідних складових розширеного відтворення. Вони опосередковують розподіл і перерозподіл суспільного продукту, перехід його з товарної форми в грошову, і навпаки. Розрахунки ґрунтуються на економічній базі кругообігу коштів в процесі виробництва. Саме для нормального функціонування всіх ланок підприємства необхідно мати достовірну інформацію про дебіторську заборгованість в системі розрахунків з покупцями.

Згідно даних ДССУ [40] загальний обсяг дебіторської заборгованості станом на 31.12.2019 р. склав 3945631,4 тис. грн. що на 63,78% більше ніж у 2019 році. У галузях економіки країни вона розподілилась наступним чином (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Дебіторська заборгованість підприємств за видами економічної діяльності станом на 31.12. 2019 р.

Галузь народного господарства	Код за КВЕД	на 01.01.2019 р.	на 31.12.2019 р.
1	2	3	4
сільське, лісове та рибне господарство	A	339227,6	1092111,3
Промисловість	B+C+D+E	786022,6	990702,4
Будівництво	F	115721,1	115496,3

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4
оптова та роздрібна торгівля; ремонт	G	641285,3	997460,4
автотранспортних засобів і мотоциклів			
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	H	94422,0	196186,7
організація харчування	I	4952,9	6444,2
інформація та телекомунікації	J	30747,4	48271,7
фінансова та страхова діяльність	K	107984,6	114167,7
операції з нерухомим майном	L	135120,8	175302,3
професійна, наукова та технічна діяльність	M	113426,7	147930,1
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N	33317,2	52128,7
Освіта	P	344,5	391,2
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Q	1255,1	2054,4
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	R	3354,1	5394,7
надання інших видів послуг	S	1861,8	1589,3
Усього		2409043,7	3945631,4

Проте, цілком виправданим є зростання боргу. «Це пояснюється тим, що за звітний період спостерігається зростання ВВП, збільшилася кількість підприємств і їх сумарний торговий обіг. У зв'язку з цим неминуче збільшилася й сумарна дебіторська заборгованість» [74].

В світі, зазвичай «... доля дебіторської заборгованості в обігових коштах середньої компанії складає не менше 20-30%» [73].

Збільшення дебіторської заборгованості призводить до негативних чинників:

- відволікання коштів з обороту і відповідно стримування інноваційного розвитку;
- при тривалому неповерненні дебіторської заборгованості здійснюється знецінення коштів, тобто втрачається цінність грошей в часі, особливо в умовах фінансової кризи, що призвела до значної інфляції;
- підприємства змушені брати позики під значні відсотки, що призводить до додаткових втрат.

Поняття «дебіторська заборгованість» розглядається як в нормативних

документах так і в працях сучасних науковців.

Сучасне трактування поняття «дебіторська заборгованість» з'явилося ще у XVIII ст. н.е., коли Е. Дегранж, Дж. Дзаппі вперше визначили дебіторську заборгованість «як один з показників, що характеризує фінансовий стан підприємства – показник його конкурентоспроможності, кредитоспроможності, платоспроможності, виконання зобов'язань перед іншими підприємствами» [66, с. 247].

С. І. Корецький дає відмінне від попереднього визначення дебіторської заборгованості: «взаємовідносини двох осіб, що укладають угоду, можна подати двома латинськими термінами: «дебет» (винен) і кредит (вірить комусь). Так, у разі, коли особа, яка позичає комусь кошти, вірить – це кредит, і тоді вона іменується кредитором, особа, яка одержує позику, стає винною – це дебет, і тоді вона іменується дебітором» [32, с.87].

У порівнянні з більш пізніми періодами зміст дебіторської заборгованості дещо змінився, проте основне ототожнення з боргом або заборгованістю залишилося незмінним.

О. Є. Федорченко визначає дебіторську заборгованість «як суму боргів юридичних і фізичних осіб підприємству в готівковій та безготівковій формах, яка виникає внаслідок господарських операцій, що відбулися в результаті минулих подій та підлягають погашенню у майбутньому» [60, с. 7].

О. М. Кияшко ідентифікує дебіторську заборгованість «як суму заборгованості дебіторів на певну дату, що виникла в результаті минулих подій, яку кредитор має право вимагати відшкодувати» [29, с. 11].

У свою чергу К. С. Сурніна зазначає, що «дебіторська заборгованість – частина оборотного капіталу, а також вимоги на його отримання у вигляді готівки, матеріальних та інших ресурсів від господарюючих суб'єктів». Тому найбільш точна її дефініція наступна: «дебіторська заборгованість – це майно (матеріальні ресурси), що не оплачені контрагентами, або готівка, що вилучена з кругообігу оборотних засобів». Наведене визначення дає уявлення

про економічну природу дебіторської заборгованості і визначає її місце в бухгалтерському обліку [58, с. 10].

Л. В. Черненко найбільш прийнятним вважає визначення, відповідно до якого «дебіторська заборгованість є правами (вимогами), що належать продавцю (постачальнику) як кредитору на отримання» [68, с. 9].

Західні економісти розглядають дебіторську заборгованість як цілісну категорію, яка включає «кредитну політику» та «політику управління дебіторською заборгованістю». Так, наприклад, Дж. Ван Хорн взагалі розглядає дебіторську заборгованість «як кількісний результат, що виникає у результаті реалізації кредитної політики підприємства» [11, с. 569], а Барт Едвардс, у своїй книжці «Кредитний менеджмент» взагалі розкриває поняття «дебіторська заборгованість», суто як термін, який використовується тільки в обліку [5, с. 102].

Вітчизняні вчені С. Ф. Голов та В. М. Костюченко розглядають дебіторську заборгованість як фінансовий актив [16, с. 345]. Д. Стоун та К. Хитчинг [56, с. 136], Л. Ш. Лозовський, Е. Б. Стародубцева, Б. А. Райзберг зазначають, що «дебіторська заборгованість являє собою суму боргів» [52, с. 134]. Т. В. Момот вважає, що під дебіторською заборгованістю потрібно розуміти безвідсоткову позику [38].

З наведених визначень, як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, можна зробити висновок, що поняття «дебіторська заборгованість» має певні і однакові ознаки: сума боргів та кредит (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 – Підходи щодо розуміння терміну «дебіторської заборгованості» в економічній літературі *

№	Автор (джерело)	Сутність поняття «Дебіторська заборгованість»
1	2	3
1.	В. І Белозерцев	«грошове вираження результату вимушеної або заздалегідь запланованої господарсько-економічної операції кредитного характеру з контрагентами (юридичними або фізичними особами), що мала місце у минулому та борг за неї може бути достовірно визначений, узгоджений з контрагентом та сплачений підприємству у майбутньому, а

Продовження таблиці 1.2

1	2	3
		в поточний момент відображений у балансі підприємства як актив» [8]
2.	С. Л. Береза	«сума боргів юридичних і фізичних осіб перед підприємством» [7]
3.	С. Ф. Голов, В. М. Костюченко	«фінансовий актив, що є контрактним правом однієї сторони отримати гроші й узгоджується з відповідним зобов'язанням сплати іншої сторони» [16].
4.	Г. Г Кірейцев	«складова оборотного капіталу, яка є комплексом вимог до фізичних чи юридичних осіб щодо оплати товарів, продукції, послуг» [30]
5.	О. П. Крайник З. В. Клепікова	«форма відстрочки платежу – (відкритий кредит) неформальна або формальна угода, яка передбачає виконання послуг замовником або реалізації продукції покупцю з відстрочкою оплати за них. Такий кредит вважається безкоштовним та без чіткого визначення строку» [33]
6.	О.Г. Лищенко	«фінансовий актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства» [35]
7.	Н. Матицина	«розмір неспроможності суб'єкта підприємницької діяльності виконати грошові зобов'язання перед підприємством після настання встановленого договором строку оплати» [36]
8.	Т. В. Момот	«безвідсоткова позика контрагентам» [38]
9.	Б. А. Райзберг Л. Ш. Лозовский Е. Б. Стародубцева	«сума боргів, належних підприємству, фірмі, компанії з боку інших підприємств, фірм, компаній, а також громадян, які є їх боржниками, дебіторами» [52]
10	Д. Стоун, К. Хітчинг	«сума боргів, які винні підприємству юридичні або фізичні особи та які виникли у результаті господарських взаємовідносин з ними» [56]

* узагальнено автором на основі джерел зазначених в таблиці

Задля уникнення непорозумінь в практичній обліковій діяльності підприємств необхідно детально розглянути сутність поняття «дебіторська заборгованість» в нормативних документах. Отже, усі визначення даного поняття визначаються таким чином, що лише перераховують складові даного поняття, а саме визначають її як об'єкт обліку (табл. 1.3).

Таким чином, в сучасній теорії бухгалтерського обліку не існує єдиного підходу до розуміння дебіторської заборгованості. Одна група вчених, визначають дане поняття як «суму боргів», друга група як «фінансовий актив». З метою уточнення даної дефініції пропонуємо

доповнити визначення та під дебіторською заборгованістю розуміти заборгованість юридичних та фізичних осіб що виникла внаслідок минулих подій, у вигляді суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів та являє собою частину оборотного капіталу підприємства, яка являє собою. Сутність запропонованого визначення дає можливість розкрити поняття дебіторської заборгованості з двох сторін: як частину оборотного капіталі та як частину зобов'язань підприємства.

Таблиця 1.3 – Визначення поняття «дебіторська заборгованість» в нормативних документах України *

№ з/п	Джерело	Визначення
1.	П(С)БО 10	«Дебіторська заборгованість – сума заборгованості дебіторів на певну дату» [19]
2.	П(С)БО 13	«Дебіторська заборгованість – це один із видів фінансових активів і визначається як контракт, що надає право отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства» [64]
3.	Інструкція з обліку коштів, розрахунків та інших активів бюджетних установ	«Дебіторська заборгованість – фінансовий актив установи, що виникає унаслідок договірних відносин між двома юридичними особами, серед яких одна, що є власником активу, після настання відповідних умов угоди має право на отримання платежів, товарів, робіт та послуг» [22]
4.	Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України	«Дебіторська заборгованість – це сума вимог банку до юридичних і фізичних осіб на певну дату щодо отримання активів, послуг тощо» [23]
5.	Міжгалузеві нормативи чисельності працівників бухгалтерського обліку	«Дебіторська заборгованість – сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату» [37]
6.	Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі	«Дебіторська заборгованість – сума заборгованості суб'єкту державного сектору на певну дату, що виникає внаслідок обмінних та необмінних операцій» [28]

* узагальнено автором на основі джерел, зазначених в таблиці

«Класифікація дебіторської заборгованості підприємства є дієвим методом дослідження цього складного економічного та правового явища, що

дозволяє з'ясувати причини виникнення та існування дебіторської заборгованості, її склад та якість із метою прийняття правильного рішення щодо процедури управління дебіторською заборгованістю» [28].

Головне призначення класифікації дебіторської заборгованості – систематизація інформації щодо її стану та надання допомоги у прийнятті оптимального рішення щодо управління дебіторською заборгованістю [57].

Згідно з НП(С)БО 1, П(С)БО 10, П(С)БО 15 дебіторська заборгованість має власну структуру і може класифікуватися за різними критеріями.

У сучасній господарській практиці поточна заборгованість класифікується за такими видами (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 – Склад основних видів поточної дебіторської заборгованості підприємства [узагальнено за джерелами 19, 20, 21]

«З метою складання фінансової звітності дебіторська заборгованість класифікується за такими ознаками:

- зв'язком з нормальним операційним циклом;

- об'єктами щодо яких виникли зобов'язання дебіторів;
- своєчасністю оплати боржником дебіторської заборгованості;
- терміном погашення» [57, 60, 68].

«При класифікації за зв'язком із нормальним операційним циклом дебіторська заборгованість поділяється на довгострокову і поточну» [19]. Зауважимо, що на Україні такий поділ дебіторської заборгованості є обов'язковим. В той же час думка вітчизняних фахівців щодо поділу дебіторської заборгованості на довгострокову і поточну не є однозначною. З точки зору Н. Багатко «такий поділ є важливим інструментом фінансового аналізу» [2], з точки зору В. В. Баліцької – «класифікація дебіторської заборгованості, як і будь-яка інша класифікація, є умовною, а отже, не є необхідною» [3].

Дебіторська заборгованість також може бути призначеною для продажу та не призначеною [1].

Дебіторську заборгованість, пов'язану з реалізацією продукції, товарів, робіт, послуг, поділяють на:

- дебіторську заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги;
- векселі, одержані в забезпечення дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги [19].

Існує в практиці класифікація дебіторської заборгованості за об'єктами, щодо яких виникають зобов'язання дебіторів (рис. 1.2).

Важливе значення має поділ заборгованості за термінами погашення. Доцільно за реальним строком погашення поділяти дебіторську заборгованість на термінову, прострочену і відстрочену, що знаходить відображення в обліку на відповідних аналітичних рахунках, де контролюється термін виконання договорів.

Класифікація дебіторської заборгованості здійснюється групуванням дебіторської заборгованості за строками її погашення із встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної групи. Коефіцієнт сумнівності встановлюється підприємством, виходячи з фактичної суми безнадійної

дебіторської заборгованості за попередні звітні періоди. Коефіцієнт сумнівності, як правило, зростає зі збільшенням строків непогашення дебіторської заборгованості.

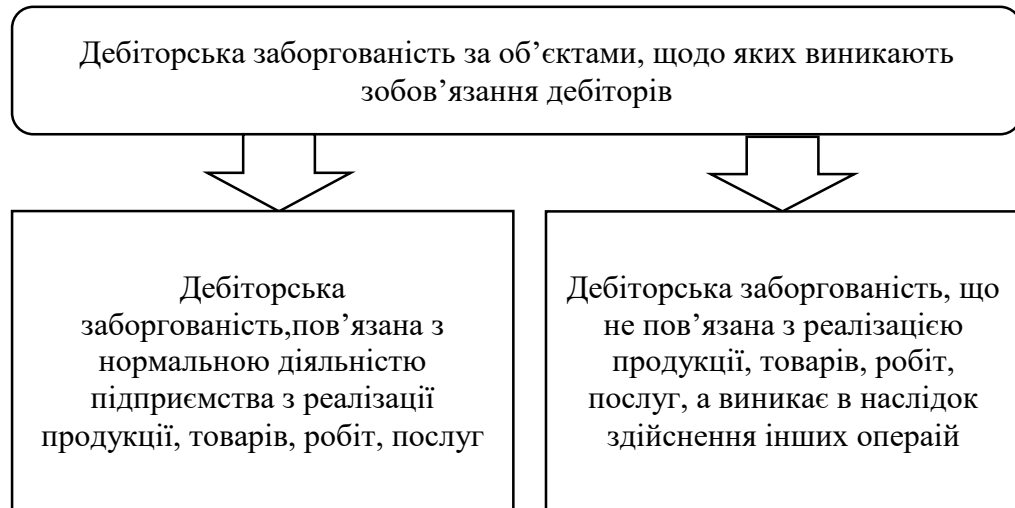

Рисунок 1.2 – Класифікація дебіторської заборгованості за об'єктами, щодо яких виникають зобов'язання дебіторів [28]

Також визначаються такі види поточної дебіторської заборгованості за впевненістю у її погашенні, які представлені в (табл. 1.4).

Таблиця 1.4 – Види поточної дебіторської заборгованості за впевненістю у її погашенні *

Вид заборгованості	Визначення	Умови переходу до іншого стану
Нормальна	«Дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість у її погашенні боржником»	«Перехід заборгованості у сумнівну супроводжується нарахуванням резерву сумнівних боргів»
Сумнівна	«Дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість у її погашенні боржником»	«Перехід заборгованості у безнадійну пов'язаний із списанням заборгованості із балансу, оскільки вона перестала відповідати визначенню балансу»
Безнадійна	«Дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість у її непогашенні боржником або строк позовної давності якої закінчився»	-

* узагальнено автором на основі джерел [26, 28, 31]

Серед вчених на сьогодні не має єдиної думки щодо ознак за якими потрібно класифікувати дебіторську заборгованість. Така різноманітність класифікацій, спричинена існуванням різних критеріїв, за якими автори поділяють дебіторську заборгованість (табл. 1.5).

Таблиця 1.5 – Класифікація дебіторської заборгованості в економічній літературі *

Автор (джерело)	Класифікаційна ознака	Класифікаційна група
1	2	3
М.П. Войнаренко [14]	За своєчасністю погашення	Нормальна; прострочена; безнадійна.
В.В. Бабіч, [1]	Залежно від виникнення	За роботи, товари, послуги; векселі отримані; за розрахунками; інша поточна.
П. Б. Кватирка [28]	За ступенем ймовірності погашення	Бездоганна; сумнівна; безнадійна.
	За видом активів	Довготермінова; короткотермінова.
	За видом розрахунків	Товари; продукція; роботи (послуги); за нетоварними розрахунками.
	За часовим аспектом (в днях)	1-15; 15-30; 30-60; 60-90; 90-120; 120-180; 180-365; понад 365.
О.І. Кобилянська [31]	За причинами виникнення	Виправдана; не виправдана.
А.А. Романюк [53]	Залежно від характеру відносин	Споживачів; інших контрагентів.
	Залежно від терміну погашення	Довгострокова; короткострокова.
	Залежно від об'єктів, відповідно до яких виникли зобов'язання	Товарна заборгованість; інша заборгованість.
	Залежно від своєчасності сплати боржником	Термінова; прострочена; відстрочена.
	Залежно від забезпеченості	Забезпечена; незабезпечена.
	Залежно від форми розрахунків	Вексельна; акредитивна; чеками; платіжними дорученнями.
К. С. Сурніна [57]	В залежності від терміну погашення	Довгострокова; поточна.
	В залежності від операційного циклу	Товарна; нетоварна.
А.М. Казакаєва [26]	По відношенню до контрагента	Підтверджена; не підтверджена.
	По ступеню забезпеченості	Забезпечена, не забезпечена.
	Залежно від часу повернення	Не розстрочена; відстрочена; прострочена.

Продовження таблиці 1.5

1	2	3
	Залежно від запропонованого способу розрахунку	Грошова; не грошова.
	Залежно від рівня суттєвості	Допустима; не допустима.
	В залежності від ризику неплатежу	Ризикована; не ризикована.
	По відношенню до підприємства	Внутрішня; зовнішня.
	За фактом витребування	Витребувана; не витребувана.
	В залежності від реальності виникнення	Фіктивна; реальна.
Т.В. Гладких [15]	За об'єктами щодо яких виникає дебіторська заборгованість	Орендаря за фінансовою орендою, яка відображається у балансі орендодавця; забезпечена векселями; інша довгострокова; за роботи, товари, послуги; за розрахунками; інша поточна.
Т.М. Сльозко [55]	Залежно від терміну погашення	Довгострокова; короткострокова або поточна.
	За характером виникнення	- заборгованість, що виникла в ході нормального операційного циклу; - заборгованість, що не виникає в ході нормального операційного циклу; - заборгованість, пов'язана з порушенням фінансової дисципліни.
	За економічним змістом	Товарна заборгованість; не товарна заборгованість.
	За забезпеченістю	Не забезпечена; забезпечена.

* узагальнено автором на основі джерел, зазначених в таблиці

Через те, що існує різноманітність класифікацій, підприємствам іноді складно аналізувати дебіторську заборгованість, саме тому вони не завжди можуть простежити її стан та вчасно прийняти управлінське рішення щодо впливу на неї.

На нашу думку, доцільним є введення класифікації (рис. 1.3), яка б об'єднувала розподіл дебіторської заборгованості по видам за впевненістю у її погашенні, строками погашення та за статтями бухгалтерського балансу. Така класифікація має бути обов'язковою на всіх підприємствах через те, що

вона найбільш пов'язана з бухгалтерським та управлінським обліком, а інші – можуть використовуватися за бажанням.

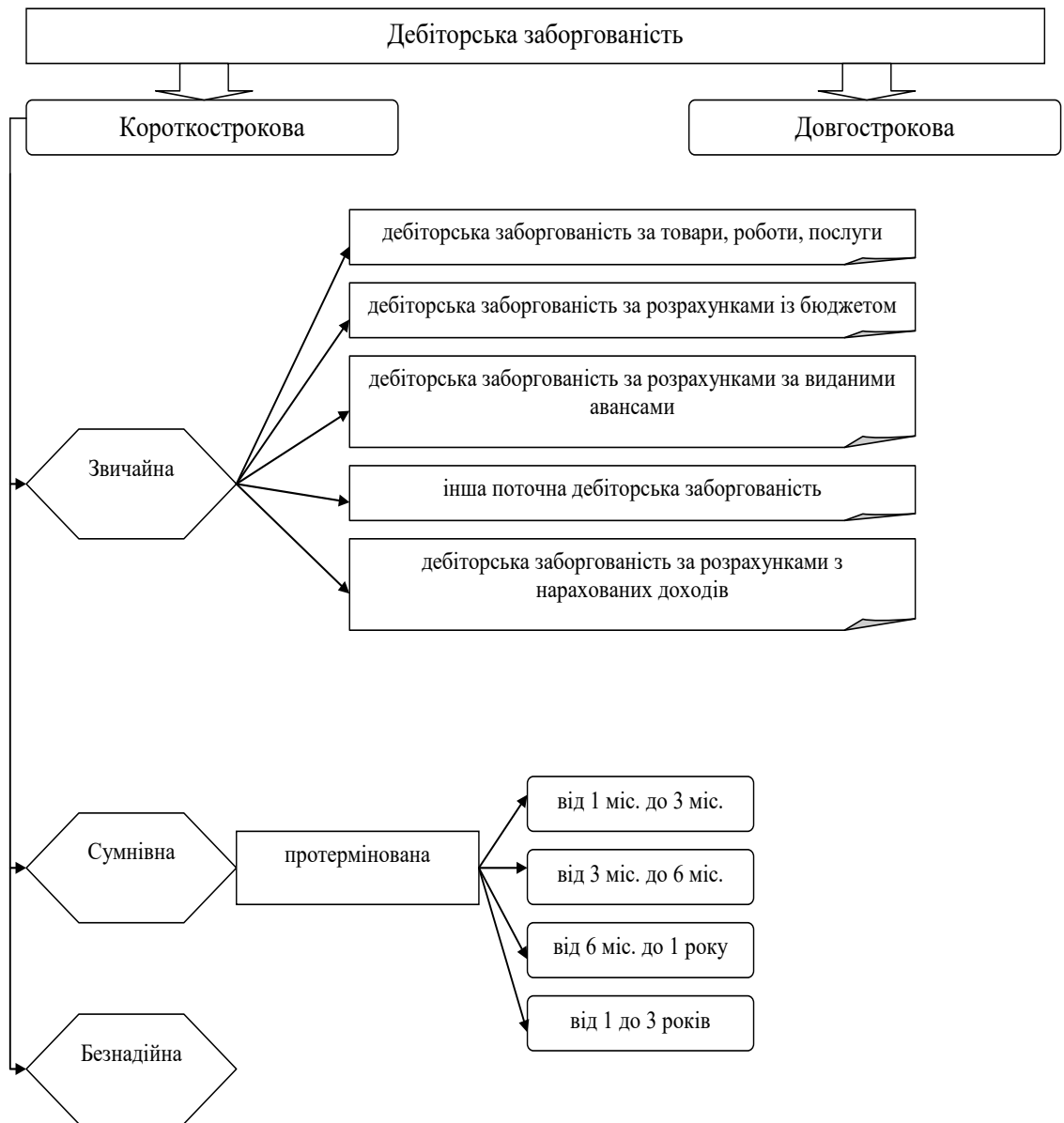

Рисунок 1.3 – Уточнена класифікація дебіторської заборгованості [розроблено автором]

Ми повністю згодні з точкою зору М. В. Бардадима [4], який наголошує на доцільності надання підприємствам право самостійно приймати рішення «про необхідність диференційованого відображення у звітності довгострокової і поточної заборгованості, як це передбачено в практиці країн із ринковою економікою».

1.2 Облік дебіторської заборгованості за вітчизняною та міжнародною практикою

Згідно з нормативними документами до дебіторської заборгованості слід віднести суму заборгованості дебіторів підприємству, заборгованість покупців, замовників та інших дебіторів, сума вимог банку до юридичних і фізичних осіб на певну дату та фінансовий актив установи, що виникає у наслідок договірних відносин між двома юридичними особами [15].

Таким чином, дебіторська заборгованість представляє собою заборгованість покупців або замовників за надані їм товари, роботи чи послуги (крім заборгованості, яка забезпечена векселем); фінансових і податкових органів, а також переплата за податками, зборами та іншими платежами до бюджету; суму авансів, наданих у рахунок наступних платежів; суму нарахованих дивідендів, процентів, роялті, що підлягають надходженню; взаємопов'язаних сторін та за внутрішньовідомчими розрахунками.

Правові засади організації облікового процесу оформлення дебіторської заборгованості чітко регламентуються законами України, постановами КМУ, наказами міністерств, відомств, ДПСУ, НБУ. Оскільки дебіторська заборгованість відноситься до складу активів підприємства і впливає на визначення реального фінансового стану підприємства, то управління нею, як складовою оборотних і необоротних активів, є одним з найважливіших і складних елементів.

В економічній літературі автори [3] пропонують розглядати п'ять рівнів організації бухгалтерського обліку і саме тому перелік нормативних актів, що регулюють обліково-аналітичний процес дебіторської заборгованості, ми відображаємо з урахуванням цих рівнів як наведено в табл. 1.6.

Що стосується першого рівня регламентації, то документи мають

вагоме значення адже їм надається першочергова перевага при розгляді спірних питань, бо вони домінують над іншими нормативними документами.

Таблиця 1.6 – Нормативні документи, що регулюють обліково-аналітичний процес дебіторської заборгованості

Рівень регламентації	Назва нормативного документа
Перший рівень	ПКУ [42], ЦКУ [67], Закон України № 996-IV [43], Закон України «Про захист прав споживачів» [45], Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [44].
Другий рівень	Постанова КМУ «Про суми та склад витрат на відрядження державних службовців, а також інших осіб, що направляються у відрядження підприємствами, установами та організаціями, які повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів» [47], Постанова КМУ «Про результати суцільної інвентаризації дебіторська та кредиторська заборгованості і заходи щодо її скорочення» [46].
Третій рівень	НП(С)БО 1 [21], П(С)БО 10 [19], П(С)БО 15 [20], П(С)БО 16 [13].
Четвертий рівень	Інструкція про службові відрядження у межах України та за кордон [25], Інструкція МФУ № 291 [21].
П'ятий рівень	Наказ про облікову політику підприємства.

При регулюванні відносин, що складаються в процесі взаємодії підприємства з його клієнтами основна роль відводиться ЦКУ [67] в якому міститься спеціальна глава присвячена загальним положенням про надання послуг, де закріплено положення щодо договорів такого типу. Сторонами за договором про надання послуг є виконавець та замовник.

Виконавець зобов'язується за завданням замовника надати послугу, яка споживається у процесі вчинення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу.

Виконавець повинен надати послугу особисто, має право залучати до договору іншу особу тільки тоді, коли це передбачено договором. Особливістю договору є те, що виконавець відшкодовує збитки, завдані невиконанням або неналежним виконанням договору про безоплатне надання послуг.

Також питання регулювання відносин між покупцями та замовниками висвітлено в Законі України «Про захист прав споживачів» [45]. Він регулює

відносини між споживачами товарів, робіт, послуг і виробниками, виконавцями, продавцями в умовах різних форм власності, встановлює права споживачів і визначає механізм реалізації державного захисту їх прав.

Фундаментом здійснення всіх видів операцій є Закон України № 996-IV [43], який визначає правові принципи регулювання, організації та ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності в Україні. У даному законі також визначене таке поняття як «зобов'язання». Відповідно до даного закону підприємство самостійно визначає облікову політику, де відображає основні засади ведення обліку відповідних об'єктів.

Досить складним питанням в обліку дебіторської заборгованості займає питання безнадійної дебіторської заборгованості, що може виникнути внаслідок погіршення фінансового стану дебітора, що є досить актуальним в сучасних умовах.

Даному питанню приділено увагу в пп. «г» пп. 138.10.6 ПКУ, де надається визначення безнадійної дебіторської заборгованості, вказує особливості покриття даного виду заборгованості банками і небанківськими фінансовими установами [42]. П(С)БО та ПКУ дають різні визначення терміна «безнадійна дебіторська заборгованість», але його суть полягає в самій назві: немає надії на погашення.

Акти другого рівня регламентації регулюють питання відрядження, відображення господарських операцій на рахунках бухгалтерського обліку, про форму статистичної звітності з дебіторської заборгованості [25].

План рахунків та Інструкція № 291, які встановлюють позначення і порядок ведення рахунків бухгалтерського обліку для узагальнення методом подвійного запису інформації про наявність та рух активів, капіталу зобов'язань і фактів фінансово-господарської діяльності підприємств [21]. Згідно до Інструкції № 291 для обліку дебіторської заборгованості призначені рахунки 1, 3 класів.

Основним фундаментом обліку дебіторської заборгованості є П(С)БО 10 [19] в якому, висвітлена інформація про порядок визнання, оцінки,

класифікації дебіторської заборгованості та визначення безнадійної дебіторської заборгованості, запропоновані альтернативні варіанти розрахунку РСБ.

На відміну від П(С)БО в міжнародній практиці не передбачено єдиного МСФЗ, який би регулював облік дебіторської заборгованості. Питання щодо обліку дебіторської заборгованості регулюються декількома міжнародними стандартами, серед яких МСФЗ 1, МСФЗ 9, МСФЗ 15, МСФЗ 32, МСФЗ 39, [41, 61, 62, 63]. Проте, жоден з цих МСФЗ не дає визначення дебіторської заборгованості:

– МСФЗ 32 – визначає дебіторську заборгованість фінансовим активом [63];

– МСФЗ 39 – визначає порядок визнання, оцінки, класифікації дебіторської заборгованості та порядок визнання безнадійної заборгованості [61];

– МСФЗ 15 – трактує дебіторську заборгованість як безумовне право компанії на відшкодування від покупця. При цьому безумовним правом на компенсацію є тоді, коли для отримання компенсації необхідний лише плин часу»;

– МСФЗ 9 – визначає дебіторська заборгованість як актив з моменту вступу підприємства в договірні відносини, в результаті яких виникають юридичні права на отримання грошових коштів [62];

– МСФЗ 1 – наводить порядок розкриття інформації у примітках до річної фінансової звітності [41].

Таким чином, дебіторська заборгованість відноситься за МСФЗ до фінансових активів та містять критерії її визнання (рис. 1.4).

«МСФЗ 9, підготовка якого тривала багато років, сьогодні стає реальністю. Стандарт набрав чинності з 1 січня 2018 року і обов'язковий до застосування усіма суб'єктами господарювання, які складають звітність за МСФЗ. Цей новий стандарт безумовно матиме істотний вплив на фінансові організації, насамперед банки, оскільки здебільшого вони утримують суттєві та складні портфелі фінансових інструментів і застосовують складні моделі

управління фінансовими ризиками. Банки краще і раніше усвідомили важливість МСФЗ 9 для їхньої звітності, не в останню чергу завдяки зусиллям і настановам Національного Банку України, і вже почали застосування нового стандарту в своєму обліку. Проте МСФЗ 9 також вплине на нефінансові організації, навіть якщо у них наявні лише прості фінансові інструменти, наприклад, дебіторська заборгованість, надані кредити (фінансова допомога) та банківські депозити. Чимало таких організацій все ще перебувають на початкових етапах аналізу й впровадження МСФЗ 9 і лише зараз починають усвідомлювати ступінь змін внаслідок його застосування порівняно з попередніми правилами МСФЗ та НПСБО і відповідний вплив на фінансові показники» [59].

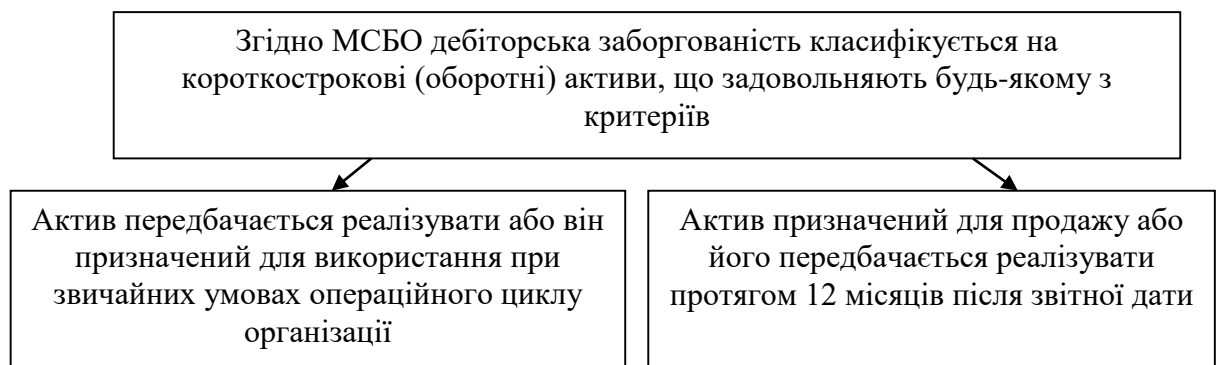

Рисунок 1.4 – Критерії визнання дебіторської заборгованості згідно МСФЗ

«Попередній стандарт МСБО 39 мав низку істотних недоліків, які зробили свій внесок в останню фінансову кризу. Зокрема, він використовував концепцію зазнаних збитків для фінансових активів, згідно з якою збиток у фінансовій звітності визнається тільки тоді, коли відбувається подія збитку. А це призводило до того, що втрати за фінансовими інструментами відображалися у звітності із запізненням та із заниженими сумами.

Новий стандарт передбачає перехід до концепції очікуваних кредитних збитків, які повинні відображати об'єктивну і зважену на імовірності різних сценаріїв оцінку можливих втрат. Це означає, що користувачі фінансової

звітності за МСФЗ 9 повинні бачити не тільки оцінку знецінення фінансових активів, засновану на подіях, які вже відбулися в минулому або відбуваються в сьогодні, але таку оцінку, яка повинна враховувати прогноз майбутніх умов і подій, в тому числі макроекономічного характеру» [6].

Питання дебіторської заборгованості висвітлено в П(С)БО 15 на рівні встановлення вимог до умов визнання доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), надання послуг [20]. За даним П(С)БО дохід від реалізації продукції не коригується на величину пов'язаної з ним сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості. Сума такої заборгованості визнається витратами підприємства в порядку визначеному П(С)БО 15.

Порівняння П(С)БО і МСФЗ дає можливість зробити наступні загальні висновки, що в системі МСФЗ:

- визнання, класифікація та оцінка дебіторської заборгованості прямо не визначені;
- представлені лише загальні рекомендації по розкриттю інформації про дебіторську заборгованість у фінансових звітах;
- дебіторська заборгованість визнається як фінансовий актив, що є контрактним правом отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства.

Досить важливого значення в обліку та аналізі дебіторської заборгованості набуває Наказ «Про облікову політику підприємства», тому що зазначає альтернативні варіанти запропоновані як П(С)БО так і МСФЗ мають бути застосовано на практиці.

Таким чином, дебіторська заборгованість є важливим показником фінансового стану підприємства, що вказує на суму заборгованості на користь підприємства на певний термін за наданий комерційний та споживчий кредити покупцям, а також як суму авансу для постачальників, щодо яких у підприємства з'являється майнове документально підтвержене право вимоги оплати боргу.

Важливим питанням обліку поточної дебіторської заборгованості в

МСФЗ є її оцінка. Методи оцінки дебіторської заборгованості повинні забезпечити дотримання викладеного у Законі України № 996-IV принципу обачності, згідно якого сума оцінки активів і доходів підприємства не повинна бути завищена [43].

Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, роботи, послуги визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг у разі наявності всіх наведених умов:

- покупцеві передані ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на продукцію (товари);
- підприємство не здійснює надалі управління та контроль за реалізованою продукцією (товарами, товарами);
- сума заборгованості може бути достовірно визначена;
- існує впевненість, що в результаті операції відбудеться збільшення економічних вигід підприємства.

Результати проведеної систематизації [33, 36, 53, 55, 68] дають змогу визначити такі види вартостей, за якими здійснюється оцінка дебіторської заборгованості (табл. 1.7).

Сума, за якою має визнаватися і відображатися дебіторська заборгованість, визначається з урахуванням таких чинників як:

- оцінки дебіторської заборгованості у поточному обліку (на етапі зарахування її на баланс підприємства);
- оцінки дебіторської заборгованості у фінансових звітах (на дату балансу).

Говорячи про оцінку дебіторської заборгованості за реалізовану продукцію (товари, роботи, послуги), слід перш за все розпочати з її первісної вартості.

«Первісна вартість є наближеною до справедливої. На момент здійснення операції і покупці, і продавці аналізують ціни, що склалися на ринку, на певний вид продукції чи послуг» [34].

Таблиця 1.7 – Дебіторська заборгованість має визнаватися і відображатися у звіті про фінансовий стан та звіті про фінансові результати у грошовій формі *

Види вартості	Особливості оцінки
на основі історичної собівартості	«первісне (історичне) оцінювання, яке визначають за номінальним і спонтанним методами оцінювання»;
на основі вартості реалізації (погашення)	«факторингове, форфейтингове оцінювання, оцінювання під час дисконту векселя, для яких характерні видаткова оцінка, чисте реалізаційне оцінювання, що визначають за розміром сумнівних боргів, експертне оцінювання, у ході якого використовують оцінювання продажу»;
на основі поточної вартості	«оцінювання з урахуванням валютного курсу; оцінювання з урахуванням індексу цін; оцінювання з урахуванням поточної процентної ставки, яке базується на методі потоку, що дисконтувався, і для розрахунку якого запропонований порядок визначення загальної реалізаційної вартості заборгованості»;
на базі теперішньої вартості	«теперішня оцінка на основі первісної вартості (метод оцінювання – первісний), теперішня оцінка на основі поточної вартості (метод оцінювання – поточний)».

* узагальнено автором на основі джерел [33, 38, 53, 68]

Первісна вартість дебіторської заборгованості за реалізовану продукцію (товари, роботи, послуги) залежить від:

- надання покупцеві торговельної знижки (знижки за своєчасну оплату) та знижок після реалізації;
- повернення товарів від покупців;
- періоду часу з дати відвантаження товарів до дати надходження грошових коштів.

Дебіторську заборгованість у цьому разі визнають за вирахуванням знижок.

Г. В. Нашкерська [39] зазначає, що «більшість підприємств оцінюють дебіторську заборгованість без врахування суми знижки. При фактичній реалізації знижки покупець здійснює коригування отриманих доходів і раніше визнаної дебіторської заборгованості». Даний порядок оцінки дебіторської заборгованості за умов своєчасної оплати викликає супротив

деяких зарубіжних вчених, а саме Е. С. Хендріксена та М.Ф. Ван Бреда [65] через те, що на дату визнання дебіторська заборгованість в окремих випадках відображається за завищеною вартістю, що суперечить принципу обачності.

Таким чином, визнання поточної дебіторської заборгованості здійснюється за собівартістю, яка дорівнює вартості обміну, яка встановлена сторонами проведення розрахункових відносин. Така оцінка може бути зменшена за рахунок знижок та деяких інших факторів.

Дебіторська заборгованість, як і інші активи підприємства, не завжди підлягає відображенню в бухгалтерському обліку і фінансовій звітності. Вона може бути відображена у звіті про фінансовий стан, якщо вона достовірно визначена і у майбутньому очікується одержання економічних вигід.

Довгострокова дебіторська заборгованість оцінюється за дисконтованою вартістю майбутніх платежів, що очікуються для погашення заборгованості.

Отже, можна зробити висновок, що оцінка дебіторської заборгованості залежить від моменту, на який вона відбувається, а також від виду та визнання дебіторської заборгованості.

Одним з проблемних облікових аспектів є оцінка поточної дебіторської заборгованості на дату балансу. Так, відповідно до п. 7 П(С)БО 10 поточну дебіторську заборгованість, яка є фінансовим активом (крім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу), включають до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю [19]. При цьому, слід звернути увагу на п. 6 П(С)БО 13, який визначає склад фінансових активів, а саме:

- грошові кошти, не обмежені для використання, та їх еквіваленти;
- дебіторську заборгованість, не призначену для перепродажу;
- фінансові інвестиції, що утримуються до погашення;
- фінансові активи, призначені для перепродажу;
- інші фінансові активи [64].

Тож питання визнання та оцінки дебіторської заборгованості

розкривається у П(С)БО 10 та П(С)БО 13. Проте, в них відсутні взаємні посилання. Так, Г.В. Нашкерська [39] зазначає, що «П(С)БО 10 не визнає дебіторську заборгованість як фінансовий інструмент і через це складається враження, що вони стосуються інших активів, саме тому необхідним є внесення змін в ці стандарти з метою уникнення таких непорозумінь».

Відмінності в підходах до оцінки, визнання і розкриття інформації про дебіторську заборгованість в бухгалтерській звітності відповідно до МСБО і П(С)БО узагальнені в табл. 1.8.

Таблиця 1.8 – Підходи до оцінки дебіторської заборгованості у вітчизняній та зарубіжній практиці *

Оцінка поточної дебіторської заборгованості				
Вітчизняний метод		Зарубіжний метод		
На дату виникнення	На дату складання балансу	На дату виникнення	На дату складання балансу	На дату погашення
за первісною вартістю	- за первісною вартістю; - за чистою вартістю реалізації (сума поточної дебіторської заборгованості за вирахуванням РСБ)	Валовий метод		
		за сумою виставленого рахунку	за сумою, скоригованою на знижку	з урахуванням знижки (за умови оплати в період дії знижки)
		Чистий метод		
		за сумою зменшеною на величину знижки	за сумою, скоригованою на знижку	- з урахуванням знижки (за умови оплати в період дії знижки) - знижка, не отримана покупцем, трактується як «штраф» (за умови оплати пізніше періоду дії знижки)

*узагальнено за джерелом [17, 34]

У звіті про фінансовий стан відображається чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості, яка визначається як різниця між первісною вартістю та РСБ:

$$\text{ЧВ} = \text{ПВ} - \text{РСБ} \quad (1.1)$$

де, ЧВ – чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги;

ПВ – первісна вартість дебіторської заборгованості;

РСБ – резерв сумнівних боргів.

Величина РСБ визначається, виходячи з:

- платоспроможності окремих дебіторів;
- на основі класифікації дебіторської заборгованості.

Незалежно від того, який метод розрахунку РСБ буде обраний, необхідно проводити класифікацію поточної дебіторської заборгованості за строками непогашення, оскільки ця інформація розкривається у Примітках до фінансової звітності.

«Метод абсолютної суми сумнівної заборгованості є найпростішим в розрахунках, оскільки не потребує застосування будь-яких коефіцієнтів та статистичних даних. Розмір РСБ визначається в сумі заборгованості тих дебіторів, платоспроможність яких викликає сумніви. Даний метод з легкістю можуть використовувати підприємства з невеликою кількістю дебіторів, тобто, коли за діяльністю боржників пильно стежать. Цей метод зручний, якщо підприємство має справу з декількома великими дебіторами, заборгованість кожного з яких представляє собою істотну суму – більше 5% від валюти балансу» [17].

Однак при цьому необхідно дуже пильно стежити не лише за інформацією про банкрутство підприємства, а й про його платоспроможність. При великій кількості дебіторів або на великих підприємствах дана інформація може «вислизнути» з уваги. О. Кушина вважає, що даний метод неприйнятний тому що, «якщо дебіторів у підприємства дуже багато, він втрачає свою привабливість, оскільки його реалізація стає досить трудомісткою. Крім того, процедуру формування резерву саме цим методом не встановлено й існують неврегульовані питання щодо створення статті резерву на початок звітного року та подальшого її коригування» [34].

Метод коефіцієнту сумнівності ґрунтується на формуванні РСБ з

використанням розрахункового показника – коефіцієнта сумнівності. Даний метод більш врегульований П(С)БО, оскільки в його тексті присутні формули розрахунку коефіцієнта сумнівності.

Для використання методу коефіцієнта сумнівності не має значення кількість дебіторів. Проте він є більш трудомістким, ніж метод абсолютної суми сумнівної заборгованості, адже потребує проведення певних розрахунків та інформаційний пакет даних за декілька періодів.

Як зазначалося вище, коефіцієнт сумнівності можна розраховувати з допомогою різних способів. Коефіцієнт сумнівності, як правило, зростає зі збільшенням строків непогашення дебіторської заборгованості.

Беручи до уваги додатки П(С)БО 10, коефіцієнт сумнівності розраховується з допомогою трьох способів (табл. 1.9)

Таблиця 1.9 – Характеристика способів нарахування резерву сумнівних боргів за коефіцієнтним методом*

№ зп	Спосіб розрахунку	Характеристика способу розрахунку
1	2	3
1.	Визначення коефіцієнту сумнівності з використанням середньої дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду	<p>«Період використання даних обирається підприємством самостійно в межах року (при наявності інформації для більш точного розрахунку можна використовувати широкий проміжок часу, при відсутності – необхідно користуватися інформацією за декілька попередніх місяців)» – це вимога додатку 1 до П(С)БО 10 [19].</p> <p>«В П(С)БО 10 запропоновано виділення 3 груп за строками непогашення дебіторської заборгованості, проте це не є установленою нормою».</p> <p>«Підприємство самостійно може збільшити або зменшити кількість груп. Збільшення призведе до більшої точності і конкретизації результатів, але й збільшить кількість необхідних розрахунків. Зменшення періодів призведе до оберненого ефекту».</p> <p>Федорченко О. Є. радить «не подрібнювати» кількість періодів [60], хоча поділ на менші періоди дасть більш точні й інформативні дані. Проте, оскільки в Ф. № 5 використовується саме виділення 3 груп, найчастіше такий поділ й використовується.</p> <p>Метод використовує дані попередніх періодів, то розрахунковий результат може не відповідати ситуації в майбутньому. Тому необхідно буде постійно на протязі звітного періоду коригувати величину резерву.</p>

Продовження таблиці 1.9

1	2	3
		Спосіб не орієнтований на резервування дебіторської заборгованості певного виду. Застосовувати даний спосіб доцільно, коли період погашення дебіторської заборгованості коливається в межах року.
2.	Спосіб розрахунку коефіцієнта сумнівності на основі класифікації дебіторської заборгованості по строкам непогашення	«Якщо період погашення дебіторської заборгованості більше року, то краще використовувати саме цей спосіб. Він охоплює дещо більший період для розрахунку коефіцієнта (періодичність розраховується в роках). Даний спосіб дещо розширює і узагальнює розрахунковий результат, оскільки база розрахунку «страждає» від інфляційних коливань». Відмінністю також є те, що розрахована сума донараховується до суми існуючого резерву.
3.	Розрахунок коефіцієнту сумнівності у вигляді питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході	«Підприємство самостійно вибирає період для розрахунків (в прикладі 3 додатку до П(С)БО 10 запропоновано використовувати 3 роки). Цей спосіб дозволяє оцінити, скільки сумнівних боргів поточного періоду можуть стати безнадійними, і ця оцінка додається до оцінок, отриманих для минулих періодів. Для розрахунку можуть використовуватись лише дані звітності попередніх періодів, що спрощує пошук інформації для розрахунків, на відміну від попередніх способів. Методика розрахунку даного методу представлена лише в додатках до П(С)БО 10, тому через невнормованість у підприємства можуть виникнути складнощі в розрахунках за допомогою цього способу. Такий спосіб розрахунку дещо відокремлює взаємозалежність між сумою дебіторської заборгованості і сумою сумнівної заборгованості й дає більш узагальнену величину. Через не прив'язаність суми безнадійної дебіторської заборгованості до загальної суми існуючої дебіторської заборгованості може виникнути ситуація, коли резерв перевищуватиме первісну вартість дебіторської заборгованості, а це, згідно з П(С)БО 10, неприпустимо».

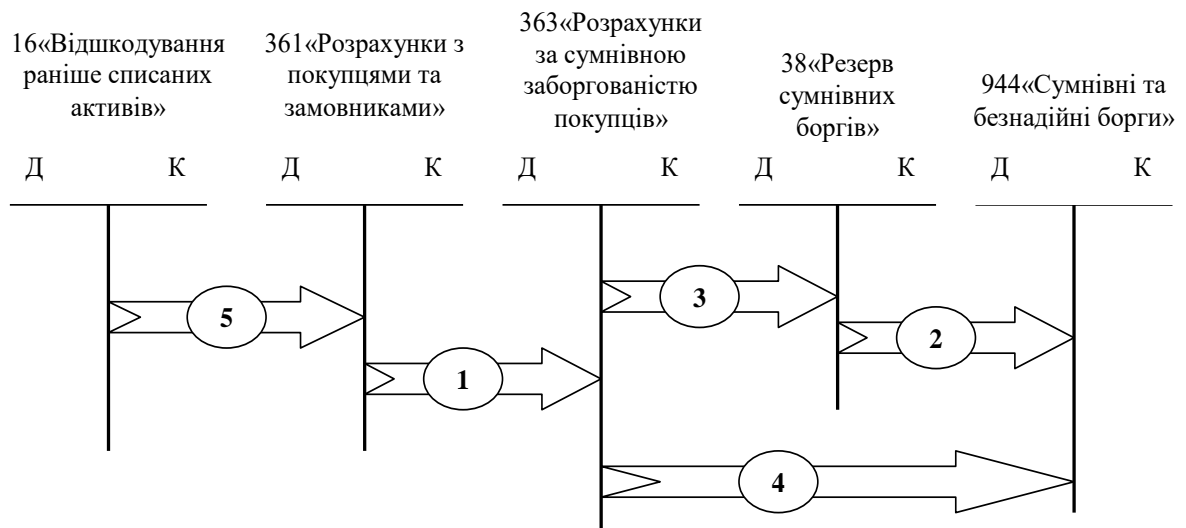
*узагальнено автором за джерелами, зазначеними в таблиці

Проблемним питанням, яке часто виникає при формуванні РСБ, є визначення термінів його нарахування. «»

За твердженням К.С. Сурніної, «РСБ необхідно створювати тільки за результатами інвентаризації дебіторської заборгованості в кінці року, в той

же час необхідно розраховувати резерв перед складанням звітності, а використовувати протягом звітного року при потребі або безпосередньо перед складанням звітності» [57].

Для нарахування та відображення в бухгалтерському обліку резерву сумнівних боргів Планом рахунків та Інструкцією № 291 передбачено балансний контрактивний рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів». Аналітичний облік необхідно здійснювати в розрізі кожного з боржників чи за термінами непогашення дебіторської заборгованості, загальну схему відображення якого в системі бухгалтерського обліку можна подати в наступному вигляді (рис. 1.5).

1. Визнано дебіторську заборгованість покупців та замовників сумнівною
2. Нархований резерв сумнівних боргів
3. Списано сумнівну заборгованість визнану безнадійною в межах нарахованого резерву
4. Списано сумнівну заборгованість визнану безнадійною понад суму резерву на витрати звітного періоду
5. Відновлено суму заборгованості, що раніше була визнана безнадійною і списана

Рисунок 1.5 – Схема обліку РСБ [складено автором за джерелами 19, 24]

Узагальнюючим негативним моментом всіх методик є нормативна нерегульованість. Проте для підприємств в цьому випадку існує певна

свобода в розрахунку величини РСБ.

В результаті кожне підприємство підбирає методику виключно індивідуально, керуючись кількістю дебіторів, наявністю необхідної інформації, управлінською політикою. При цьому необхідно закріпити її в Наказі про облікову політику підприємства.

Для мінімізації ризиків, пов'язаних з простроченням дебіторської заборгованості, підприємства розробляють різні превентивні заходи [72].

Наприклад, слід оцінювати можливі втрати по безнадійних боргах, якщо підприємство продає товари багатьом покупцям, тривалий час, не міняючи кредитну політику. Перед наданням кредиту необхідно ретельно аналізувати фінансові звіти покупця і отримувати рейтингову інформацію від фірм, що надають послуги в області фінансових консультацій.

Необхідно уникати високоризикованої дебіторської заборгованості, такий як у випадку з покупцями, працюючими у нестійкій галузі промисловості або регіоні. Як правило, споживча дебіторська заборгованість пов'язана з великим ризиком неплатежу, чим дебіторська заборгованість підприємства [71].

Отже, організація обліку поточної дебіторської заборгованості на підприємстві має важливе значення, оскільки сприяє упорядкуванню інформації, прозорості та достовірності даних із розрахункових операцій за борговими правами (з дебіторами).

Таким чином, керівнику підприємства, з метою отримання повної та оперативної інформації щодо різних видів дебіторської заборгованості, які складають значну частку у структурі оборотних коштів, доцільно забезпечити організацію цієї ділянки обліку із залученням відповідних фахівців.

1.3 Методика аналізу дебіторської заборгованості в системі управління підприємством

Аналіз дебіторської заборгованості на підприємстві будь-якої форми власності має важливе значення, оскільки сприяє упорядкуванню інформації, прозорості та достовірності даних із розрахункових операцій з дебіторами. Облікове та аналітичне забезпечення стану дебіторської заборгованості має бути організоване таким чином, щоб достатньою мірою відображувати і характеризувати всю господарську діяльність з достатньою конкретизацією, саме це зумовлює подальший напрям досліджень в галузі облікового та аналітичного забезпечення управління дебіторською заборгованістю на підприємстві.

Аналіз дебіторської заборгованості спрямований на виявлення чинників впливу на зростання дебіторської заборгованості та визначення резервів спрямованих на ліквідацію невикористаної заборгованості і зниження її зростання. Аналіз дебіторської заборгованості здійснюється для надання інформації користувачам для прийняття управлінських рішень. Для проведення аналізу використовуються традиційні методики, процедури, розраховуються аналітичні показники, яким необхідно дати економічну інтерпретацію.

«Значення аналізу дебіторської заборгованості – це важливий елемент у системі управління виробництвом, діючий засіб виявлення внутрішньогосподарських резервів, основа розроблення науково-обґрунтованих планів управлінських рішень».

Значення аналізу дебіторської заборгованості особливо зростає в період інфляції, коли іммобілізація власних оборотних активів стає дуже невикористаною.

Поетапний аналіз дебіторської заборгованості представлено нами на рисунку 1.6.

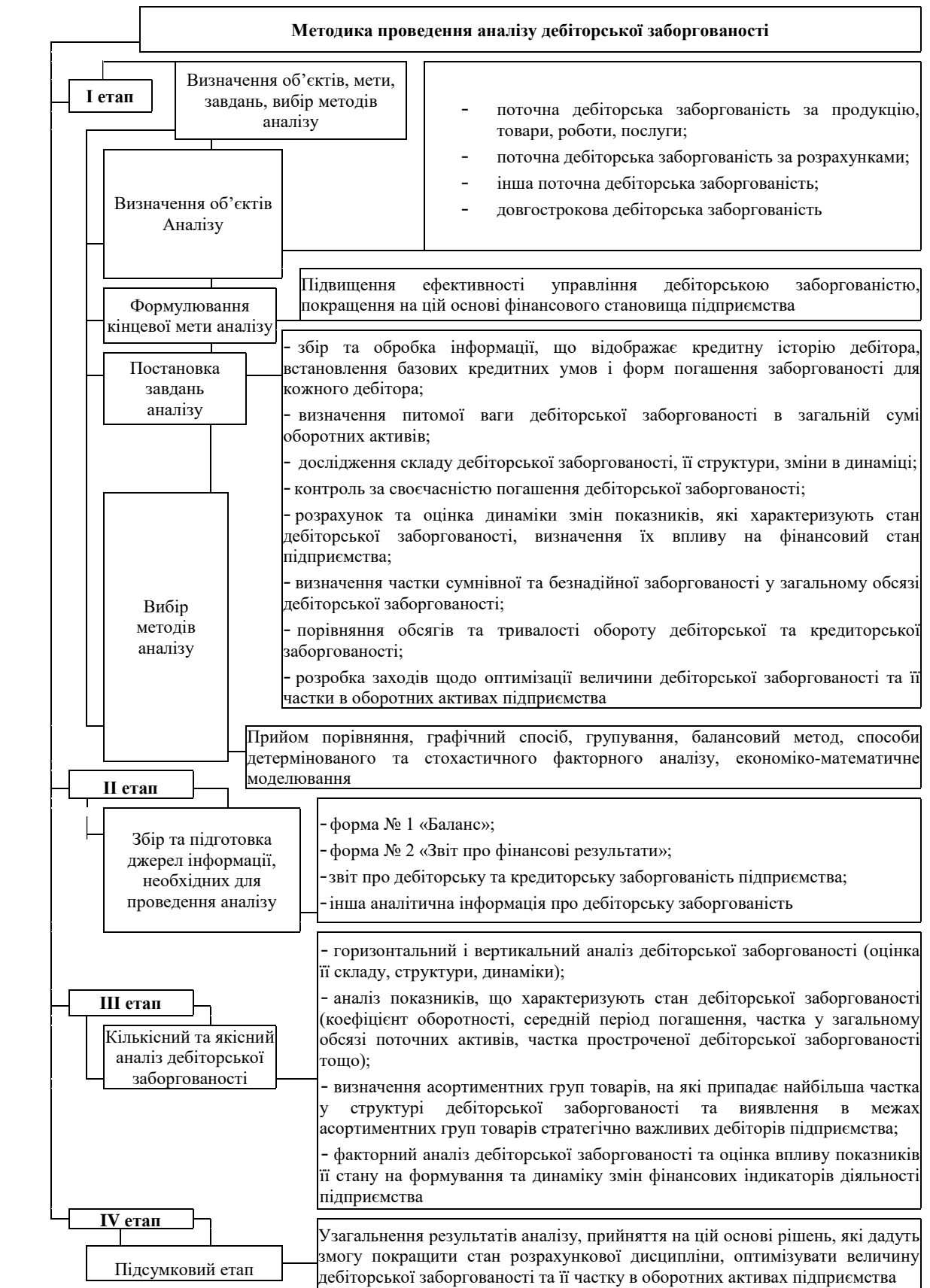

Рисунок 1.6 – Модель методики проведення аналізу дебіторської заборгованості [розроблено автором]

Джерелом аналізу дебіторської заборгованості є звіт про фінансовий стан, звіт про фінансові результати, Примітки до фінансових звітів, дані аналітичного та синтетичного обліку, нормативно-методичні документи з обліку, інвентаризації, звітності, контролю, внутрішня звітність.

Велике значення має аналіз заборгованості в розрізі термінів погашення зобов'язань. Як правило, при цьому заборгованість поділяється на дві великі групи: довгострокову і поточну. Загальноприйнятою межею між довгостроковою і поточною заборгованістю є термін погашення. Такий поділ важливо при аналізі ліквідності, головною метою якого є виявлення спроможності підприємства погасити свої зобов'язання.

Одним з основних інструментів аналізу ліквідності є обчислення ряду коефіцієнтів ліквідності: абсолютної, швидкої, загальної (коефіцієнт покриття).

Поділ дебіторської заборгованості на довгострокову і поточну, важливо при аналізі активів підприємства та їх оборотності.

Таким чином, «суто методологічні питання поділу заборгованості на довгострокову і поточну, дає можливість здійснювати аналіз стану, структури, оборотності дебіторської заборгованості, а також порівняльний аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості за її термінами та видами».

Особливістю аналізу довгострокової заборгованості є використання дисконтування грошових потоків.

До основних методів, які використовуються при аналізі дебіторської заборгованості ми відносимо табличний, графічний, методи порівняння та структурного аналізу.

Результат діяльності підприємства залежить від величини та структури дебіторської заборгованості, а розмір прибутку підприємства дозволяє проаналізувати рентабельність діяльності даного суб'єкта господарювання. Для оцінки стану дебіторської заборгованості важливо оцінити ймовірність виникнення та розмір безнадійних боргів.

Особливу увагу в процесі аналізу дебіторської заборгованості

необхідно приділяти статті звіту про фінансовий стан «Дебіторська заборгованість продукцію, товари, роботи, послуги» (р. 1125 балансу), саме тому, що господарська практика свідчить, що «на розрахунки з покупцями за відвантажену продукцію (виконані роботи і послуги) припадає більш як 80 % загального обсягу дебіторської заборгованості підприємств, що робить її основним об'єктом фінансового управління» [35].

«Дебіторська заборгованість здатна активно впливати на обсяг і структуру грошової маси, платіжного обороту, швидкість обігу коштів. Різне збільшення дебіторської заборгованості і її частки в поточних активах може свідчити про не виважену кредитну політику підприємства стосовно покупців або про збільшення обсягу продажу, або неплатоспроможність і банкрутство частини покупців. З іншого боку, підприємство може скоротити відвантаження продукції, тоді рахунки дебіторів зменшуються» [27].

При аналізі складу дебіторської заборгованості за окремими її видами необхідно побудувати відповідну таблицю її складу та динаміки та на її основі визначати частку кожного виду дебіторської заборгованості у загальному її обсязі з подальшим дослідженням її динаміки змін розміру кожного її виду.

Для оцінки стану дебіторської заборгованості важливо оцінити ймовірність виникнення та розмір безнадійних боргів. Така оцінка є наступним етапом аналізу дебіторської заборгованості. Зазначений аналіз можна здійснити за допомогою таблиці оцінки реального стану дебіторської заборгованості підприємства.

«На основі ранжування дебіторської заборгованості за термінами її виникнення та статистичних розрахунків ймовірності безнадійних боргів для кожної вікової групи визначається сума безнадійних боргів. Дебіторській заборгованості кожної вікової групи відповідає певний відсоток безнадійних боргів. Практика показує, що чим більший термін дебіторської заборгованості, тим менша ймовірність її отримання».

Підприємство може використовувати для даного аналізу власні

статистичні розрахунки ймовірності виникнення безнадійних боргів або застосовувати запропоновану стандартну шкалу розрахунків: для дебіторської заборгованості із терміном виникнення до 30 днів ймовірність безнадійних боргів складає 5%, 30-60 днів – 10%, 60-90 днів – 15%, 90-120 днів – 20%, 120-150 днів – 50%, 150-180 днів – 75%, 180-360 днів – 80%, більше 360 днів – 95%.

Звичайно, що аналіз буде точнішим у разі «застосування власної відсоткової шкали, оскільки в такому випадку враховується галузева специфіка операційного циклу та розрахунків підприємства. Але для її розробки необхідні дані про розміри простроченої дебіторської заборгованості за ряд років та аналіз частки безнадійних боргів, який на більшості підприємств не ведеться».

Визначення ймовірності безнадійних боргів та розрахунок на цій основі реальної величини дебіторської заборгованості дасть можливість проаналізувати перспективи інкасації дебіторської заборгованості у майбутніх періодах, а отже, керівництво зможе оцінити необхідний розмір резерву по безнадійних боргах, який підприємству доцільно буде сформувати на наступні періоди.

На наступному етапі детально розглядається склад простроченої дебіторської заборгованості і середній «вік» простроченої (сумнівної, безнадійної) дебіторської заборгованості.

Аналіз дебіторської заборгованості здійснюється за даними внутрішньої звітності підприємства і використовується для потреб управління. Але, як відомо, для зовнішніх користувачів інформації також дуже важливий стан дебіторської заборгованості підприємства, бо зростання її завжди свідчить про фінансову нестабільність.

За даними фінансової звітності (звітів про фінансовий стан та про фінансові результати) можна визначити низку показників, що характеризують стан дебіторської заборгованості та ефективність їх використання (табл. 1.10).

Таблиця 1.10 – Показники що характеризують стан дебіторської заборгованості та ефективність їх використання*

Показник	Алгоритм розрахунку		Пояснення
	методика розрахунку	номер та код відповідної форми звітності	
1	2	3	4
1. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (ефективність кредитного контролю)	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) / Середня величина дебіторської заборгованості	Р. 2000 ф. № 2/(р. (1125 + 1130 + 1135 + 1155) ф. № 1 (середнє значення))	Показує скільки разів протягом періоду обернулись кошти, вкладені в розрахунки. Характеризує швидкість обертання дебіторської заборгованості підприємства за період, що аналізується
2. Співвідношення середньої величини дебіторської заборгованості до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	Середня величина дебіторської заборгованості/ Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	(Р. (1125 + 1130 + 1135 + 1155) ф. № 1 (середнє значення)) / р. 2000 ф. № 2	Відображає частку середньої величини дебіторської заборгованості, яка припадає на 1 грн. чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)
3. Тривалість обороту дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги (термін кредиту покупцям, середній термін погашення дебіторської заборгованості), днів (Тд)	(Середня величина дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги / Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)) x Кількість днів у періоді	(р. 1125 ф. № 1 (середнє значення)) / р. 2000 ф. № 2) x кількість днів у періоді	Характеризує середній період погашення дебіторської заборгованості підприємства
4. Частка дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги у загальному обсязі оборотних активів підприємства	(Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги / Сума оборотних активів) x 100%	(р. 1125 ф. № 1/ р. 1195 ф. № 1) x 100%	Показує питому вагу дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги в сумі оборотних активів підприємства. Розраховується на початок та кінець звітного періоду
5. Частка дебіторської заборгованості у загальному обсязі оборотних активів	(Дебіторська заборгованість / Сума оборотних активів) x 100%	(р. (1125 + 1130 + 1135 + 1155) ф. № 1/ р. 1195 ф. № 1) x 100%	Характеризує питому вагу дебіторської заборгованості в оборотних активах підприємства. Розраховується на початок та кінець звітного періоду

*складено автором за джерелами [27, 57, 69]

Результатом аналізу є виявлення збільшення або зменшення дебіторської заборгованості. Як збільшення, так і зменшення дебіторської заборгованості можуть призвести до негативних наслідків щодо фінансового стану підприємства. Так, зменшення дебіторської заборгованості проти кредиторської може статися через погіршення стосунків з клієнтами, тобто через зменшення кількості покупців продукції. Збільшення дебіторської заборгованості проти кредиторської може бути наслідком неплатоспроможності покупців.

Отже, аналізуючи дані дебіторської заборгованості, необхідно вивчити причини виникнення кожного виду заборгованості, виходячи з конкретної виробничої ситуації на підприємстві.

При аналізі дебіторської заборгованості важливо стежити за показниками платоспроможності і ліквідності підприємства.

До зовнішнього прояву фінансової стійкості підприємства відноситься її платоспроможність, тобто її здатність своєчасно виконувати свої зобов'язання, що впливають з торгових і інших операцій платіжного характеру.

«Ліквідність характеризує здатність підприємства виконувати свої короткострокові (поточні) зобов'язання за рахунок своїх поточних (оборотних) активів».

Підприємство вважається ліквідним, якщо його поточні активи перевищують поточні зобов'язання.

«Необхідною умовою ліквідності є позитивна величина чистого оборотного капіталу – суми перевищення оборотних активів над короткостроковими зобов'язаннями (пасивами). Орієнтовно вона повинна перевищувати 1/2 суми поточних активів» [75].

«Факторний аналіз дебіторської заборгованості проводиться з дотриманням наступної послідовності:

- вибір факторів впливу на дебіторську заборгованість,
- класифікація та систематизація факторів з метою забезпечення

комплексного та до дослідження їх впливу на результати діяльності;

- визначення форми залежності між факторами та результативним показником на підставі набутого досвіду;

- моделювання взаємозв'язків між результативними і факторними показниками;

- побудова економічно обґрунтованої факторної моделі;

- розрахунок впливу фактору та оцінка ролі кожного з них у зміні величини результативного показника;

- формування висновків за результатами досліджень, підготовка відповідних управлінських рішень» [69].

Отже, основними напрямками аналізу дебіторської заборгованості є аналіз складу та структури, динаміки, аналіз за строками погашення заборгованості, аналіз ефективності управління дебіторською заборгованістю.

На сьогоднішній день методика аналізу дебіторської заборгованості не є усталеною – вона постійно доповнюється та розширюється, оскільки змінюються та удосконалюються форми та способи розрахунків між підприємствами.

РОЗДІЛ 2
ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА ОБЛІКУ
ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ НА ПРАТ «ЗАПОРІЗЬКИЙ
ЕЛЕКТРОВОЗРЕМОНТНИЙ ЗАВОД»

2.1 Організаційно-економічна характеристика підприємства

Освоєння і розвиток технологій ремонту тягового рухомого складу на Запорізькому ЕРЗ нерозривно пов'язано з багаторічною трудовою історією заводу. Проект будівництва Єкатерининських залізничних майстерень був підписаний міністром шляхів сполучення 17.04.1903 р., в зв'язку з будівництвом дороги з'єднує Криворізький рудний і Донецький вугільний басейни, і вже через 2 роки – навесні 1905 р. майстерні були відкриті. Було споруджено 11 корпусів, в яких в двох паралельних рядах розміщувалися цеху і службові приміщення. За перші 10 років 1905-1914 рр. Катерининськими майстернями, проведено капітальний ремонт 768 паровозів.

У 1930 році майстерням присвоєно статус паровозоремонтного заводу. Уже в 1932 році Запорізьким ПРЗ було відремонтовано 289 паровозів. Випуск в 30-х роках потужних магістральних паровозів серії ФД і СО зажадав реконструкції паровозоремонтних заводів, здатних виконати капітальний ремонт цим паровозам.

У 1958 році почалася реконструкція заводу для капітального ремонту електровозів. На базі паровозоскладального цеху був створений нинішній – складальний. На базі котельного – Возовий, на базі тендерного – апаратний, для ремонту електричних машин був створений новий електромашинний цех, для виробництва запчастин був створений цех реле.

19.02.1959 р. заводом було відремонтовано перший електровоз ВЛ-22м,

а 2-го вересня 1959 року завод першим в СРСР був перейменований в електровозоремонтний завод.

На початку 60-х років Запорізьким ЕРЗ освоєний ремонт електровозів серій ВЛ-19, ВЛ-23, ВЛ-60, ВЛ-61, а також ремонт чехословацьких електровозів постійного струму серій ЧС-1, ЧС-2, ЧС-3.

У 70-х роках ЗЕРЗ здійснена підготовка і освоєний ремонт чехословацьких електровозів змінного струму серій ЧС-4, ЧС-4т і електровоза постійного струму серії ЧС-2т. Ремонт цих електровозів почав виконуватися на ЗЕРЗ на початку 80-х років, а в кінці 80-х після проведення технологічної підготовки виробництва ЗЕРЗ освоєний ремонт електровозів постійного струму серії ЧС-7 і змінного струму серії ЧС-8.

У 1994-1995 рр., у зв'язку з відсутністю в Україні заводів здатних здійснювати капітальний ремонт електровозів серії ВЛ-82м і серії ВЛ-80, ЗЕРЗ починає освоювати ремонт цих локомотивів. З 1995 року завод виробляє ремонт електровозів ВЛ-82м, а з 1996 року ВЛ-80 всіх серій.

В кінці 90-х років разом з чеською фірмою «Шкода» була розроблена документація для проведення на ЗЕРЗ капітально-відновлювального ремонту з продовженням терміну служби електровоза серії ЧС-4. У червні 1999 року електровоз ЧС4-209 минулий КРП, був відправлений для ходових випробувань в локомотивне депо Київ-Пас. У грудні 2001 року випущений з ремонту електровоз ЧС4-082 з кузовом, повністю виготовленим на ЗЕРЗ. У 2003 році фахівцями заводу розроблений проект нового кузова електровоза ЧС-2, і вже в грудні 2003 року заводом здійснений капітально-відновлювальний ремонт з продовженням терміну служби електровоза ЧС2-646 для Південної залізниці з новим кузовом, спроектованим і повністю виготовленим на ЗЕРЗ. Освоєна модернізація вантажного електровоза ВЛ-80т в пасажирський односекційний електровоз ВЛ-40. Фахівцями заводу розроблений проект і здійснено виготовлення нової кабіни і боковини кузова електровоза ВЛ-40 складається з понад 4000 деталей. У 2004 році заводом освоєно КРП з продовженням терміну служби електровозів ВЛ-80, ВЛ-82м.

У 2005 освоєно капітальний ремонт, тягового агрегату ОПЕ1 без автономного живлення (2 думпкара). У 2006 освоєно ремонт тягового агрегату ОПЕ1 для кар'єра «Розріз Східний» м Екібастуз Казахстан. У 2007 році підготовлено виробництво та освоєно капітальний ремонт із заміною колекторів і якірних котушок тягових двигунів ЕД-118, НБ-511. У 2008 освоєно капітальний ремонт тягового агрегату ОПЕ1А з автономним живленням (з дизельною секцією).

Сьогодні ПрАТ «ЗЕРЗ» – одне з найбільших і найсучасніших підприємств залізничного транспорту. Історія успішної і безперебійної роботи заводу свідчить про те, що ЗЕРЗ в повній мірі забезпечує сучасний і якісний ремонт електровозів і їх високу експлуатаційну надійність і безпеку руху поїздів. Всього цехів на підприємстві дванадцять, які за значимістю можна згрупувати у три категорії:

- електровозоремонтний цех – складальний, електромашинний, апаратний, вазовий, колісний;
- заготівельні цехи – цех металоконструкцій, механічний, інструментальний, ковальсько-ливарний;
- допоміжні цехи – транспортний, енергосилових і ремонтно-будівельний.

Спеціалізація основних цехів представлена в табл. 2.1.

ПрАТ «ЗЕРЗ» проводить свою виробничу діяльність на підставі відповідних ліцензій, а саме: ліцензії на збирання, первинну обробку відходів і брухту дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення, напівдорогоцінного каміння, виданої Державною пробірною службою України 03.02.2015 р. на необмежений строк (п. 1 Постанови КМУ від 29.11.2000 р. № 1755).

У 2019 році підприємство надавало широкий спектр виробничих послуг, перелік яких наведено у Додатку А. Крім того, протягом року велися переговори щодо виконання комплексу робіт з освоєння виготовлення електровозів подвійного живлення з компанією «ŠKODA TT». Це є

перспективним напрямком діяльності ПрАТ «ЗЕРЗ». Державна реєстрація підприємства відбулась 28.04.2001 р. (Свідоцтво про державну реєстрацію юридичної особи А01 № 029404).

Таблиця 2.1 – Спеціалізація основних цехів ПрАТ «ЗЕРЗ»

№ з/п	Найменування цеху	Характеристика
1	2	3
1.	Електромашинний цех	Ремонт тягових електродвигунів, допоміжних машин, трансформаторів, компресорів, індуктивних шунтів, перехідних реакторів та іншого електричного обладнання всіх серій електровозів ведеться в електромашинному цеху. На унікальному нестандартному обладнанні проводиться ремонт всієї номенклатури продукції, що надходить на завод. У цеху є випробувальна станція з обладнанням, що дозволяє проводити всім електричним машинам приймально-здавальні випробування згідно вимог ГОСТ 2582. Ремонт електричних машин виконується із застосуванням нових електроізоляційних матеріалів класу нагрівостійкості F і H.
2.	Апаратний цех	Апаратний цех ремонтує високовольтну електроапаратуру електровозів всіх серій, що надходять на завод. Після ремонту все електроапарати проходять перевірку і настройку на сучасних стендах випробувальної станції.
3.	Возовий цех	Ремонтують рами і вузли візків усіх отриманих в ремонт локомотивів: рессорное і коліскове підвищення, важільно-гальмівну передачу; проводить ремонт автозчіпного пристрою і гідроамортизаторів, складання та випробування колісно-моторних блоків.
4.	Колісний цех	У колісному цеху відбувається повний ремонт колісних пар електровозів, що надходять в ремонт зі зміною елементів: осі, центру, бандажа, зубчастого колеса. Освоєно виробництво колісних пар нового формування. У роликовому відділенні цеху ремонтуються підшипники, для електромашинного і колісного цехів.
5.	Цех металокопонуцій	Цех металокопонуцій відноситься до допоміжних, але другорядним його ніяк не назвеш. З введенням у виробництво унікального обладнання він перетворився на основного постачальника запасних частин і напівфабрикатів деталей електровозів. З введенням лазерного комплексу BYSTRONIC і листозгинальні преси HAMMERLE стало можливо виготовляти великі корпусні деталі: кабіни, боковини і даху електровозів. Силами цеху на основі передових

Продовження таблиці 2.1

1	2	3
		технологій без громіздких стендів і зварювальних кондукторів можна виготовляти кузова електровозів, путеочістители, корпусу пульта машиніста.
6.	Механічний цех	Виготовлення деталей електровозів і запасних частин до них займається механічний цех. Верстатний парк цеху укомплектований верстатами і обладнанням, за допомогою якого вирішується багато питань з виготовлення великої номенклатури запасних частин локомотивів.
7.	Інструментальний цех	Інструментальний цех виготовляє технологічне оснащення та інструмент. Маючи в своєму розпорядженні високоточним обладнанням, колектив цеху на високому рівні вирішує проблеми, пов'язані з виготовленням найскладніших прес-форм, штампів і пристосувань. Устаткування, для електроерозійної і фрезерної обробки в інструментальному виробництві «Robofil 4020», «Roboform 4000 DT», «Mikron WF 52C», оснащене гнучкими технологічними схемами, системою автоматичного управління всіма процесами.
8.	Ковальсько-ливарний цех	Тут відливаються і виробляються заготовки для будь-яких деталей різних розмірів і конфігурацій. Ковальсько-ливарний цех забезпечує потребу в поковках і виливок зі сталі, чавуну і кольорових металів не тільки для внутрішньозаводських потреб, а й для інших підприємств. У цеху є обладнання для виготовлення кузовних і буксових ресор всіх серій електровозів. Індукційна піч ІТПЕ призначена для розплавлення і отримання сталевих, чавунних виливків високої якості, а також для лиття феросплавів, легованих і нержавіючих сплавів. Можливе застосування печі для плавки кольорових металів (бронзи, латуні, алюмінію, міді й ін. Металів). Ленточнопильний автоматичний верстат по металу двоколонного типу з гідравлічними подають лещатами Н-260НВ. Використовується для виготовлення заготовок діаметром до 260 мм і іншого профілю розміром до 310x260 мм.

Статутний капітал ПрАТ «ЗЕРЗ» становить 73703767 тис. грн. та розподілений на 294815068 простих іменних акцій номіналом 0,25 грн. кожна. Єдиним акціонером товариства до набуття права власності на акції у процесі їх продажу є ПАТ «Укрзалізниця», яке є власником 100 % акцій.

До органів управління підприємства належать: Загальні збори акціонерів; Наглядова рада; Виконавчий орган – Правління; Ревізійна комісія.

Середня кількість працюючих на ПрАТ «ЗЕРЗ» за 2019 р. складає 2015 осіб.

Організаційна структура ПрАТ «ЗЕРЗ» затверджується рішенням правління підприємства (Додаток Б).

Бухгалтерський облік на ПрАТ «ЗЕРЗ» ведеться бухгалтерією яку очолює головний бухгалтер. Повноваження та обов'язки головного бухгалтера викладені у посадовій інструкції.

ПрАТ «ЗЕРЗ» має поточний рахунок в національній валюті, який відкритий у філії Запорізького обласного управління АТ «Ощадбанк». Протягом року на проточний рахунок підприємства надходили кошти від споживачів переважно за реалізовану продукцію.

Основними постачальниками ПрАТ «ЗЕРЗ» є ТОВ «НВП Укрпромвпровадження», ТОВ «МаркеІнвест-груп», ТОВ «Український центр Енероремонт», ТОВ «ТБК Квік-2006», ТОВ «Трансінвест».

ПрАТ «ЗЕРЗ» має широкий ринок збуту продукції, основними замовниками, якого є «Південна залізниця РФ ПАП УЗ», Придніпровська залізниця, «Південно-західна залізниця РФ ПАП УЗ», «Одеська залізниця РФ ПАП УЗ», «Філія центр забезпечення виробництва ПАТ УЗ».

Щоб оцінити якість управління кадровим потенціалом підприємства, оглянемо динаміку основних показників з управління персоналом ПрАТ «ЗЕРЗ» за 2018-2019 рр., а зокрема: кількість працюючих на підприємстві працівників, вартість валової продукції, рівень середньої заробітної плати і продуктивність праці. Дані наведені у табл. 2.2.

Згідно наведених даних, кількість працівників ПрАТ «ЗЕРЗ» знизилася лише на 55 осіб, що складає 3%. У зв'язку з інфляцією та зростанням середньої заробітної платні по Україні, на підприємстві підвищилась середня заробітна плата з 2030 грн. у 2018 р. до 3525 грн. у 2019 р. Продуктивність

праці також має тенденцію до зростання і складає 112 %.

Таблиця 2.2 – Динаміка основних показників з управління персоналом
ПрАТ «ЗЕРЗ» за 2018-2019 рр.

Показник	2018	2019	Відхилення	
			+, -	%
Кількість працюючих, осіб	2070	2015	-55	97
Вартість валової продукції, тис. грн.	378953	412887	+33934	109
Середня заробітна плата, грн.	2030	3525	+1495	173
Продуктивність праці, тис. грн./осіб.	183,1	204,9	+21,8	112

Основні показники фінансово-господарської діяльності ПрАТ «ЗЕРЗ», представлені нами в табл. 2.3.

Таблиця 2.3 – Основні показники фінансово-господарської діяльності
ПрАТ «ЗЕРЗ» за 2019 рік

Найменування показника	2019 р., тис. грн.	
	на початок року	на кінець року
Основні засоби	108137	108080
Запаси	97040	166977
Сумарна дебіторська заборгованість	9699	44792
Грошові кошти та їх еквіваленти	6746	15771
Власний капітал	164684	132717
Статутний капітал	73704	73704
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	4168	(25900)
Поточні зобов'язання	142314	240386
Чистий прибуток (збиток)	(7923)	(33326)

За результатами аналізу табл. 2.3, зазначимо, що первісна вартість основних засобів на 01.01.2019 р. – 607587 тис. грн., сума зносу 499450 тис. грн., на 31.12.2019 р.– 618671 тис. грн., сума зносу 510591 тис. грн. Надійшло за рік основних засобів – 3699 тис. грн. Проведено модернізацій та покращень основних засобів на суму 3950 тис. грн. У 2019 році відбулося списання повністю амортизованих основних засобів, первісна вартість яких складала 292 тис. грн. Залишкова вартість основних засобів на кінець періоду 108080 тис. грн.

На ПрАТ «ЗЕРЗ» використовується прямолінійний метод нарахування

амортизації основних засобів, що відображено в обліковій політиці. Діапазон термінів корисного використання основних засобів від 1 до 87 років. Ступінь зносу основних засобів на кінець року дорівнює 82,5 %. Ступінь використання основних засобів дорівнює 70 %. В оренду основні засоби завод не надає.

Дебіторська заборгованість відображається за реальною вартістю, тобто з вирахуванням РСБ. Дебіторська заборгованість за виданими авансами включає заборгованість за реалізовану продукцію, товари, послуги. Інша дебіторська заборгованість складається з заборгованості, що не пов'язана з продажем продукції та наданням послуг.

Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги на кінець періоду складає 32204 тис. грн.

Інша поточна дебіторська заборгованість на кінець періоду по строках непогашення складає 570 тис. грн.

Нерозподілений прибуток минулого року у 2019 році коригувався на 879 тис. грн. Нерозподілений прибуток збільшився завдяки списання дооцінки в сумі, пропорційно нарахованої амортизації в сумі 2936 тис. грн. та зменшився за рахунок збитку 33326 тис. грн. Залишок на кінець року нерозподіленого прибутку складає збиток 25900 тис. грн.

Загальна сума поточних зобов'язань і забезпечень на кінець періоду збільшилась на 98072 тис. грн.

За 2019 рік ПрАТ «ЗЕРЗ» одержано доходу у сумі 422828 тис. грн., витрати склали – 451987 тис. грн. Таким чином за 2019 рік фінансовий результат до оподаткування є збиток у сумі 29159 тис. грн.

Додатковий капітал ПрАТ «ЗЕРЗ» на 01.01.2019 р. збільшився за рахунок амортизації житлового фонду 106 тис. грн. та на 31.12.2019 р. складає 28108 тис. грн. Капітал у дооцінках на 31.12.2019 р. складає 53441 тис. грн. який на початок року збільшився завдяки індексації житлового фонду – 1143 тис. грн, а зменшився в рахунок списання дооцінки в сумі пропорційно нарахованої амортизації 2936 тис. грн.

Головним завданням для будь-якого підприємства, у тому числі ПрАТ «ЗЕРЗ», є виявлення напрямів удосконалення фінансового стану, шляхом проведення ґрунтового аналізу всіх складових його діяльності.

Так як, в різних сферах діяльності суспільства питання дебіторської заборгованості є досить актуальним, адже фінансовий стан підприємства значною мірою залежить саме від наявності та ефективного управління цим видом заборгованості, ми пропонуємо проаналізувати стан дебіторської заборгованості ПрАТ «ЗЕРЗ».

2.2 Організація на підприємстві облікового процесу дебіторської заборгованості

Успішне вирішення задач управління дебіторською заборгованістю потребує ефективного їх обліку і різнобічного використання наданої інформації. Саме бухгалтерський облік дає важливу інформацію управлінському та найвищому управлінському персоналу підприємства, власникам для управління, оцінки і здійснення контролю за дебіторською заборгованістю.

Основні положення методології обліку дебіторської заборгованості тісно пов'язані з основними принципами та методами бухгалтерського обліку і знаходять своє відображення в П(С)БО 10 [19]. А ПрАТ «ЗЕРЗ», орієнтуючись на П(С)БО, План рахунків та інші нормативні акти, узагальнює та закріплює їх в положеннях своєї облікової політики.

Основою забезпечення успішної діяльності ПрАТ «ЗЕРЗ» є чіткий механізм обліку господарських процесів, у тому числі в частині бухгалтерського обліку, який включає в себе не тільки фіксування господарських операцій, але й етапи обігу документів, у яких вони зафіксовані. Етапи документообігу на ПрАТ «ЗЕРЗ» наведені на рис. 2.1.

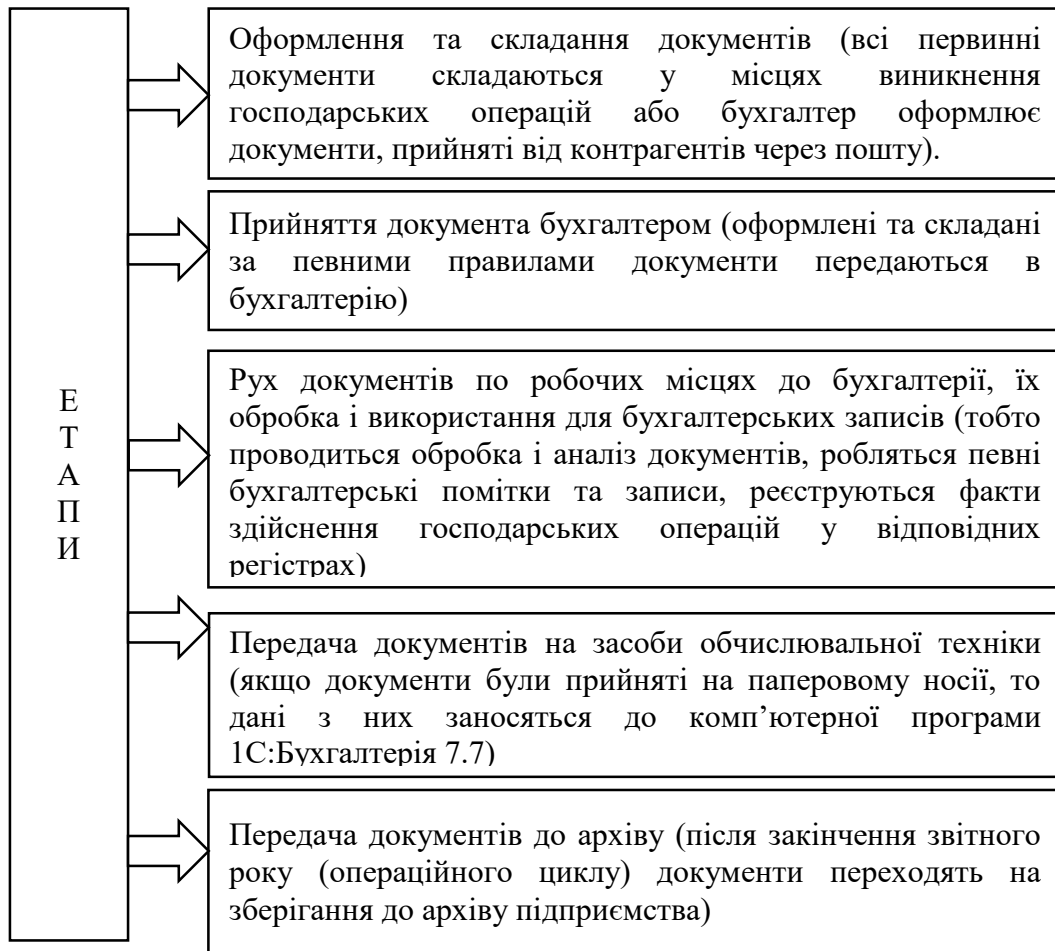

Рисунок 2.1 – Етапи документообігу на ПрАТ «ЗЕРЗ»

Документування дебіторської заборгованості забезпечує процеси її оформлення відповідними первинними документами, які містять відомості про господарські операції, що пов'язані з її виникненням і погашенням. Сутність первинних документів та документування на ПрАТ «ЗЕРЗ» розглядають через облікову політику (рис. 2.2).

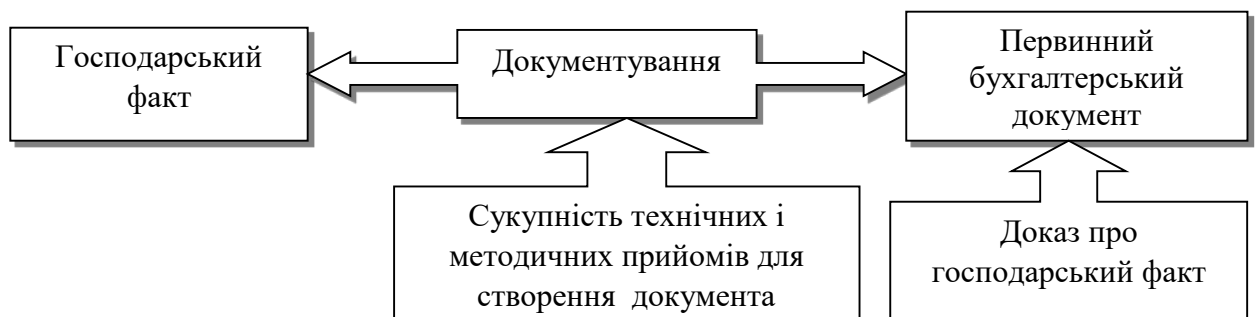

Рисунок 2.2 – Сутність первинних документів та документування на ПрАТ «ЗЕРЗ»

Підставою для бухгалтерського обліку операцій, пов'язаних з виникненням і погашенням дебіторської заборгованості є типові форми первинних документів і реєстрів бухгалтерського обліку для відображення операцій, пов'язаних з дебіторською заборгованістю (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Характеристика основних первинних документів, що застосовуються в ПрАТ «ЗЕРЗ» з обліку дебіторської заборгованості

Документ	Застосування
Договір	Документ підписується продавцем і покупцем. Вказуються предмет договору та умови її здійснення, реквізити сторін.
Платіжне доручення	Документ виписує покупець. Вказуються сума платежу, реквізити платника та отримувача, їх банків, призначення платежу.
Виписка банку	Виписується банком продавця (покупця), вказується сума отриманих (сплачених) коштів за проданим (купленим) товар, назва та реквізити сторін, призначення платежу.
Рахунок-фактура	Надається покупцю як підстава для оплати за товари. Вказуються кількість товарів (послуг), асортимент, загальна сума поставки, сума ПДВ
Акт прийнятих робіт, послуг	Використовується для відображення виконання робіт або послуг підрядчиками
Податкова накладна	Відображається сума ПДВ при купівлі або продажу готової продукції, послуг для її включення до податкового зобов'язання або кредиту.
Товарно-транспортна накладна	Використовується при поставці товарів їх продавцем. Вказуються асортимент, кількість, вартість продажу готової продукції (послуг), а також місце доставки.
Довіреність	Використовується для отримання товарів у продавця робітником підприємства-покупця.

Формування різних первинних, проміжних та підсумкових даних та показників, складання звітності пов'язані з великою кількістю операцій у здійсненні яких беруть участь декілька виконавців. Це потребує заздалегідь продуманої системи дій виконавців і процедур руху облікової інформації як у просторі, так і у часі. В залежності від часу, який потребується для обробки кожного документу залежить швидкість та ефективність роботи, яку виконують бухгалтера на ПрАТ «ЗЕРЗ». Упорядкованість цього процесу тобто руху документів та виконання різних робіт, у практиці називають документообігом (а в умовах комп'ютеризації – рухом первинних даних). На ПрАТ «ЗЕРЗ» застосовується типова форма документообігу з обліку

дебіторської заборгованості (рис. 2.3).

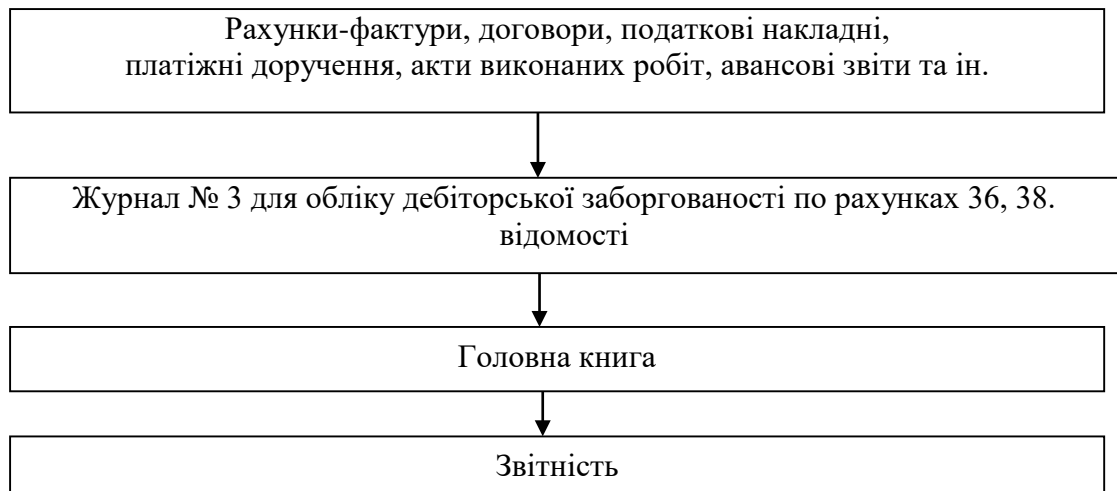

Рисунок 2.3 – Послідовність обліку дебіторської заборгованості на ПрАТ «ЗЕРЗ»

Отже, документування дебіторської заборгованості є важливою складовою обліку на ПрАТ «ЗЕРЗ», удосконалення якої сприяє підвищенню продуктивності та оперативності процесу управління.

Раціоналізація порядку заповнення та руху документів дозволяє прискорити документообіг та забезпечує якість та своєчасність отримання необхідної інформації.

Відомо, що головним функціональним призначенням облікової політики є оптимізація процесу організації, ведення бухгалтерського обліку та підготовки фінансової звітності підприємства шляхом вибору тих чи інших методів та облікових процедур.

Важливим елементом облікової політики ПрАТ «ЗЕРЗ» є створення підходів до обліку дебіторської заборгованості в системі розрахунків з покупцями та відображення її у фінансовій звітності. При цьому управлінський персонал враховує, що сформована облікова політика щодо дебіторської заборгованості досить суттєво впливає на величину показників фінансового стану та результати діяльності ПрАТ «ЗЕРЗ».

Основними завданнями організації обліку розрахунків з покупцями на

ПрАТ «ЗЕРЗ» є:

- визначення з критеріями класифікації покупців;
- вибір методу визначення РСБ;
- розробка графіку документообігу для документів по розрахунках з покупцями, що підтверджують виникнення дебіторської заборгованості, та доведення цієї інформації до виконавців;
- вибір облікових реєстрів, в яких відображається розрахунки з покупцями, та доведення цієї інформації до конкретних виконавців;
- організація передачі інформації з облікових реєстрів до бухгалтерії (головному бухгалтеру) для її відображення в звітності.

Основним джерелом регулювання облікової політики на ПрАТ «ЗЕРЗ» є Наказ про облікову політику від 03.05.2017 р. № 1511.

В Наказі про облікову політику передбачені наступні елементи облікової політики щодо дебіторської заборгованості:

- вимоги щодо змісту та оформлення первинних документів з продажу готової продукції (послуг);
- визнання та оцінка дебіторської заборгованості;
- класифікація дебіторської заборгованості за товари, роботи і послуги, визнання заборгованості сумнівною;
- період та метод нарахування резерву сумнівних боргів;
- визнання заборгованості безнадійною;
- порядок списання безнадійної заборгованості;
- організація архіву та строки зберігання документів;
- порядок, строки проведення інвентаризації та її об'єкти;
- організація внутрішнього контролю розрахунків (Додаток В).

До Наказу про облікову політику складаються відповідні додатки, серед яких є, безпосередньо з обліку дебіторської заборгованості в системі розрахунків з покупцями. До додатків які безпосередньо регулюють облік дебіторської заборгованості в системі розрахунків з покупцями в Наказі про облікову політику ПрАТ «ЗЕРЗ» визначені:

- робочий план рахунків;
- положення про ведення претензійно-позовної роботи;
- посадові інструкції бухгалтера по веденню розрахункових операцій;
- реєстри аналітичного обліку дебіторської заборгованості;
- порядок створення та використання РСБ;
- графік документообігу в частині розрахункових операцій;
- затверджений терміну зберігання господарських договорів та іншої ділової документації;
- графік проведення інвентаризації та склад ревізійної комісії.

Аналітичний та синтетичний облік на ПрАТ «ЗЕРЗ» ведеться на таких основних засадах (табл. 2.5). Впорядкування облікової інформації, зображеної у первинних документах, здійснюється в облікових реєстрах.

Таблиця 2.5 – Ведення аналітичного та синтетичного обліку розрахунків з покупцями на ПрАТ «ЗЕРЗ»

№ з/п	Синтетичний облік	Аналітичний облік
1	2	3
1.	Є кінцевим етапом бухгалтерського обліку, на якому узагальнюються дані первісного та аналітичного обліку. Узагальнені дані синтетичного обліку використовуються для складання фінансової звітності;	По рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» ведеться окремо за кожним клієнтом в розрізі кожного документа на сплату, видом заборгованості, терміном її виникнення та погашення;
2.	Відноситься до узагальнюючого обліку. На ПрАТ «ЗЕРЗ» розкриття інформації про синтетичний облік дебіторської заборгованості знаходиться у реєстрах обліку.	Ведеться за місцями зберігання і обліковими (товарними) партіями, при визначенні ознак яких береться до уваги: характер товару, можливість зберігання партії в процесі перевезення, перевалки, зберігання вантажу;
3.	Ведеться за поточною дебіторською заборгованістю з відкриттям таких рахунків: 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»; 37 «Розрахунки з різними дебіторами»;	Побудова аналітичного обліку по рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» забезпечує отримання даних про заборгованість, строк сплати по якій ще не настав, а також заборгованість, не сплачену в строк.
4.		По рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами» ведеться за кожним дебітором,

Продовження таблиці 2.5

1	2	3
	-	видом заборгованості, терміном її виникнення та погашення
5.	В межах одного синтетичного рахунку ПрАТ «ЗЕРЗ» в програмі може одержувати кілька різних систем аналітичних рахунків, які, в свою чергу, різнобічно відображають первинну інформацію.	

На ПрАТ «ЗЕРЗ» складають такі журнали-ордери по рахункам:

- 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями та замовниками» №11;
- 37 «Розрахунки з різними дебіторами» журнал-ордер №8.

Достовірність даних зазначених у журналах-ордерах завжди звіряє бухгалтер з книгою аналітичного обліку розрахунків з покупцями та із документами в яких засвідчується оплата (погашення) дебіторської заборгованості. Бухгалтерські записи з визнання та погашення дебіторської заборгованості за роботи (послуги) вітчизняних покупців мають такий вигляд (табл. 2.6).

Таблиця 2.6 – Відображення операцій з визнання та погашення дебіторської заборгованості на ПрАТ «ЗЕРЗ»

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.
		Дт	Кт	
1.	ПрАТ «ЗЕРЗ» відповідно до акту виконаних робіт відвантажило «Південній залізниці» РФ ПАТ УЗ відремонтований вагон № 37/2017-ЦЮ	361	701	240000
2.	Нараховано податкові зобов'язання з ПДВ	702	641	40000
3.	Списано балансову вартість товарів	902	28	180000
4.	Отримано забезпечення зобов'язання з оплати послуг у вигляді застави обладнання	06	-	300000
5.	ПрАТ «ЗЕРЗ» придбано за договором купівлі-продажу заставлене обладнання	152	631	200000
6.	Відображено податковий кредит з ПДВ	641	631	40000
7.	Проведено залік заборгованостей	631	361	240000
8.	Списано отримане забезпечення у вигляді застави обладнання	-	06	300000

У діяльності ПрАТ «ЗЕРЗ» трапляються випадки, коли замовниками послуг порушуються умови договору на надання послуг. З метою

врегулювання відносин ПрАТ «ЗЕРЗ» звертається до «порушника» з письмовою претензією. Претензія підписується головою правління та надсилається адресатові рекомендованим (цінним) листом чи вручається під розписку. Відображення операцій за претензією надано в (табл. 2.7).

Таблиця 2.7 – Відображення операцій за претензією у бухгалтерському обліку ПрАТ «ЗЕРЗ»

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.
		Дт	Кт	
1	Надані послуги з ремонту	361	702	6000,00
2	Нараховано податкові зобов'язання з ПДВ	703	641/ПДВ	1000,00
3	Списано собівартість реалізованого товару	902	281	3500,00
4	Пред'явлено позов до суду про стягнення заборгованості з боржника	374	361	6000,00
5	Списано заборгованість на витрати у зв'язку з незадоволенням позову судом	38 (944*)	374	6000,00

* Субрахунок 944 «Сумнівні та безнадійні борги» використовують, якщо дебіторська заборгованість списується в сумі, що перевищує величину створеного резерву сумнівних боргів, або резерв за такою заборгованістю не створювався.

ПрАТ «ЗЕРЗ» протягом поточного року а постійній основі проводять операції реалізації виготовлення запасних частин до вагонів, якщо першою подією є надходження передоплати (табл. 2.8).

Таблиця 2.8 – Відображення операцій реалізації, якщо першою подією є надходження передоплати

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.
		Дт	Кт	
1	Надійшла передоплата за послуги з ремонту вагону	311	681	24000,00
2	Відображено суму податкових зобов'язань з ПДВ	643	641/ПДВ	4000,00
3	Відвантажено покупцеві товар	361	702	24000,00
4	Списано раніше відображену суму податкових зобов'язань з ПДВ	702	643	4000,00
5	Проведено залік заборгованостей	681	361	24000,00
6	Списано собівартість реалізованого товару	902	281	16000,00
7	Сформовано фінансовий результат	702	791	20000,00
		791	902	16000,00

Одним із важливих етапів формування і достовірного визначення величини активів ПрАТ «ЗЕРЗ», справедливого відображення стану розрахунків з дебіторами є РСБ. Бухгалтерія підприємства станом на останній день року формує Довідку про дебіторську заборгованість.

На ПрАТ «ЗЕРЗ» у 1 кварталі 2019 року створено РСБ, сума якого розрахована на підставі даних аналітичного обліку дебіторської заборгованості та дорівнює 10000,00 грн. ПрАТ «ЗЕРЗ» за підсумками проведеного аналізу прийняло рішення про визнання дебіторської заборгованості в сумі 11500,00 грн. безнадійною та списання її за рахунок РСБ (табл. 2.9).

Таблиця 2.9 – Відображення операцій створення та використання РСБ

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.
		Дт	Кт	
1	Створено РСБ	944	38	10000,00
		791	944	10000,00
2	Списано дебіторську заборгованість, визнану безнадійною, за рахунок раніше створеного РСБ	38	361	10000,00
3	Відображено дебіторську заборгованість, визнану безнадійною, у складі інших операційних витрат у сумі, що перевищує величину РСБ	944	361	1500,00
		791	944	1500,00
4	Відображено суму безнадійної заборгованості на позабалансовому субрахунку 071 (буде обліковуватися на ньому не менше 3 років)	071	–	11500,00
5	Списано безнадійну заборгованість із позабалансового субрахунку 071 після закінчення строку позовної давності	–	071	11500,00

Станом на 31.12.2019 р. ПрАТ «ЗЕРЗ» не створювало РСБ, тому що була відсутня така заборгованість. Дане твердження підтверджено Довідкою. Яку створює бухгалтерія після узагальнення результатів річної інвентаризації розрахунків з дебіторами.

Відображенням бази даних комп'ютерної програми на ПрАТ «ЗЕРЗ» є журнал операцій, що має вигляд списку господарських операцій, які відбулись на підприємстві. «Журнал операцій» безпосередньо пов'язаний з «Журналом проводок», що містить проводки, які відповідають операціям.

Журнал проводок є засобом перегляду введених господарських операцій у вигляді списку бухгалтерських проводок. Кожному рядку журналу відповідає одна операція.

Бухгалтерські підсумки формуються комп'ютерною програмою за найрізноманітніші проміжки часу: день, місяць, квартал, рік. Програма автоматично підтримує їх в актуальному стані при будь-яких змінах, викликаних введенням нових проводок і бухгалтерських операцій.

Обліковою політикою ПрАТ «ЗЕРЗ» відповідно до П(С)БО 10 при формуванні Приміток до річної фінансової звітності в частині розкриття інформації про дебіторську заборгованість наводиться така інформація:

- перелік дебіторів і суми довгострокової дебіторської заборгованості;
- перелік дебіторів і суми дебіторської заборгованості пов'язаних сторін, з виділенням внутрішньо-групового сальдо дебіторської заборгованості;
- склад і суми статті балансу «Інша дебіторська заборгованість»;
- метод визначення величини РСБ;
- сума поточної дебіторської заборгованості за роботи, послуги в розрізі класифікації заборгованості за строками непогашення;
- залишок РСБ за кожною статтею поточної дебіторської заборгованості, його утворення та використання в звітному періоді.

Отже, належне ведення аналітичного обліку дозволяє мати необхідну інформацію для ефективного управління дебіторською заборгованістю.

Таким чином, синтетичний та аналітичний облік розрахунків з покупцями на ПрАТ «ЗЕРЗ» ведеться в цілому у відповідності до норм чинного законодавства, але існують деякі проблеми. Обрана облікова політика ПрАТ «ЗЕРЗ» впливає на покращення фінансового стану підприємства, надає змогу залучити більше клієнтів та ефективно керувати розрахунками з ними, а також прискорює отримання заборгованості та попереджає втрати через її знецінення внаслідок інфляційних процесів.

2.3 Удосконалення інформаційно-методичного забезпечення обліку операцій з дебіторською заборгованістю

Облікова політика як складова системи бухгалтерського обліку на ПрАТ «ЗЕРЗ» створює організаційно-методичне забезпечення виконання його функцій, і розкривається у примітках до фінансової звітності. Облікова політика дозволяє поєднати процеси ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності.

Важливим елементом облікової політики ПрАТ «ЗЕРЗ» є створення підходів до обліку дебіторської заборгованості в системі розрахунків з покупцями та відображення її у фінансовій звітності.

Сформована ПрАТ «ЗЕРЗ» облікова політика щодо дебіторської заборгованості досить суттєво впливає на величину показників фінансового стану та результати діяльності підприємства. При цьому у розділі, присвяченому організації обліку дебіторської заборгованості не визначено його структурні елементи. Вважаємо, що для реалізації мети облікової політики щодо дебіторської заборгованості необхідним є постановка завдань.

Пропонуємо в обліковій політиці ПрАТ «ЗЕРЗ» визначити основні завдання організації обліку розрахунків з покупцями, які на нашу думку є:

- визначення критеріїв класифікації покупців (дебіторів);
- вибір методу визначення резерву сумнівних боргів;
- розробка графіку документообігу для документів по розрахунках з покупцями, що підтверджують виникнення дебіторської заборгованості, та доведення цієї інформації до виконавців;
- вибір облікових реєстрів, в яких відображається розрахунки з покупцями, та доведення цієї інформації до конкретних виконавців;
- організація передачі інформації з облікових реєстрів до бухгалтерії (головному бухгалтеру) для її відображення в звітності.

Основним джерелом регулювання облікової політики на підприємстві є

Наказ про облікову політику.

На нашу думку, доречно передбачати в Наказі про облікову політику елементи облікової політики наведені в таблиці 2.10 з відповідними характеристиками, які детально наведені у Додатку В.

Таблиця 2.10 – Елементи облікової політики підприємства щодо обліку дебіторської заборгованості в системі розрахунків з покупцями

№ з/п	Елементи облікової політики
1.	Види діяльності підприємства
2.	Форма ведення обліку
3.	Вимоги щодо змісту та оформлення первинних документів з продажу продукції
4.	Визнання та оцінка дебіторської заборгованості
5.	Класифікація та аналітика дебіторської заборгованості
6.	Визнання заборгованості сумнівною
7.	Період та метод нарахування резерву сумнівних боргів
8.	Визнання заборгованості безнадійною
9.	Порядок списання безнадійної заборгованості
10.	Організація архіву та строки зберігання документів
11.	Порядок, строки проведення інвентаризації та її об'єкти
12.	Організація внутрішнього контролю розрахунків

Наведені в таблиці елементи облікової політики повинні обов'язково знаходити своє відображення в Наказі про облікову політику підприємства і зазначенням обраних альтернативних варіантів за відповідними розрізами.

До Наказу про облікову політику потрібно скласти відповідні додатки, серед яких повинні бути і такі, що безпосередньо стосуються обліку дебіторської заборгованості в системі розрахунків з покупцями.

До таких першочергових додатків які безпосередньо регулюють облік дебіторської заборгованості в системі розрахунків з покупцями ми відносимо:

- робочий план рахунків з обліку операцій за відвантаженою продукцію, надані послуги з наведенню кореспонденцією рахунків;
- положення про ведення претензійно-позовної роботи;
- посадові інструкції бухгалтера по веденню розрахункових операцій;
- реєстри аналітичного обліку дебіторської заборгованості;

- порядок створення та використання резерву сумнівних боргів;
- порядок визнання безнадійних боргів;
- графік документообігу в частині розрахункових операцій з дебіторами;
- терміни зберігання господарських договорів та іншої ділової документації за операціями з дебіторами;
- положення про проведення інвентаризації дебіторської заборгованості та склад ревізійної комісії.

В організації системи первинного обліку дебіторської заборгованості в ПрАТ «ЗЕРЗ» існують певні недоліки, які полягають у відсутності графіку документообігу на підприємстві, що призводить до відсутності чіткої координації роботи та відповідальності за організацію первинного відображення господарських операцій на підприємстві.

Для удосконалення роботи підприємства доцільною є розробка графіку документообігу та запровадження складання та обробки первинних документів за допомогою засобів комп'ютеризації та автоматизації (табл. 2.11).

Достовірність бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості залежить від повноти та достовірності інформації про розрахунки. Саме тому головному бухгалтеру ПрАТ «ЗЕРЗ» необхідно налагодити порядок ведення та прийняття до бухгалтерії первинних документів, звертаючи особливу увагу на своєчасність здачі актів виконаних робіт, та своєчасне звіряння зі структурними підрозділами обсягів виконаних робіт, забезпечити доцільне збереження бухгалтерської документації та дотримання строків здачі її до архіву.

Графік документообігу на ПрАТ «ЗЕРЗ» має забезпечити оптимальну кількість підрозділів і виконавців, через які проходить кожний первинний документ. Також цей документ допоможе визначити мінімальний термін знаходження документа в підрозділі, і завдяки цьому сприяти поліпшенню облікової роботи, посиленню контрольних функцій бухгалтерського обліку,

підвищенню рівня його механізації та автоматизації.

Таблиця 2.11 – Графік документообігу на ПрАТ «ЗЕРЗ»*

Назва документа	Відділ виконання	Суб'єкт документообігу	Дія чи подія здійснена суб'єктом	Термін виконання
Договір	Відділ збуту	Голова правління	Підписання документа	В день складання
Рахунок - фактура	Бухгалтерія	Бухгалтер, голова правління	Відправка документів постачальникам	На протязі 5 днів
Платіжне доручення		Бухгалтер, голова правління	Передача документів директору на затвердження та підпис	По мірі надходження документів, але не пізніше передостаннього дня поточного місяця
Акт виконання робіт		голова правління	Передача документів відповідальному менеджеру до відділу бухгалтерії	Наступний робочий день після підписання акту, але не пізніше 03 числа поточного місяця.
Авансовий Звіт		Особи, які направляються у відрядження, касир, бухгалтер	Передача звіту та первинних документів, які засвідчують витрати до бухгалтерії	На 3-й день по закінченню терміну відрядження
Податкова накладна		Бухгалтер	Створення документа в комп'ютерній програмі	На дату виникнення податкових зобов'язань

*розроблено автором

Вважаємо, що доцільним для ПрАТ «ЗЕРЗ» є представлення довгострокової дебіторської заборгованості за такими видами заборгованості як: за майно, що передано у фінансову оренду; за одержані довгострокові векселі; за довгостроковою дебіторською заборгованістю за продукцію, товари, роботи, послуги, за іншою довгостроковою дебіторською

заборгованістю. Й, відповідно, доцільно обліковувати довгострокову дебіторську заборгованість за продукцію, товари, роботи та послуги за окремим бухгалтерським субрахунком 185 «Довгострокова заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги»

Аналіз Примітки до річної фінансової звітності, як форми звітності, надає підстави стверджувати, що вона не надає релевантну інформацію про стан дебіторської заборгованості. Причина полягає у відображенні інформації тільки про поточну дебіторську заборгованість, при цьому інформація про довгострокову дебіторську заборгованість – не вимагається до розкриття. У зв'язку з цим, рекомендуємо до розділу IX «Дебіторська заборгованість» форми № 5 додати рядок з інформацією про довгострокову дебіторську заборгованість за її видами.

Одним з найважливіших елементів управління, як відомо, є внутрішній контроль. Внутрішній контроль забезпечує можливість прийняття ефективних управлінських рішень, а також їх виконання.

На ПрАТ «ЗЕРЗ» головним завдання внутрішнього контролю є аналіз фінансового стану підприємств, який здійснюється щотижня. Основним джерелом інформації про фінансовий стан є фінансова звітність, яка ґрунтується на узагальнених даних фінансового обліку. Облікова інформація про дебіторську заборгованість у фінансовій звітності розкриває стан розрахунків з контрагентами, виступає засобом для проведення фінансового й економічного аналізу та оцінки показників діяльності підприємства. Внутрішній контроль дебіторської заборгованості на ПрАТ «ЗЕРЗ» є тим засобом, що може визначити її достовірне відображення у фінансовій звітності, сприяти підвищенню якості зібраної інформації, прозорості та достовірності даних щодо розрахункових операцій, пов'язаних з реалізацією готової продукції, товарів робіт та послуг.

Нами проведено оцінку системи внутрішнього контролю ПрАТ «ЗЕРЗ» по розробленій матриці (Додаток Е), яка показала, що систему внутрішнього контролю на підприємства можна оцінити як середню.

Результати оцінювання системи внутрішнього контролю на підприємстві надали нам можливість розробити Тест оцінювання внутрішнього контролю на ділянці розрахунків з дебіторами (Додаток Ж).

Недивлячись на всі його переваги, внутрішній контроль дебіторської заборгованості на ПрАТ «ЗЕРЗ» є нерозвинутим. Проблемами його є відсутність на ПрАТ «ЗЕРЗ» особи чи відділу, обов'язком якого було б здійснення внутрішнього контролю, проведення внутрішнього аудиту за системою обліку, в тому числі і дебіторською заборгованістю.

Необхідність створення відділу внутрішнього контролю дебіторської заборгованості підприємства є очевидною, проте достовірно оцінити економічну ефективність його діяльності досить проблематично. Бухгалтерами рідко здійснюється аналіз дебіторської заборгованості. Хоча аналіз є ефективним засобом контролю, значення аналізу дебіторської заборгованості особливо збільшується в період інфляції, коли іммобілізація власних коштів стає дуже не вигідною. Тобто потрібно проводити постійний моніторинг заборгованості, своєчасно висувати претензії щодо виникнення боргів та попереджувати їх виникнення у майбутньому.

Починаючи з 01.01.2019 р. ПрАТ «ЗЕРЗ» прийняло рішення про перехід на ведення бухгалтерського обліку відповідно до вимог МСФЗ. У зв'язку з цим нами було здійснено порівняння дебіторської заборгованості за П(С)БО та МСФЗ за такими критеріями як:

- визнання та припинення визнання дебіторської заборгованості;
- оцінка дебіторської заборгованості;
- визначення резерву сумнівних боргів;
- відображення у фінансовій звітності (Додаток Д).

Результати порівняння засвідчують, що облік дебіторської заборгованості в Україні чітко регулюється П(С)БО 10 [19], положення якого певною мірою відрізняються від запропонованих у МСФЗ [41, 61, 63]. Ці відмінності викликані, в першу чергу, національними та економічними особливостями, що склалися в Україні.

«Для вітчизняної практики характерним є існування чітких норм ведення бухгалтерського обліку, які суворо регламентовані, недотримання яких зумовлює різні типи відповідальності, а в міжнародній системі обліку навпаки зазначаються лише базові фундаментальні концепції ведення фінансового обліку».

«У М(С)ФЗ зазначені лише загальні правила класифікації, оцінки, визнання дебіторської заборгованості, проте не відображена конкретизація цих аспектів».

В Україні оцінка дебіторської заборгованості відбувається за первісною вартістю, у зарубіжних країнах – за справедливою. Також в Україні величина РСБ визначається із розрахунку абсолютної суми сумнівної заборгованості або з використанням коефіцієнта сумнівності. У міжнародній практиці, крім того, ще у відсотковому відношенні від виручки при можливому розподілі дебіторів на декілька груп.

«Відповідність обліку, в тому числі дебіторської заборгованості, світовим вимогам є однією з передумов успішної інтеграції українського бізнесу в міжнародне економічне середовище. Головною відмінністю вітчизняного обліку дебіторської заборгованості від міжнародної практики є те, що він чітко регламентований і не передбачає альтернативи для підприємства, а також те, що М(С)ФЗ розглядають дебіторську заборгованість більш широко з урахуванням тривалого досвіду співпраці з іноземними контрагентами».

Таким чином, виконання наведених вище пропозицій щодо обліку дебіторської заборгованості та її оцінки і закріплення їх в Наказі про облікову політику підприємства дозволить організувати на підприємстві правильний бухгалтерський облік дебіторської заборгованості в системі розрахунків з покупцями, отримувати достовірну та повну інформацію про заборгованість, що, в свою чергу, сприятиме зростанню ефективності прийняття управлінських рішень.

Варто зазначити, що вплив на процеси зростання дебіторської

заборгованості здійснює політика підприємства у розрахунках з покупцями: неправильне встановлення строків і умов надання товарних кредитів, невраховані ризики, ненадання знижок при достроковій оплаті покупцями рахунків, що також призводить до різкого зростання дебіторської заборгованості, а несвоєчасне погашення дебіторської заборгованості призводить до платіжної кризи.

Таким чином, на сьогодні на ПрАТ «ЗЕРЗ» існує певна недосконалість ведення обліку дебіторської заборгованості, що потребує побудови ефективного механізму внутрішнього контролю дебіторської заборгованості з метою попередження виникнення нової.

РОЗДІЛ 3
МЕТОДИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ
ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ НА ПРАТ «ЗАПОРІЗЬКИЙ
ЕЛЕКТРОВОЗРЕМОНТНИЙ ЗАВОД»

3.1 Аналіз динаміки, складу і структури дебіторської заборгованості підприємства

Для аналізу дебіторської заборгованості використовуються: звіт про фінансовий стан, «Примітки до фінансової звітності» (ф. № 5) і головна книга підприємства.

Упродовж аналізованого періоду здійснювалися операції, за якими виникла дебіторська заборгованість. Тому доцільно проаналізувати рівень загальної суми дебіторської заборгованості та її динаміку (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Аналіз складу та динаміки дебіторської заборгованості ПрАТ «ЗЕРЗ» за 2017-2019 рр. (тис. грн.)

Склад дебіторської заборгованості	2017	2018	2019	Відхилення	
				+, -	%
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	35875	56651	32204	-24447	57
Дебіторська заборгованість за виданими авансами	777	1919	3329	1410	173
з бюджетом	10282	8939	8689	-250	97
Інша поточна дебіторська заборгованість	570	760	570	-190	75
Всього:	47504	68269	44792	-23477	66

Проаналізувавши динаміку дебіторської заборгованості в табл. 2.4, можна зазначити, що загалом спостерігаються коливання в сумі дебіторської заборгованості. Якщо розглядати окремо в розрізі кожної статті, то тенденція до зростання спостерігається за розрахунками за авансами – в 2019 році сума збільшилась на 73 % у порівнянні з 2018 роком, а тенденція до спаду

відбувається за розрахунками з бюджетом – в 2019 році сума зменшилась на 3 % у порівнянні з 2018 роком.

За останніми статтями спостерігається коливання кожного року. Так, дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги в 2018 році зросла до 56651 тис. грн. у порівнянні з 2017 роком, а в 2019 році знизилась аж на 43 % порівняно з 2017 роком. Щодо іншої поточної дебіторської заборгованості, то в 2017 році вона складала 570 тис. грн., у 2018 році зросла до 760 тис. грн., а у 2019 році знову зменшилась до 570 тис. грн., що склало 190 тис. грн. або 25 %.

Для більшої наочності представимо склад та динаміку дебіторської заборгованості у вигляді діаграми на рис. 3.1.

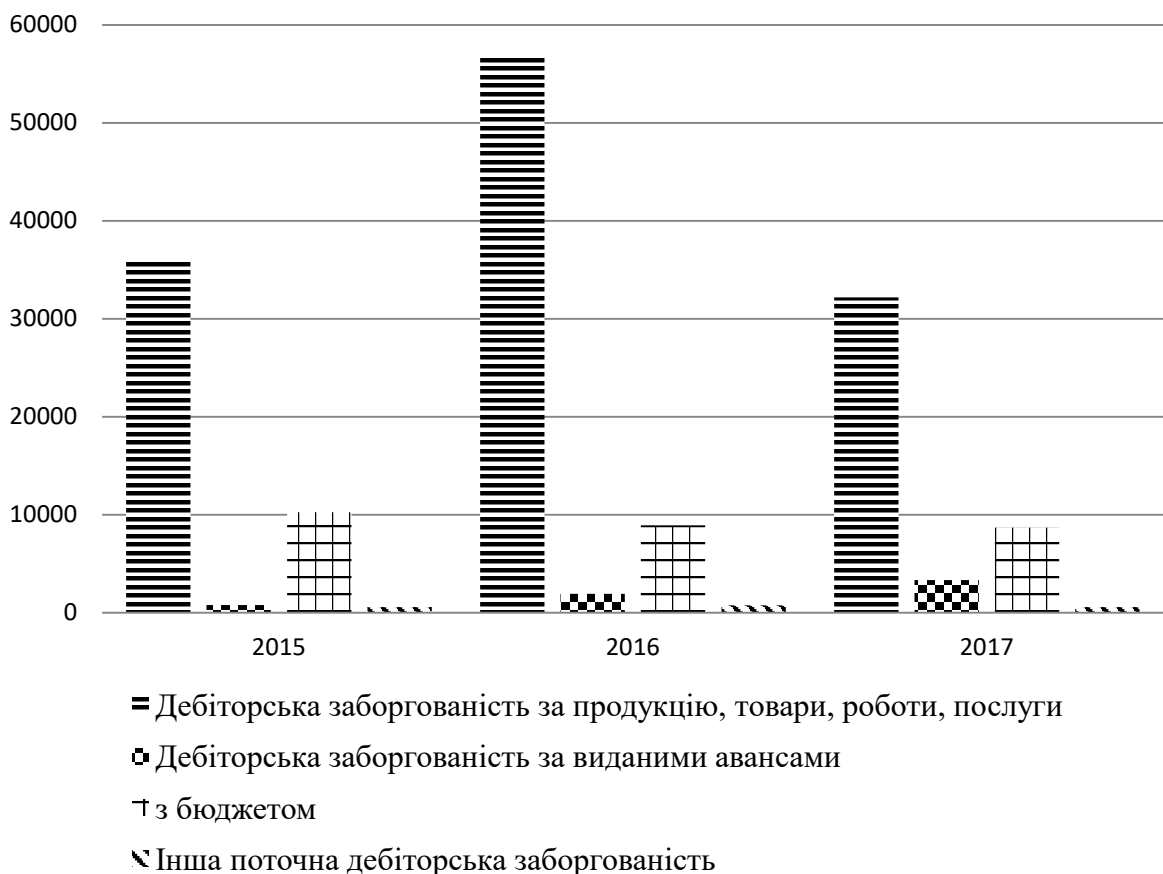

Рисунок 3.1 – Аналіз складу та динаміки дебіторської заборгованості
ПрАТ «ЗЕРЗ» за 2017-2019 р.р.

Наступним етапом буде дослідження структури дебіторської

заборгованості. Складемо аналітичну табл. 3.2 та на її основі визначається частка кожного виду дебіторської заборгованості у загальному її обсязі та досліджується динаміка зміни розміру кожного її виду.

Таблиця 3.2 – Аналіз структури дебіторської заборгованості ПрАТ «ЗЕРЗ» за 2018-2019 рр. (тис. грн.)

Склад дебіторської заборгованості	2018	Питома вага	2019	Питома вага	Відхилення у питомій вазі (+,-)
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	56651	83	32204	72	-11
Дебіторська заборгованість за виданими авансами	1919	3	3329	7	+5
з бюджетом	8939	13	8689	19	+6
Інша поточна дебіторська заборгованість	760	1	570	1	0
Всього:	68269	100	44792	100	-

Проаналізувавши структуру дебіторської заборгованості ПрАТ «ЗЕРЗ» за 2018-2019 рр., можна дійти до висновку, що за ці два роки відбувалися певні зміни у структурі дебіторської заборгованості. Варто відмітити, що найбільшу частку як займала, так і займає дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги. Але якщо в 2018 році вона складала 83 % від загальної суми дебіторської заборгованості, то в 2019 році заборгованість знизилась до 72 %.

Якщо розглядати структуру дебіторської заборгованості за розрахунками з бюджетом та виданими авансами, то їх частка зростає з 3 % до 7 % та 13 % та 19 % відповідно. А от питома вага іншої поточної дебіторської заборгованості залишилась незмінною – 1 %.

Важливим є вивчення якості і ліквідності дебіторської заборгованості. Якість дебіторської заборгованості – це ймовірність її отримати в повній сумі.

Для цього виявляють термін дебіторської заборгованості. Практика

показує, що чим більший термін дебіторської заборгованості, тим менша ймовірність її отримання. З цією метою аналізується вік дебіторської заборгованості. Доцільно скласти спеціальну аналітичну табл. 3.3.

Таблиця 3.3 – Аналіз дебіторської заборгованості ПрАТ «ЗЕРЗ» за датою виникнення у 2019 році (тис. грн.)

Термін	361	377	3710	3711	3713	641	Всього	Питома вага
Від 1 до 30 днів	32170	570	162	1816	-	0,9	34718,9	78
Від 30 до 60 днів	-	-	55	162	548	-	765	2
Від 60 до 90 днів	-	-	17	5	-	-	22	0,0005
Від 90 днів до 1 року	34	-	42	483	-	-	559	1
Більше року	-	-	13	-	26	8688,1	8727,1	19
Всього	32204	570	289	2466	574	8689	44792	100

Для більшої наочності представимо дані на рис. 3.2.

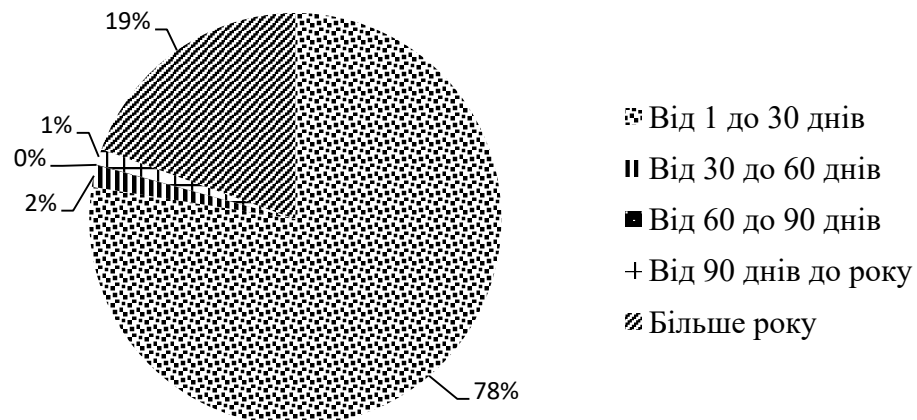

Рисунок 3.2 – Аналіз дебіторської заборгованості ПрАТ «ЗЕРЗ» за датою виникнення

Проаналізувавши табл. 3.3, можна сказати, що класифікація дебіторської заборгованості здійснюється за строками її непогашення на 5 періодів. Найбільшу частку займає період від 1 до 30 днів і складає 34718,9 тис. грн. або 78 % від загальної суми. Найменшу питому вагу займає

термін від 60 до 90 днів – 22 тис. грн. або 0,0005 % від загальної суми.

Заборгованість яка виникла більше року складає значне місце і становить 8727,1 тис. грн. або 19 % від загальної суми. Можна було б стверджувати про великий відсоток неповернення коштів, але для точного ствердження слід проаналізувати договірні зобов'язання сторін та вивчити причини становища, що склалися.

3.2 Оцінка руху та ефективності використання дебіторської заборгованості на підприємстві

Для більш детального аналізу доречно простежити за рухом дебіторської заборгованості. Для аналізу руху дебіторської заборгованості ПрАТ «ЗЕРЗ» використаємо дані оборотно-сальдових відомостей та Балансу за 2019 рік, сформувавши їх в табл. 3.4.

Таблиця 3.4 – Аналіз руху дебіторської заборгованості ПрАТ «ЗЕРЗ» за 2019 р. (тис. грн.)

Склад дебіторської заборгованості	На початок періоду	Виникло Зобов'язання	Погашено Зобов'язання	На кінець періоду	Відхилення	
					+, -	%
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	56592	500083	524471	32204	-24388	57
Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами	1919	5948	4538	3329	+1410	17 3
з бюджетом	8939	18560	18810	8689	-250	97
Інша поточна дебіторська заборгованість	760	29840	30030	570	-190	75
Всього:	68210	554431	577849	44792	-23418	66

Проаналізувавши табл. 3.4, можна дійти до такого висновку, що рух відбувається за всіма позиціями. Найбільше виникало зобов'язань за продукцію товари, роботи і послуги – 500083 тис. грн., а найменше – за виданими авансами (509480 тис. грн). Найбільше погашено зобов'язань за продукцію товарів, робіт і послуг – 524471 тис. грн., а найменше – за виданими авансами (4538 тис. грн).

Також варто відзначити, що в цілому дебіторська заборгованість знизилась на 34 %, але спостерігається швидке зростання заборгованості за виданими авансами – аж на 73 %, що не є позитивним явищем. По інших статтях балансу ми бачимо зниження: заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги знизилась на 43 %; заборгованість за розрахунками з бюджетом – на 3 %; інша – на 25 %.

Отже, виявлену тенденцію можна вважати позитивною для даного підприємства, адже спостерігається зниження дебіторської заборгованості.

Наступним етапом дослідження ми обрали аналіз ефективності використання дебіторської заборгованості на підприємстві.

Проаналізувавши стан дебіторської заборгованості в активах підприємства за останній період можна зробити висновок, що в дебіторській заборгованості приховані значні резерви для підвищення ефективності господарської діяльності суб'єкта господарювання та його результатів.

Однак, для найбільш повного використання всіх переваг дебіторської заборгованості для забезпечення основної діяльності суб'єкта господарювання необхідною є оцінка ефективності її використання.

Тому застосуємо вище перераховані показники та формули (табл. 3.5).

Аналізуючи показники ефективності використання та якісного складу дебіторської заборгованості за 2017-2019 рр. можемо відмітити, що оборотність дебіторської заборгованості поступово збільшується, так у 2017 році вона становила 3,6 обороти, що свідчить про те, що виручка від реалізації продукції перевищує майже у 3,6 рази середню дебіторську заборгованість. У порівнянні 2019 року з 2018 роком оборотність зросла на

14 % і склала 9,3 обороти Тому можна сказати, що в 2019 році 9 разів відбувся повний цикл виробництва та обігу.

Таблиця 3.5 – Аналіз ефективності використання та якісного складу дебіторської заборгованості ПрАТ «ЗЕРЗ» за 2017-2019 рр.

Показник	Рік			Відхилення 2019 р. від 2018 р	
	2017	2018	2019	+, -	%
Вихідні дані					
Виручка від реалізації, тис. грн.	262808	378953	412887	+33934	109
Середня дебіторська заборгованість, тис. грн.	72412	46263	44398	-5855	66
Дебіторська заборгованість, тис. грн.	47504	68210	44792	-23418	66
Кредиторська заборгованість, тис. грн.	130846	141411	240386	+98975	170
Поточні активи, тис. грн.	171804	175416	246499	+71083	141
Сумнівна дебіторська заборгованість, тис. грн.	-	-	-	-	-
Розрахункові дані					
Оборотність дебіторської заборгованості, оборотів	3,6	8,2	9,3	+1,1	114
Період погашення дебіторської заборгованості, дні	99	44	39	-5	89
Питома вага дебіторської заборгованості в загальному обсязі поточних активів, %	27,7	38,9	18,2	-20,7	47
Співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	0,36	0,48	0,19	-0,30	39
Питома вага сумнівної заборгованості в складі дебіторської заборгованості, %	-	-	-	-	-

Період погашення дебіторської заборгованості характеризує середній період інкасації дебіторської заборгованості.

У 2017-2018 рр. тривалість обороту становила 99 та 44 дні, а у 2019 р. – 39 днів, що показує нам кількість днів, необхідних для трансформації «заморожених» у дебіторській заборгованості грошових коштів після проходження ними повного операційного та комерційного циклів знову в грошову форму. Так як спостерігається тенденція до зниження періоду

погашення, можна стверджувати про ефективну роботу менеджерів з управління як фінансовими ресурсами, так і дебіторською заборгованістю.

Важливим показником якісного складу є питома вага дебіторської заборгованості в оборотних активах та питома вага сумнівної заборгованості в складі дебіторської заборгованості. У ПрАТ «ЗЕРЗ» сумнівна заборгованість відсутня, а частка дебіторської заборгованості в складі поточних активів у 2019 р. становила 18,2 %, що на 53 % менше порівняно з 2018 р.

Зазначимо, що в Україні оптимальною вважають структуру обігових активів тоді, коли частка дебіторської заборгованості не перевищує 20 %. Відповідно до цього можемо сказати, що на даному підприємстві сформували оптимальну структуру обігових коштів у 2019 році і питома вага дебіторської заборгованості в ній цілком прийнятна.

Важливим у процесі аналізу дебіторської заборгованості є контроль за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості. Значне перевищення дебіторської заборгованості завжди загрожує фінансовій стійкості підприємства і потребує залучення додаткових джерел фінансування.

Аналіз показав, що в 2018 році грошових коштів, які підприємство отримає від дебіторів наприкінці терміну погашення дебіторської заборгованості, вистачить для того, щоб покрити 48 % його найбільш строкових зобов'язань. А у 2019 році, відповідно, цих коштів вистачить для покриття лише 19 % найбільш строкових зобов'язань товариства. Все це вказує на погіршення фінансової стійкості підприємства в звітному році порівняно з попереднім.

На наступному етапі аналізу дебіторської заборгованості проведемо факторний аналіз тих показників, які мають найбільш негативну або позитивну динаміку.

Першим показником оберемо оборотність дебіторської заборгованості за товари (роботи, послуги). Проведемо аналіз за 2018-2019 роки (табл. 3.6).

Отже, результуючим показником «у» виступатиме «оборотність дебіторської заборгованості за товари(роботи, послуги)», а фактори, що впливають на результуючий показник (x_1, x_2) – «виручка від реалізації продукції» та «середня дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги» відповідно.

Таблиця 3.6 – Вихідні дані для розрахунків

Показники	2018 рік	2019 рік	Відхилення	
			+,-	%
Виручка від реалізації, тис. грн.	378953	412887	+33934	109
Середня дебіторська заборгованість, тис. грн.	46263	44398	-5855	66
Оборотність дебіторської заборгованості, оборотів	8,2	9,3	+1,1	114

Формула матиме такий вигляд:

$$y = \frac{x_1}{x_2} \quad (3.1)$$

Проведемо факторний аналіз даного коефіцієнта методом ланцюгових підстановок.

$$\text{ОДЗ}_{2018} = 378953 / 46263 = 8,2 \text{ обороти}$$

$$\text{ОДЗ}_{\text{УМ}} = 412887 / 46263 = 8,9 \text{ обороти}$$

$$\text{ОДЗ}_{2019} = 412887 / 44398 = 9,3 \text{ обороти}$$

1. Визначаємо вплив зміни виручки від реалізації:

$$\Delta \text{ОДЗ (В)} = 8,9 - 8,2 = 0,7 \text{ обороти}$$

2. Визначаємо вплив зміни середньої дебіторської заборгованості:

$$\Delta \text{ОДЗ (ДЗ}_{\text{ср}}) = 9,3 - 8,9 = 0,4 \text{ обороти}$$

За рахунок зменшення середньої дебіторської заборгованості за товари (роботи, послуги) на 5855 тис. грн. – оборотність дебіторської заборгованості зросла на 0,4 обороти за рік. А за рахунок збільшення виручка від реалізації продукції на 33934 тис. грн., оборотність дебіторської зросла на 0,7 обороти за рік.

Загальний розмір впливу двох факторів дорівнює +1,1 обороти/рік, що повністю відповідає абсолютному відхиленню результуючого показника.

Наступним показником для факторного аналізу оберемо частку дебіторської заборгованості в загальному обсязі поточних активів за 2018-2019 роки (табл. 3.7).

Таблиця 3.7 – Вихідні дані для розрахунків

Показники	2018 рік	2019 рік	Відхилення	
			+, -	%
Дебіторська заборгованість, тис. грн.	68210	44792	-23418	66
Поточні активи, тис. грн.	175416	246499	+71083	141
Питома вага дебіторської заборгованості в загальному обсязі поточних активів, %	38,9	18,2	-20,7	47

Отже, результуючим показником «у» виступатиме «частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі поточних активів», а фактори, що впливають на результуючий показник (x_1, x_2) – «загальна сума дебіторської заборгованості підприємства» та «загальна сума оборотних активів підприємства».

Формула матиме такий вигляд:

$$y = \frac{x_1}{x_2}, \quad (3.2)$$

Проведемо факторний аналіз даного коефіцієнта методом ланцюгових підстановок.

$$\text{ЧАДЗ}_{2018} = (68210 / 175416) * 100 \% = 38,9 \%$$

$$\text{ЧАДЗ}_{\text{УМ}} = (44792 / 175416) * 100 \% = 25,5 \%$$

$$\text{ЧАДЗ}_{2019} = (44792 / 246499) * 100 \% = 18,2 \%$$

1. Визначаємо вплив зміни загальної суми дебіторської заборгованості:

$$\Delta \text{ЧАДЗ (ДЗ)} = 25,5 - 38,9 = -13,4 \%$$

2. Визначаємо вплив зміни загальної суми поточних активів:

$$\Delta \text{ЧАДЗ (ПА)} = 18,2 - 25,5 = -7,3 \%$$

За рахунок зменшення суми дебіторської заборгованості на 34 % – частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі поточних активів зменшилась на 13,4 %.

За рахунок збільшення загальної суми оборотних активів підприємства на 41 % – частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі поточних активів знизилась на 7,3 %

Загальний розмір впливу двох факторів дорівнює – 20,7 %, що повністю відповідає абсолютному відхиленню результуючого показника.

Третім показником беремо період погашення дебіторської заборгованості за товари (роботи, послуги) за 2018-2019 рр. (табл. 3.8).

Таблиця 3.8 – Вихідні дані для розрахунків

Показники	2018 рік	2019 рік	Відхилення	
			+, -	%
Кількість днів в році, діб	360	360	-	100
Оборотність дебіторської заборгованості, оборотів	8,2	9,3	+1,1	114
Період погашення дебіторської заборгованості, дні	44	39	-5	89

Отже, результуючим показником «у» виступатиме сам показник, а фактори, що впливають на результуючий показник (x_1, x_2) – «кількість діб в році» та «оборотність дебіторської заборгованості за товари (роботи, послуги)».

Формула матиме такий вигляд:

$$y = \frac{x_1}{x_2}, \quad (3.3)$$

Проведемо факторний аналіз даного коефіцієнта методом ланцюгових підстановок.

$$\text{ПДЗ}_{2018} = 360 / 8,2 = 43,9 \text{ дні}$$

$$\text{ПДЗ}_{\text{ум}} = 360 / 8,2 = 43,9 \text{ дні}$$

$$\text{ПДЗ}_{2019} = 360 / 9,3 = 38,7 \text{ дні}$$

1. Визначаємо вплив зміни кількості днів:

$$\Delta \text{ПДЗ (Д)} = 43,9 - 43,9 = 0 \text{ днів}$$

2. Визначаємо вплив зміни оборотності дебіторської заборгованості:

$$\Delta \text{ПДЗ (ОДЗ)} = 38,9 - 43,9 = -5 \text{ днів}$$

Так як кількість днів залишилась незмінною, тому цей фактор ніяк не вплинув на результуючий показник. А от за рахунок збільшення оборотності дебіторської заборгованості за товари(роботи, послуги) на 1,1 пункт, строк погашення дебіторської заборгованості за товари (роботи та послуги) знизився на 5 днів і становить 39 днів.

Загальний розмір впливу двох факторів дорівнює – 5 днів, що повністю відповідає абсолютному відхиленню результуючого показника.

3.3 Напрями покращення управління дебіторською заборгованістю на підприємстві

«Ефективне управління дебіторською заборгованістю створює передумови для успішного розвитку бізнесу і збільшення фінансових можливостей підприємства, оскільки впливає на ліквідність підприємства, а відповідно і на зміцнення його фінансового становища в цілому» [18].

«У сучасних умовах господарювання розвиток відносин між підприємствами вийшов на новий рівень перетворень. Боргові відносини в умовах жорсткої конкурентної боротьби та мінливого зовнішнього середовища значно ускладнилися. Однією з найважливіших складових менеджменту сучасних підприємств виступає управління дебіторською заборгованістю» [9].

«Наявність певного обсягу дебіторської заборгованості є невід'ємним

результатом господарської діяльності підприємства, а оптимізація її обсягу – одним із найбільш актуальних завдань, яке має вирішуватися. Розвиток боргових відносин між підприємствами обумовлює необхідність мати ефективні інструменти управління та контролю за її рівнем і структурою. В свою чергу ефективність інструментів управління дебіторською заборгованістю залежить від врахування основних факторів, що впливають на її динаміку та структурні зміни» [10].

Наукове обґрунтування систематизації цих факторів дозволяє чітко визначити місце кожного з них в їх загальній системі та окреслити методи, що можуть застосовуватися при управлінні дебіторською заборгованістю підприємств. Складність систематизації полягає в різноманітності факторів, що впливають на формування дебіторської заборгованості підприємств, які переважна більшість вітчизняних вчених [26, 36, 38] поділяють на поділяють на дві основні групи: 1) зовнішні та 2) внутрішні.

Зовнішні фактори практично не залежать від діяльності підприємств і обмежити їх вплив досить складно. До зовнішніх факторів належать:

- загальний стан економіки в країні;
- тарифи або ціни на транспортування;
- сезонність виробництва і продажів;
- рівень доходів населення (рис. 3.3).

Деякі дослідники, зокрема А. А. Романюк [53], вважають, що ці фактори «безпосередньо не пов'язані з діяльністю самого суб'єкта господарювання». На нашу думку, таке твердження з методологічної точки зору не можна вважати коректним, хоча з тієї точки зору, що найближче зовнішнє оточення підприємства – це є його контрагентів. Безперечно, існують певні інструменти управління взаємодією з ними та впливу на них.

У зв'язку з цим Л. В. Черненко [68] пропонує «зовнішні фактори поділити ще на дві групи факторів:

- макросередовища;
- близького оточення підприємства (умовно в літературі їх називають

факторами мікросередовища, але вони не є факторами внутрішнього середовища)».

«До факторів макросередовища відносять: економічні (макроекономічні) та організаційно-правові» [69].

Рисунок 3.3 – Склад зовнішніх факторів, що впливають на формування дебіторської заборгованості [узагальнено за джерелами 8, 38, 68, 69]

«Організаційні та правові фактори об'єднані в одну групу. По-перше, нормативно-правові та організаційні фактори дуже тісно взаємопов'язані та взаємообумовлені; по-друге, ця сукупність факторів майже не піддається кількісному вираженню».

«До нормативно-правових складових елементів вищезазначеної групи факторів слід віднести законодавчі (сукупність законів, що регулюють боргові відносини між підприємствами та платіжний оборот суб'єктів господарювання) і нормативні (сукупність розпоряджень, інструкцій та

наказів стосовно боргових відносин і регулювання платіжного обороту). Усі учасники економічних взаємовідносин вимушені здійснювати свою діяльність у певних правових межах, що формують правові фактори. Це накладає свій відбиток на здійснення платежів між підприємствами та процеси формування і погашення дебіторської заборгованості».

До організаційних факторів макросередовища належать «результати діяльності системи органів державної влади, яка контролює та забезпечує дотримання суб'єктами господарювання платіжної дисципліни». Крім того, здійснюється певний вплив здійснюють інфраструктурні організації такі як банки; клірингові, факторингові, консалтингові та аудиторські компанії.

«Організаційно-правові фактори є передумовами породження та прояву макроекономічних факторів, перевага останніх у ракурсі практичного застосування полягає в можливості їх кількісного опису. З огляду на методологічну складність кількісного вимірювання організаційно-правових факторів, можливо ігнорувати їх ієрархічну первісність і при побудові факторної моделі вважати факторами першого порядку саме макроекономічні фактори впливу».

«Внутрішні – залежать від того, наскільки організовано управління дебіторською заборгованістю в межах діяльності підприємства» [9]. До внутрішніх факторів відносять кредитну політику підприємства, політику управління дебіторською заборгованістю, фінансовий стан підприємства (зокрема, його платоспроможність і кредитоспроможність), активність і зацікавленість менеджменту в управлінні підприємством, обсяг наданих послуг (реалізованих товарів, готової продукції) (рис. 3.4).

Г. Г Кірейцев пропонує такий «склад внутрішніх факторів, які визначають розмір дебіторської заборгованості: кредитна політика підприємства; професіоналізм фінансового менеджера, який займається управлінням дебіторською заборгованістю; види розрахунків; стан контролю за дебіторською заборгованістю» [30].

І. О. Бланк додає у класифікацію «фактори, які не тільки безпосередньо

впливають на розмір дебіторської заборгованості, а й ті, що чинять такий вплив через механізм реалізації кредитної політики, непрямым шляхом» [9, с. 345].

Рисунок 3.4 – Склад внутрішніх факторів, що впливають на формування дебіторської заборгованості [узагальнено автором за джерелами 9, 10, 68, 69]

Таким чином, з метою забезпечення найбільш дієздатної системи управління дебіторською заборгованістю на ПрАТ «ЗЕРЗ» необхідно враховувати систему факторів впливу на її якість на макро- та мікрорівнях, що дозволить більш оперативно регулювати боргові відносини між підприємством та його контрагентами.

Основною метою аналізу будь-якого аспекту фінансово-господарської діяльності ПрАТ «ЗЕРЗ» є виявлення негативних для його фінансового стану тенденцій, пошук резервів підвищення ефективності діяльності, обґрунтування прийняття управлінських рішень, моніторинг різних аспектів діяльності підприємства, доцільність нововведень.

Результати аналізу фінансового аналізу є тим підґрунтям, на основі

якого формується фінансова політика ПрАТ «ЗЕРЗ», розробляється сукупність заходів, відбираються відповідні фінансові механізми, необхідні для реалізації поставленої перед фінансовим менеджментом мети. Аналогічно результати оцінки стану розрахунків ПрАТ «ЗЕРЗ» дають можливість виявити недоліки в їх організації та здійсненні, намітити бажаний їх стан, визначити необхідні для цього шляхи удосконалення та заходи, які необхідно застосувати з даною метою, відібрати з них найбільш прийнятні та доцільні для кожного окремого підприємства і на цій основі розробити комплексну політику управління розрахунками підприємства, яка визначає перспективи покращення їх стану.

Оскільки дебіторська заборгованість є частиною активів ПрАТ «ЗЕРЗ», що являє собою короткостроковий позичений капітал, то управління розрахунками і заходи покращення її стану, що включають відповідно управління дебіторською заборгованістю на підприємстві, є складовою менеджменту оборотних активів та менеджменту оптимізації структури капіталу ПрАТ «ЗЕРЗ».

Виважене управління грошовими коштами, що веде до зростання платоспроможності ПрАТ «ЗЕРЗ», отримання додаткового доходу – найважливіше завдання фінансової роботи.

«Дебіторська заборгованість – неминучий наслідок існуючої в даний час системи грошових розрахунків між організаціями, при якій завжди є розрив часу платежу з моментом переходу права власності на товар, між пред'явленням платіжних документів до оплати і часом їх фактичної оплати».

Аналіз дебіторської заборгованості на ПрАТ «ЗЕРЗ» включає комплекс взаємопов'язаних питань, що відносяться до оцінки фінансового стану підприємства. Таким чином, стан дебіторської заборгованості, її розміри і якість значним чином впливають на фінансовий стан ПрАТ «ЗЕРЗ».

В сучасній економічній літературі [9, 26, 29, 53, 58] наявні рекомендації, що дозволяють ефективно управляти дебіторською заборгованістю та покращити фінансовий стан підприємства.

З метою ефективного управління дебіторською заборгованістю на ПрАТ «ЗЕРЗ» нами запропоновані заходи (табл. 3.9).

Таблиця 3.9 – Заходи ефективного управління дебіторською заборгованістю на ПрАТ «ЗЕРЗ»

Заходи	Зміст реалізації заходів
Попередня перевірка клієнтів	Здійснювати попередню перевірку клієнтів щодо можливості своєчасного погашення ними заборгованості.
Орієнтація на більшу кількість споживачів	Орієнтуватися на більшу кількість споживачів з метою зменшення ризику несплати одним з них чи декількома.
Формування рейтингу кредитоспроможності клієнтів	Сформувати рейтинг кредитоспроможності клієнтів і відмовитися від подальшої співпраці з клієнтами з низьким кредитним рейтингом. При цьому потрібно врахувати такі чинники, як загальний термін співробітництва із клієнтом, середньомісячний обсяг продажів або вартість наданих послуг, швидкість обороту дебіторської заборгованості клієнта, суми й терміни простроченої дебіторської заборгованості, оцінка важливості клієнта для організації.
Визначення умов надання товарного кредиту	Визначити критерії надання товарного кредиту, його граничний розмір, терміни відстрочення повернення боргу, розмір та порядок надання знижок, форму штрафних санкцій.
Співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості	Контролювати співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості, так як значне перевищення дебіторської заборгованості створює загрозу фінансовій стійкості й вливає на необхідність залучення додаткових джерел фінансування.
Класифікація дебіторської заборгованості за різними ознаками	Класифікувати дебіторську заборгованість за такими ознаками як за строками виникнення та термінами погашення, підставами виникнення дебіторської заборгованості з метою встановлення групи основних клієнтів, які забезпечують підприємству найбільший прибуток і втрачати яких небажано.
Планування заходів по роботі з кожним клієнтом	Розробити план заходів по роботі з кожним клієнтом з визначенням термінів, відповідальних, оцінки витрат, а також отриманого ефекту.
Оцінювання вартості й швидкості обороту дебіторської заборгованості	Провести реальне оцінювання вартості та швидкості обороту дебіторської заборгованості.
Встановлення зв'язку системи мотивації персоналу з розміром дебіторської заборгованості	Встановити зв'язок системи мотивації персоналу з розміром дебіторської заборгованості, а також розробити та затвердити Положення про мотивацію за досягнутими результатами.
Контроль за погашенням дебіторської заборгованості	Внести інформацію щодо запланованих сум погашення дебіторської заборгованості до фінансового плану підприємства і здійснювати контроль за його виконанням.

*сформовано автором за джерелами [9, 26, 29, 53, 58]

Угрупованні в табл. 3.8 заходи та методи управління дебіторською заборгованістю сприятимуть зниженню ступеня ризику неоподержання грошових коштів від боржників, допоможуть налагодити ефективну кредитну політику на ПрАТ «ЗЕРЗ». Крім цього, для ефективного управління дебіторською заборгованістю доцільно аналізувати поведінку дебітора по відношенню до боргу за такими критеріями: 1) ділова порядність; 2) байдужість; 3) ділова непорядність (впевненість у відсутності майбутніх зв'язків).

«Одним з нових методів управління заборгованістю є рефінансування дебіторської заборгованості, основними формами якої є факторинг, форфейтинг і вексельний облік» [70].

Отже, управління дебіторською заборгованістю має свою специфіку, яка залежить від характеру та джерел її виникнення, типу підприємства, стадії його життєвого циклу, стану ринкової кон'юнктури та є одним з найважливіших чинників максимізації норми прибутку, збільшення ліквідності, кредитоспроможності і мінімізації фінансових ризиків.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі зроблено теоретичне узагальнення та подано вирішення завдань щодо дослідження теоретичних та організаційно-методичних аспектів і розробка практичних рекомендацій щодо напрямів удосконалення обліку та аналізу дебіторської заборгованості в системі управління підприємством.

За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки і пропозиції.

Дебіторська заборгованість як об'єкт бухгалтерського обліку викликає немалий інтерес зі сторони вітчизняних та зарубіжних науковців, адже для ефективного управління дебіторською заборгованістю необхідно знати її види, типи операцій та порядок відображення в обліку. Донині існує чимало актуальних нерозв'язаних питань, пов'язаних з обліком дебіторської заборгованості. Це відповідно обумовлює постійний перегляд нормативних актів і регламентуючих документів, вироблення нових шляхів удосконалення організації та методики розрахунків з дебіторами.

В сучасній теорії бухгалтерського обліку не існує єдиного підходу до розуміння дебіторської заборгованості. Одна група вчених, визначають дане поняття як «суму боргів», друга група як «фінансовий актив». З метою уточнення даної дефініції пропонуємо доповнити визначення та під дебіторською заборгованістю розуміти частину оборотного капіталу підприємства, яка являє собою заборгованість юридичних та фізичних осіб що виникла внаслідок минулих подій, у вигляді суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів. Сутність запропонованого визначення дає можливість розкрити поняття дебіторської заборгованості з двох сторін: як частину оборотного капіталі та як частину зобов'язань підприємства.

Облік дебіторської заборгованості на підприємствах не може повноцінно функціонувати без належного їх нормативно-правового

регулювання, яке відіграє важливу роль в ефективній організації обліку і аналізу на підприємствах. Без такого впорядкування підприємство приречене на збитки, пені, штрафи та, можливо, на банкрутство. До нормативно правових актів стосовно обліку і аналізу дебіторської заборгованості: Податковий Кодекс України, Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації», МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання», МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», МСФЗ 15 «Виручка по контрактах з клієнтами», План рахунків бухгалтерського обліку та Інструкція № 291 про його застосування, Наказ «Про облікову політику підприємства».

Значна роль в діяльності підприємства відведена дебіторській заборгованості, тому що вона забезпечує діяльність підприємства та є одним з головних чинників, що впливає на кінцевий результат діяльності. Саме тому для ефективного функціонування потрібно правильно визнавати дебіторську заборгованість та здійснювати їх класифікацію. Головне призначення класифікації дебіторської заборгованості полягає в систематизації інформації щодо стану дебіторської заборгованості та надання допомоги у прийнятті оптимального рішення щодо її управління. Дебіторська заборгованість класифікується за терміном погашення, за своєчасністю оплати, за зв'язком з нормальним операційним циклом та за об'єктами щодо яких виникли зобов'язання дебіторів. Відсутність єдиної науково-обґрунтованої на рівні держави нормативного акту щодо класифікації дебіторської заборгованості підприємства призводить до ускладнення формування інформаційних ресурсів для підприємств відносинами підприємства з покупцями і замовниками. Розроблена класифікація дебіторської заборгованості, узагальнює існуючі класифікаційні ознаки, розкриває економічну природу розрахунків покупців та замовників, враховує основні аспекти таких розрахунків, об'єднує її розподіл за видами

впевненості у її погашенні, строками погашення та за статтями бухгалтерського балансу. Така класифікація тісно пов'язана з бухгалтерським та управлінським обліком.

Важливим питанням обліку поточної дебіторської заборгованості є її оцінка. Методи оцінки дебіторської заборгованості забезпечують дотримання викладеного у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» принципу обачності. Дебіторська заборгованість визнається і відображається у звіті про фінансовий стан і звіті про фінансові результати у грошовій формі на основі історичної собівартості, вартості реалізації (погашення), на основі поточної вартості, на базі теперішньої вартості. Довгострокова дебіторська заборгованість оцінюється за дисконтованою вартістю майбутніх платежів, що очікуються для погашення заборгованості. Поточна дебіторська заборгованість, яка є фінансовим активом (крім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу), включається до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю, тобто здійснюється нарахування резерву сумнівних боргів. Аналітичний облік резерву сумнівних боргів необхідно здійснювати в розрізі кожного з боржників чи за термінами непогашення дебіторської заборгованості, загальну схему відображення якого в системі бухгалтерського обліку.

Для нарахування та відображення в бухгалтерському обліку резерву сумнівних боргів Планом рахунків та Інструкцією № 291 передбачено балансовий контрактивний рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів». Запропоновано аналітичний облік здійснювати в розрізі кожного з боржників чи за термінами непогашення дебіторської заборгованості та побудовано загальну схему відображення балансового контрактивного рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів» в системі бухгалтерського обліку підприємства.

Запропоновано довгострокову дебіторську заборгованість розрізняти в розрізі таких видів: довгострокова дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги; заборгованість за майно, що передано у фінансову

оренду; довгострокові векселі одержані; інша довгострокова дебіторська заборгованість. Вважаємо, що довгострокова дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи та послуги повинна відображатись на окремому субрахунку. Для цього пропонуємо ввести до рахунку 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи» субрахунок 185 «Довгострокова заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги».

Практичні аспекти дослідження витрат виробництва здійснено на матеріалах ПрАТ «ЗЕРЗ», що займається ремонтом і технічним обслуговуванням залізничного рухомого складу. Основою забезпечення успішної діяльності ПрАТ «ЗЕРЗ» є чіткий механізм обліку господарських процесів, у тому числі в частині бухгалтерського обліку, який включає в себе не тільки фіксування господарських операцій, але й етапи обігу документів, у яких вони зафіксовані. Аналіз основних показників, що характеризують фінансово-економічний стан діяльності підприємства показує, що підприємство є фінансово стійким, рентабельність діяльності підприємства свідчить про підвищення ефективності господарської діяльності, пов'язаної з отриманням прибутку.

Ефективне ведення обліку дебіторської заборгованості на підприємстві є одним з головних чинників підтримки необхідного рівня ліквідності й платоспроможності підприємства, що функціонує в умовах ринку. Для безпосереднього ведення обліку дебіторської заборгованості досліджено систему первинних документів, оцінки, рахунків та реєстрів обліку, подвійного відображення господарських операцій на бухгалтерських рахунках та результатів обліку відображених у фінансовій звітності підприємства.

Для удосконалення роботи підприємства розроблено графік документообігу з оновленням процесу складання та обробки первинних документів за допомогою новітніх засобів комп'ютеризації та автоматизації.

В межах контрольної функції обліку розроблено матрицю оцінку системи внутрішнього контролю ПрАТ «ЗЕРЗ», практичне застосування якої

показало, що систему внутрішнього контролю на підприємства можна оцінити як середню. Результати оцінювання системи внутрішнього контролю надали нам можливість розробити «Тест оцінювання внутрішнього контролю» на ділянці розрахунків з дебіторами з метою одержання оперативної інформації при прийнятті управлінських рішень, про стан розрахунків з покупцями на підприємстві, оптимізації їх обсягів та забезпечення своєчасного погашення заборгованості.

Основним джерелом регулювання облікової політики на ПрАТ «ЗЕРЗ» є Наказ про облікову політику. Відображенням бази даних комп'ютерної програми на ПрАТ «ЗЕРЗ» є журнал операцій, що має вигляд списку господарських операцій, які відбулись на підприємстві. «Журнал операцій» безпосередньо пов'язаний з «Журналом проводок», що містить проводки, які відповідають операціям. Одним із важливих етапів формування і достовірного визначення величини активів ПрАТ «ЗЕРЗ», справедливого відображення стану розрахунків з дебіторами є резерв сумнівних боргів. Бухгалтерія підприємства станом на останній день року формує Довідку про дебіторську заборгованість. Стан організації первинного, аналітичного і синтетичного обліку дебіторської заборгованості, свідчить, що він відповідає вимогам чинного законодавства з цього питання і ведеться із застосуванням типових форм первинних документів зі складанням відповідним бухгалтерських проведення, проте існують певні недоліки стосовно обліку резерву сумнівних боргів.

Починаючи з 01.01.2019 р. ПрАТ «ЗЕРЗ» перейшло на ведення бухгалтерського обліку відповідно до вимог МСФЗ. З метою оцінки достовірного трансформаційного балансу здійснено порівняльний аналіз облікових вимог до дебіторської заборгованості за П(С)БО та МСФЗ за такими критеріями як: визнання та припинення визнання дебіторської заборгованості; оцінка дебіторської заборгованості; визначення резерву сумнівних боргів; відображення у фінансовій звітності.

В організації системи бухгалтерського обліку дебіторської

заборгованості в ПрАТ «ЗЕРЗ» існують певні недоліки, які полягають у

- нечіткості формулювання в обліковій політиці ПрАТ «ЗЕРЗ» основних завдання організації обліку розрахунків з покупцями;
- застарілість складу елементів облікової політики ПрАТ «ЗЕРЗ» щодо обліку дебіторської заборгованості в системі розрахунків з покупцями;
- непередбаченість додатків до облікової політики які безпосередньо регулюють облік дебіторської заборгованості в системі розрахунків з покупцями;
- відсутності графіку документообігу на підприємстві, що призводить до відсутності чіткої координації роботи та відповідальності за організацію первинного відображення господарських операцій на підприємстві;
- не визначеність щодо обрання методичних підходів, пов'язаних з поступовим переходом до ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності відповідно до МСФЗ, що дозволить удосконалити облікову інформацію з метою підвищення її достовірності та суттєвості для прийняття на її основі управлінських рішень.

Облікова політика підприємства повинна формуватися так, щоб забезпечити потреби обліку дебіторської заборгованості в достатній, достовірній, оперативній та релевантній інформації для прийняття раціональних управлінських рішень у розрахункових відносинах. Правильне формування облікової політики щодо розрахунків з покупцями та замовниками зумовило необхідність визначення основних завдань організації обліку розрахунків з покупцями та виділення основних елементів облікової політики щодо дебіторської заборгованості з відповідними характеристиками.

На нашу думку, «Примітки до річної фінансової звітності» (Ф. № 5) потребує більшої деталізації, оскільки повинна відображати крім поточної дебіторської заборгованості ще й довгострокову. Розділ IX «Дебіторська заборгованість» Ф. № 5 необхідно доповнити рядками, в яких буде відображена довгострокова дебіторська заборгованість за видами:

довгострокова дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги; заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду; довгострокові векселі одержані; інша дебіторська заборгованість.

Дебіторська заборгованість як одна зі складових активів підприємства детермінує показники фінансового аналізу діяльності підприємства, що характеризують економічний потенціал та стан розвитку в системі господарювання. Крім того, оцінюючи заборгованість у структурі балансу суб'єкта господарювання, варто враховувати, що однією з її ознак є фінансування діяльності у майбутньому залежно від встановлених термінів розрахунків за договорами. Таким чином, заборгованість підприємства свідчить про розвиток майнового та фінансового потенціалів і водночас може призводити до зниження рівня платоспроможності. З урахуванням того, що управління дебіторською заборгованістю є однією з найважливіших складових системи господарювання, розроблено схему поетапного аналізу дебіторської заборгованості на ПрАТ «ЗЕРЗ», що забезпечить на методичному рівні організацію аналізу дебіторської заборгованості підприємства, що в свою чергу дозволить приймати ефективні управлінські рішення щодо повернення боргів, дозволить спрогнозувати надходження коштів.

За результатами аналізу господарської діяльності ПрАТ «ЗЕРЗ» в розрізі аналізу стану дебіторської заборгованості, можна зробити наступні висновки:

- дебіторська заборгованість ПрАТ «ЗЕРЗ» поділяється на заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги, за виданими авансами, за розрахунками з бюджетом та інша поточна дебіторська заборгованість;
- дебіторська заборгованість у 2019 році зменшилась на 23477 тис. грн. або на 34 % у порівнянні з 2018 роком;
- найбільшу питому вагу в загальній структурі займає дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги. Але якщо в 2018 році вона складала 83 % від загальної суми дебіторської заборгованості, то в

2019 році заборгованість знизилась до 72 %. Найменшу питому вагу в загальній структурі займає інша поточна дебіторська заборгованість – лише 1 %;

– дебіторську заборгованість за строками її непогашення розподілено на 5 періодів. Найбільшу частку займає період від 1 до 30 днів і складає 34718,9 тис. грн. або 78 % від загальної суми. Найменшу питому вагу займає термін від 60 до 90 днів – 22 тис. грн. або 0,0005 % від загальної суми;

– найбільше виникло зобов'язань за продукцію товари, роботи і послуги – 500083 тис. грн., а найменше – за виданими авансами (509480 тис. грн). Найбільше погашено зобов'язань за продукцію товарів, робіт і послуг – 524471 тис. грн., а найменше – за виданими авансами (4538 тис. грн.);

– оборотність дебіторської заборгованості поступово збільшується і в 2019 році 9 разів відбувся повний цикл виробництва та обігу. Спостерігаючи тенденція до зниження періоду погашення, можна стверджувати про ефективну роботу менеджерів з управління як фінансовими ресурсами, так і дебіторською заборгованістю;

– в 2019 році грошових коштів, які підприємство отримує від дебіторів наприкінці терміну погашення дебіторської заборгованості, вистачить для того, щоб покрити лише 19 % його найбільш строкових зобов'язань, що на 29 % менше ніж у 2018 році. Все це вказує на погіршення фінансової стійкості підприємства в звітному році порівняно з попереднім.

Аналіз дебіторської заборгованості на ПрАТ «ЗЕРЗ» включає комплекс взаємопов'язаних питань, що відносяться до оцінки фінансового стану підприємства. З метою ефективного управління дебіторською заборгованістю на ПрАТ «ЗЕРЗ» запропоновано заходи та методи управління дебіторською заборгованістю, які сприятимуть зниженню ступеня ризику неoderжання грошових коштів від боржників, допоможуть налагодити ефективну кредитну політику на ПрАТ «ЗЕРЗ».

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Бабіч В., Поддєрьогін А. Бухгалтерський і податковий облік безнадійної та сумнівної дебіторської заборгованості. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2011. № 11. С. 14-17.
2. Багатко Н. Продаж дебіторської заборгованості: визначення, оцінка, облік. *Бухгалтерія. Право. Податки*. 2004. №22. С. 57-63.
3. Баліцька В.В. Борги підприємств України: проблеми не розв'язуються. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 2. С. 48-59.
4. Бардадим М. В. Ефективне управління дебіторською заборгованістю підприємств. *Економічні науки. Серія : Облік і фінанси*. 2012. Вип. 9 (1). С. 42-50.
5. Барт Эдвардс. Руководство по кредитному менеджменту. Харьков : Ранок, 1994. 400 с.
6. Баюл Д. МСФЗ 9 «Фінансові інструменти». Про новий підхід. *Finance.UA*. 2018. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/418861/dmytro-bayul-msfz-9-finansovi-instrumenty-pro-novuj-pidhid> (дата звернення: 02.09.2019)
7. Береза С. Л. Облік і контроль грошових активів та дебіторської заборгованості: теорія і практика : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.04. Київ, 2003. 20 с.
8. Белозерцев В.С., Гуня В.О. Розробка механізму управління дебіторською заборгованістю підприємства: концептуальний підхід. *Економіст*. 2014. № 3. С. 57-60.
9. Бланк І. А. Управління фінансовими ресурсами підприємства. Київ : Ельга, 2011. 574 с.
10. Бондаренко О.С. Сучасні підходи до обліку дебіторської заборгованості у вітчизняній та зарубіжній практиці господарювання. *Інвестиції : практика та досвід*. 2008. №18. С.36 - 39.
11. Ван Хорн Дж.К. Основы управления финансами. Киев : ЦУЛ,

2003. 800 с.

12. Виручка за договорами з клієнтами : Міжнародний стандарт фінансової звітності (IFRS) 15. Дата оновлення: 01.01.2012 р. URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-15-revenue-from-contracts-with-customers/> (дата звернення: 10.09.2019)

13. Витрати : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16, затв. наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318. Дата оновлення: 27.06.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00> (дата звернення: 05.09.2020).

14. Войнаренко М. П. Системи обліку в Україні: трансформація до міжнародної практики : монографія. Київ : Наукова думка, 2002. 215 с.

15. Гладких Т. В. Фінансовий облік : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 480 с.

16. Голов С. Ф., Костюченко В. Ф. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарії : навч. посіб. Київ : Лібра, 2001. 670 с.

17. Губіна І. Резерв сумнівних боргів: створення та використання. *Бухгалтерія. Право. Податки*. 2007. № 48. 68 с.

18. Гуцаленко Л. В., Мельник А. О. Облік дебіторської заборгованості: концептуальні основи П(С)БО та МСФЗ. *Ефективна економіка*. 2020. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8173> (дата звернення: 10.10.2020).

19. Дебіторська заборгованість : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10, затв. наказом Міністерства фінансів України від 08.10.1999 р. № 237. Дата оновлення: 27.06.2013. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99> (дата звернення: 15.09.2020).

20. Дохід : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15, затв. наказом Міністерства фінансів України 29.11.1999 р. № 290. Дата оновлення: 27.06.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99> (дата звернення: 15.09.2020).

21. Загальні вимоги до фінансової звітності : Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1, затв. наказом Наказ Міністерства фінансів України 07.02.2013 р. № 73. Дата оновлення: 20.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 15.09.2020).

22. Інструкція з обліку коштів, розрахунків та інших активів бюджетних установ : затв. Наказом Державного казначейства України від 26.12.2003 р. № 242. Дата оновлення: 27.05.2005. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0650-05> (дата звернення: 15.09.2020).

23. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку комерційних банків України : затв. Постановою Правління Національного банку України від 17.06. 2004 р. № 280. Дата оновлення: 17.11.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-04> (дата звернення: 15.09.2020).

24. Інструкція про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : затв. наказом Міністерства фінансів України від 31.11.1999 р. № 291. Дата оновлення: 12.12.2017. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99> (дата звернення: 15.09.2020).

25. Інструкція про службові відрядження в межах України та за кордон : затв. Наказом Міністерства фінансів України від 13.03.1998 р. № 59 (у редакції наказу Міністерства фінансів України 17.03.201 р. № 362). Дата оновлення: 27.07.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0218-98> (дата звернення: 10.10.2020).

26. Казакаева А. М., Гаджиев Н. Г. Управление дебиторской задолженностью как инструмент минимизации расходов организации. *Все для бухгалтера*. 2006. № 21 (189). С. 11-16.

27. Карчова Н.В. Аналіз дебіторської заборгованості як інструмент підвищення ефективності аудиту. *Управління розвитком*. 2011. №9 (99). С. 52-53.

28. Кватирка П. Б. Класифікація дебіторської заборгованості та її

вдосконалення. *Вісник Хмельницького національного університету*. Том 2. – 2005. № 4 (Том 2). С. 87-90.

29. Кияшко О. М. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Київ, 2011. 21 с.

30. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2002. 469 с.

31. Кобилянська О. І. Фінансовий облік : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 545 с.

32. Корецький С. І. Краткое руководство по бухгалтерии. Москва: Издание «Финансовой Газеты», 1924. 199 с.

33. Крайник О.П., Клепікова З.В. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. Львів : Держ. Ун-тет «Львівська політехніка»; Київ : «Декор», 2001. 260 с.

34. Кушина О. Резерв сумнівних боргів : суто бухгалтерський інструмент. *Збірник систематизованого законодавства*. 2010. № 9. С. 155-159.

35. Лищенко О. Г., Бескота Г.М. Аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством. *Держава і регіони*. журнал. 2009. № 1. С. 114-117.

36. Матицина Н. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2006. № 12. С. 38-42.

37. Міжгалузеві нормативи чисельності працівників бухгалтерського обліку : Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 26.09.2003 р. № 269. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0269203-03> (дата звернення: 05.08.2020).

38. Момот Т.В. Управление дебиторской задолженностью предприятия. *Бизнес информ*. 2003. №11-12. С. 97-99.

39. Нашкерська Г. В. Особливості визнання та оцінки поточної

дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи і послуги
Бухгалтерський облік і аудит. 2009. № 11. С. 31-37.

40. Оборотні активи підприємств за видами економічної діяльності станом на 31 грудня 2018 року. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/fin/oaktuvu/oa_ed/oa_ed_u/oa_ed_3_17_u.htm

41. Перше застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1. Дата оновлення: 01.01.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_004 (дата звернення: 18.08.2020).

42. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення: 23.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 23.08.2019).

43. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. Дата оновлення: 13.03.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 23.08.2020).

44. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14.05.1992 р. № №2343-XII. Дата оновлення: 13.03.2018. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2343-12> (дата звернення: 25.09.2020).

45. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. Дата оновлення: 23.11.2018. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (дата звернення: 17.09.2020).

46. Про результати суцільної інвентаризації дебіторська та кредиторської заборгованості і заходи щодо її скорочення : Постанова Кабінету міністрів України від 29.04.1999 р. № 750. Дата оновлення: 12.07.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/750-99-п> (дата звернення: 25.10.2020).

47. Про суми та склад витрат на відрядження державних службовців, а також інших осіб, що направляються у відрядження підприємствами,

установами та організаціями, які повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів : Постанова Кабінету міністрів України від 02.02.2011 р. № 98. Дата оновлення: 14.11.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/98-2011-п> (дата звернення: 25.10.2020).

48. Проскуріна Н. М., Ющенко Ю. В. Методичні аспекти аналізу ефективності управління дебіторською заборгованістю на підприємстві. *Обліково-аналітичне забезпечення управління розвитком підприємства*. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. № 5. С. 166-175.

49. Проскуріна Н. М., Ющенко Ю. В. Організація внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на підприємстві. *Обліково-аналітичне забезпечення управління розвитком підприємства*. Запоріжжя : ЗНУ, 2019. № 4. С. 197-203

50. Проскуріна Н. М., Ющенко Ю. В. Процедурне забезпечення аудиту дебіторської заборгованості. *Актуальні питання обліку та аналізу: теорія та практика*. Запоріжжя : ЗНУ, 2018. С. 146-152

51. Проскуріна Н. М., Ющенко Ю. В. Фактори впливу на динаміку та якість дебіторської заборгованості підприємства. Виклики та перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях: тези XIII міжнар. наук.-практ. конф., (м. Запоріжжя, 25-26 жовтня 2018 р.). Запоріжжя : ЗНУ, 2018. С. 22-23.

52. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. *Современный экономический словарь / 5-е изд., перероб. и доп.* Киев : ЦУЛ, 2007. 495 с.

53. Романюк А.А. Управління дебіторською заборгованістю як фактор впливу на ефективність фінансової діяльності підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2006. № 6 (Том 2). С. 73-78.

54. Саєнко О. Р., Ющенко Ю. В. Концептуальні аспекти модернізації національної економіки. Молода наука (м. Запоріжжя, 2019 р.). Запоріжжя : ЗНУ, 2019. С. 243-145.

55. Сльозко Т. М. Організація обліку : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2008. 224 с.

56. Стоун Д., Хитчинг К. Бухгалтерський облік и фінансовий аналіз / пер. с англ. Ю. А. Огибин, Г. А. Огибів. Київ : Центр навчальної літератури, 1998. 302 с.

57. Сурніна К. С. Удосконалення обліку дебіторської і кредиторської заборгованості промислових підприємств : автореф. дис. ... канд. економ. наук : 08.06.04 р. Луганськ, 2002. 19 с.

58. Сурніна К.С. Зобов'язання і кредиторська заборгованість, проблеми термінології і класифікації. *Економіка : проблеми теорії та практики*. 2000. Вип. 42. С. 56-61.

59. Таран І. МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» : практичні аспекти впровадження в Україні. *Практика МСФЗ*. 2018. С.28-36. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/publications/2018/ifrs-9-financial-instruments.pdf> (дата звернення: 01.10.2019)

60. Федорченко О. Є. Облік і аналіз розрахунків з дебіторами (на прикладі текстильних підприємств легкої промисловості) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Київ, 2009. 20 с.

61. Фінансові інструменти : визнання та оцінка : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку № 39. Дата оновлення: 17.10.2013. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_015 (дата звернення: 21.08.2020).

62. Фінансові інструменти : Міжнародний стандарт фінансової звітності (IFRS) 9. Дата оновлення: 01.01.2012 р. URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-9-financial-instruments/#about> (дата звернення: 10.09.2019)

63. Фінансові інструменти : подання : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку № 32. Дата оновлення: 01.01.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_029 (дата звернення: 21.08.2020).

64. Фінансові інструменти : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13, затв. Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2001 р. № 559 Дата оновлення: 27.06.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01> (дата звернення: 26.08.2020).

65. Хендриксен Э.С, Ван Бреда М.Ф. Теория бухгалтерского учета: / пер. с англ. под ред. проф. Я.В. Соколова. Киев : Кондор, 2000. 576 с.
66. Цегельник Н.І. Обліковий аспект дебіторської заборгованості в системі розрахунків з покупцями. *Вісник ЖДТУ*. 2012. №4 (62). С. 247-251.
67. Цивільний кодекс України 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 28.02.2019. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 29.08.2020).
68. Черненко Л. В. Управління дебіторською заборгованістю в аграрних підприємствах : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Київ, 2008. 20 с.
69. Чухно С. І. Методика аналізу дебіторської заборгованості підприємства. *XIV Міжнародна наукова інтернет-конференція ADVANCED TECHNOLOGIES OF SCIENCE AND EDUCATION*. 19-21.04.2018. URL: <http://intkonf.rg/chuhno-is-metodika-analizu-debitorskoyi-zaborgovanosti-pidpriemstva>.
70. Cengher Elena. Best Practice in Accounts Receivable Reconciliation. Analytical report of Citi Group <http://www.citigroup.com/transactionservices/home/about-us/articles/docs/account-sreceivable.pdf>.
71. Dorota Roszkowska-Holysz. The Accounts Receivable Management in Commercial Enterprises of the Installation and Heating Industry. Doi: 10.2478/manment-2013-0063.
72. Dr. Memba S.F., Dr. Njeru A. Effect of Accounts Receivable on Financial Performance of Firms Funded By Government Venture Capital in Kenya. Kilonzo Jennifer Mbulal // *Journal of Economics and Finance (IOSR-JEF)*, Volume 7, Issue 1. Ver. I (Jan. - Feb. 2016), pp. 62-69.
73. Kontus Eleonora. Management of accounts receivable in the company, UDC: 657.422:658.155, June 10, 2013.
74. Shehzard L. Mian, Clifford W. Smith. Accounts Receivable Management Policy: Theory and Evidence // *The Journal of Finance*, Vol. 47, №1, PP. 169-200.

75. Strategy for optimizing accounts receivables, Deloitte, Canada
<https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ca/Documents/finance/ca-en-FA-strategies-for-optimizing-vour-accounts-receivable.pdf>.

ДОДАТОК А

Види діяльності ПрАТ «ЗЕРЗ» у 2019 році

1. Ремонт електровозів, вузлів, агрегатів:

- КР-1, КР-2, КРП електровозів серій: ВЛ-80к; ВЛ-80с; ВЛ-80т; ВЛ-82м;
- КР-1, КР-2 після КРП електровозів серій: ЧС-2; ЧС-4.
- КР-1, КР-2 електровозів серій ЧС-7; ЧС-8.

2. Модернізація двохсекційного електровоза серії ВЛ-80т в два пасажирських електровози ВЛ-40У

3. Ремонт тягових агрегатів ОПЕ1 і ОПЕ1А, ОПЕ1АМ з автономним і без автономного живлення, ПЕ2М тягових електродвигунів потужністю до 1000 кВт класу нагрівостійкості «F» і «H» моделей:НБ-406; НБ-407; НБ-418; НБ-511; ЕД-118; АL-4846et; АL-4846dt; АL-4442np; 5АL-4442np.

4. Ремонт двигунів:

- вентиляторів електровозів постійного струму потужністю від 20-100кВт;
- перемикачів ступенів електровозів змінного струму;
- компресорів електровозів постійного струму.

5. Ремонт допоміжних машин електровозів змінного струму; розщеплювачів фаз, асинхронних і конденсаторних електродвигунів електровозів змінного струму; генераторів управління електровозів; підшипників до електричних машин і колісних пар.

6. Повне опосвідчення та формування колісних пар електровозів серій: ВЛ80к, т, з, ВЛ82м, вл40у, ЧС2, ЧС4, ЧС7, ЧС8; тягових агрегатів ОПЕ1, ОПЕ1АМ;

7. Ремонт і перемотування пускорегулювальної апаратури; трансформаторів ОДЦЕ-5000 / 25Б, ОДЦЕ-4000/25, ЛТС-7,25 / 25-1, ОЦР-5000/25 в обсязі КР-1, КР-2 з заміною обмоток; ЕКГ-8Ж з виготовленням нових контакторів і редуктора; компресорів К-2, К-3, КТ-6.

8. Капітальний ремонт з продовженням терміну служби електровозів серії ЧС-4, а також:

Продовження ДОДАТКУ А

- а) заміну пластмасового кузова на металевий;
- б) заміну пластикових кабін на металеві;
- в) заміну дахів на нові;
- г) приведення схем електровоза до єдиної ЧС-4 Е4

9. Капітальний ремонт з продовженням терміну служби електровозів серії ЧС-2, а також:

- а) заміну кабін на нові (сучасна обробка інтер'єру);
- б) заміну кузова;
- в) заміну дахів;
- г) посилення несучих конструкцій електровоза

10. Ковальсько-ливарне виробництво:

- чавунне і кольорове лиття в кокіль під тиском;
- напівгарячої видавлювання деталей на пресах із зусиллям до 160 т.с.;
- гаряча об'ємна штампування і вільна кування деталей на пресах із зусиллям від 6 т.с. до 100 т.с.;
- вилівок бронзових, латунних, алюмінієвих заготовок діаметром 40-200мм і довжиною до 300мм;
- лиття за моделями замовника, порізка та згинання металу.

11. Інструментальне і гальванічне виробництво:

- проектування і виготовлення штампів і ливарних прес - форм;
- механічна обробка, зубонарізування;
- оцинкування;
- виготовлення пружин діаметром прутка до 12мм;
- виготовлення слюсарного інструменту (молотків, зубил і т.д.);
- термообробка валів діаметром до 160мм і довжиною до 1200мм.

12. Виготовлення запасних частин, а саме трансформаторів ТРПШ-2, ТОС-41, ТЗ-1, ТН-1 і ін.; індуктивних шунтів ІШ-95; дроселів ДС-1, ДС-82, ДС-3, ДС-51; згладжують реакторів РС-53, РС-32, РС-58; перехідних реакторів ПРА-48;

Продовження ДОДАТКУ А

контакторів ПК-96, кулачкових з дугогашення і без дугогашення рис. бтн 242 072, рис. бтн 242 064 відповідно; низьковольтну апаратуру та ін; вкладишів МОП, шатунних вкладишів компресорів КТ-6, К-2, К-3; металевих кожухів тягового редуктора і редуктора компресора КТ-6; шестерень, валів.

13. Механічна обробка деталей (фрезерування, свердління, стругальні і шліфувальні роботи).

14. Токарна обробка деталей діаметром до 500мм на верстатах з числовим програмним управлінням (ЧПУ).

15. Виготовлення деталей карданної передачі електровозів ЧС-2, ЧС-4, ЧС-7, НС-8.

ДОДАТОК Б

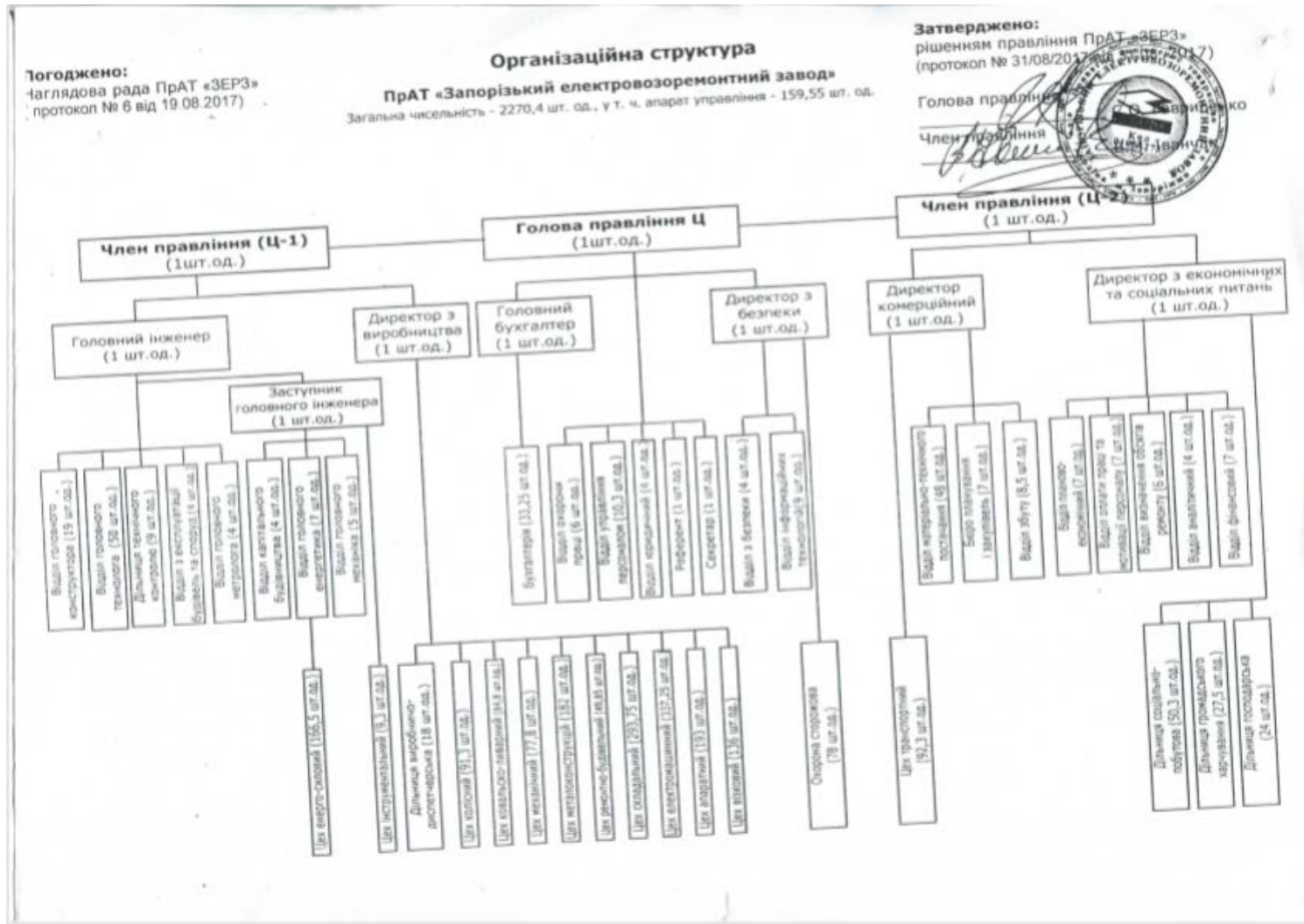

Рисунок Б.1 – Організаційна структура ПрАТ «Запорізький електровозоремонтний завод»

ДОДАТОК В

Таблиця В.1 – Елементи облікової політики на ПрАТ «ЗЕРЗ» щодо обліку дебіторської заборгованості в системі розрахунків з покупцями

№ з/п	Елементи облікової політики	Характеристика
1	2	3
1.	Види діяльності підприємства	Чітко визначені види діяльності, якими займається підприємство, тому що від цього залежить вибір заборгованості на яку нараховується РСБ. Окремо зазначено перелік видів діяльності, що входять до операційної, фінансової та інвестиційної.
2.	Форма ведення обліку	Зазначено форми ведення бухгалтерського обліку, що безпосередньо впливає на сукупність та послідовність використання облікових регістрів. Форма ведення обліку – ручна (журнально-ордерна) і комп'ютеризована.
3.	Вимоги щодо змісту та оформлення первинних документів з продажу продукції	Ведення окремої справи для господарських договорів «Договори з постачальниками та покупцями». До підписання договору (особливо, першого) з покупцем має бути перевірено його платоспроможність. А також, введення в первинні документи, на підставі яких продукція відпускається покупцю обов'язкового реквізиту «Критерії якості». Первинним документом, що підтверджує якість тієї чи іншої продукції, є деталізований експертний висновок, який має містити розшифровку основних параметрів якості продукції, встановлених вимогами державних стандартів України.
4.	Визнання та оцінка дебіторської заборгованості	Визнання дебіторської заборгованості як активу здійснюється якщо: 1) існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод; 2) сума дебіторської заборгованості може бути достовірно визначена. У випадку із заборгованістю покупців та замовників додаються ще дві умови: 1) покупцеві передані ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на актив; 2) підприємство продавець не здійснює надалі управління та контроль за реалізованим активом. Передбачено додатково умови застосування оцінки заборгованості за справедливою вартістю, що відповідає вимогам концепції управління вартістю підприємства.
	Класифікація та аналітика дебіторської заборгованості	Закріплено перелік класифікаційних ознак та види на які поділяється дебіторська заборгованість для тих чи інших управлінських потреб та вказати відповідно до обраної класифікації розрізи аналітики для обліку заборгованості.

Продовження ДОДАТКУ В

1	2	3
5.	Визнання заборгованості сумнівною	Зазначені критерії визнання дебіторської заборгованості сумнівною і джерела отримання інформації, а саме: 1) прострочення боржником терміну погашення (підтвердженням є договори або рахунки); 2) порушення справи про визнання боржника банкрутом (підтвердження – відповідні постанови суду).
	Період та метод нарахування РСБ	Визначено термін проведення інвентаризації дебіторської заборгованості для створення РСБ: на початку чи в кінці року. Зазначено вид методу нарахування резерву, а також терміни та підстави його нарахування: - на підставі платоспроможності окремих дебіторів (зазначити перелік документів за якими визначається така платоспроможність).
6.	Визнання заборгованості безнадійною	Визначає критерії віднесення дебіторської заборгованості до безнадійної відповідно до П(С)БО та ПКУ.
7.	Порядок списання безнадійної заборгованості	Зазначено порядок за яким списується безнадійна заборгованість, а саме: заборгованість списується з балансу відповідно до розпорядження голови правління на підставі проведеної інвентаризації та письмового обґрунтування доцільності списання.
8.	Організація архіву та строки зберігання документів	Встановлено термін зберігання господарських договорів та іншої ділової документації, яка стосується зобов'язань або прав (при листуванні з партнерами), – не нижче строків позовної давності (5 – 10 років).
9.	Порядок, строки проведення інвентаризації та її об'єкти	Складання і затвердження перед початком поточного господарського року графіку проведення інвентаризації. Визнання розрахунків як об'єктів обліку, які необхідно інвентаризувати.
10.	Організація внутрішнього контролю розрахунків	Здійснення внутрішнього контролю розрахунків обліковими працівниками, ревізійною комісією з метою забезпечення систематичного спостереження за достовірністю облікових та звітних даних про наявність та зміни сум дебіторської та кредиторської заборгованості, своєчасності розрахунків з кредиторами та пред'явлення боргових вимог дебіторам.

ДОДАТОК Д

Таблиця Д.1 – Порівняльна характеристика дебіторської заборгованості за П(С)БО та МСФЗ*

Порівнювані поняття	П(С)БО	МСФЗ
1	2	3
Визначення дебіторської заборгованості	Дебіторська заборгованість – сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату (П(С)БО 10)	Дебіторська заборгованість визначається як фінансовий актив. Визначення дебіторської заборгованості не надається (МСФЗ 32)
Визнання дебіторської заборгованості	Визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод і може бути достовірно визначена її сума одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг (П(С)БО 10)	Підприємству слід визнавати дебіторську заборгованість у балансі, коли воно стає стороною контрактних зобов'язань і внаслідок цього має юридичне право отримувати грошові або інші цінності (МСФЗ 39)
Оцінка дебіторської заборгованості	При зарахуванні на баланс дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги оцінюється за первісною вартістю, а на дату балансу – за чистою реалізаційною вартістю (П(С)БО 10)	Під час первісного визнання фінансового активу слід оцінювати їх за собівартістю, яка є справедливою вартістю компенсації, наданої або отриманої за них. Після первісного визнання дебіторську заборгованість визнають за амортизованою собівартістю із застосуванням методу визначення за ефективною ставкою відсотка (МСФЗ 39)
Види дебіторської заборгованості	Згідно з визначеннями, наведеними в НП(С)БО 1 та П(С)БО 10, дебіторська заборгованість поділяється на поточну та довгострокову	Дебіторська заборгованість поділяється на ініційовану підприємством та не ініційовану. Ініційована дебіторська заборгованість означає її придбання підприємством як участі у позиції, наданій іншим позикодавцем за умови, що підприємство фінансує цю позику на дату, коли її ініціює цей інший позикодавець. Не ініційована дебіторська заборгованість класифікується

Продовження ДОДАТКУ Д

1	2	3
		як утримувана до строку погашення, наявна для продажу або утримувана для операцій (МСФЗ 39).
Визначення сумнівної дебіторської заборгованості	Безнадійна дебіторська заборгованість – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності. Сумнівний борг – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником (П(С)БО 10)	Визнання сумнівної дебіторської заборгованості відбувається в наступних випадках: значні фінансові труднощі емітента; фактичний розрив контракту, наприклад, невиконання умов угоди або прострочена заборгованість щодо сплати відсотка або основної суми; надання позикодавцем боржникові пільгової позики, яку позикодавець не розглядав би за інших умов; висока імовірність банкрутства або іншої фінансової ре організації підприємства; визнання збитку від зменшення корисності цього активу в попередньому звітному періоді; зникнення фінансового ринку для цього фінансового активу внаслідок фінансових труднощів (МСФЗ 39).
Розрахунок величини резерву сумнівних боргів	Величина резерву сумнівних боргів визначається, виходячи з платоспроможності окремих дебіторів, за питомою вагою безнадійної заборгованості в чистому доході від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати або на основі класифікації дебіторської заборгованості (П(С)БО 10)	В міжнародних стандартах методи розрахунку величини резерву сумнівних боргів не передбачаються.
Відображення дебіторської заборгованості у звітності	За чистою реалізаційною вартістю (П(С)БО 10)	Прямо не вимагають відображення дебіторської заборгованості в балансі за винятком резерву сумнівної заборгованості. Але для визначення величини дебіторської заборгованості, яка відображається в балансі, необхідно: протестувати дебіторську заборгованість на

Продовження ДОДАТКУ Д

1	2	3
		предмет знецінення, тобто списати однозначно безнадійну заборгованість; для дебіторської заборгованості, яка залишилася, нараховувати РСБ, який відображає можливу ймовірність несплати рахунків і вирахувати даний резерв із величини дебіторської заборгованості.
Розкриття інформації про дебіторську заборгованість у Примітках до фінансової звітності	Згідно П(С)БО 10: - перелік дебіторів і суми довгострокової дебіторської заборгованості; - перелік дебіторів і суми дебіторської заборгованості пов'язаних сторін, з виділенням внутрішньо-групового сальдо дебіторської заборгованості; - склад і суми статті балансу «Інша дебіторська заборгованість»; - метод визначення величини резерву сумнівних боргів; - сума поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги в розрізі класифікації заборгованості за строками непогашення; - залишок резерву сумнівних боргів за кожною статтею поточної дебіторської заборгованості, його утворення та використання в звітному періоді.	За МСФЗ 1 аналіз дебіторської заборгованості: - покупців; - інших членів групи; - пов'язаних сторін; - авансових платежів; - інші суми.

* складено автором за джерелами [19, 41, 61, 63, 69]

ДОДАТОК Е

Таблиця Е.1 – Оцінка системи внутрішнього контролю за дебіторською заборгованістю на ПрАТ «ЗЕРЗ»

Напрямок тестування	Джерело інформації, методичні прийоми	Ефективність (В-1, С-0,5, Н-0)
1	2	3
Оцінка середовища контролю		
1. Чесність і дотримання етичних принципів керівним складом підприємства	Анкетування, спостереження, огляд розпорядчих документів організаційного характеру	1
2. Ставлення керівництва до підприємницьких ризиків		0,5
3. Контроль за комерційними ризиками		0,5
4. Розуміння керівництвом значення фінансової звітності		1
5. Готовність до виправлення помилок та перекручень, які наближаються до межі суттєвості		1
6. Звернення керівництва до зовнішніх консультантів за отриманням консультацій з питань обліку: випадки відсутні (0), іноді (0,5), широке використання практики проведення консультацій (1)		1
7. Участь найвищого управлінського персоналу у контролі над обробкою облікових даних		1
8. Наявність процедур контролю за бухгалтерськими розрахунками і мінімізацією упередження, що можуть мати вплив на результати цих розрахунків		1
9. Встановлення відповідальності і повноважень щодо виявлення протизаконних, сумнівних і неетичних дій		1
10. Затверджено посадові інструкції працівників, які беруть участь у веденні бухгалтерського обліку і підготовці фінансової звітності		1
11. Розроблено та затверджено схему організаційної структури підприємства з зазначенням управлінських зв'язків, підпорядкованості відділів (виконавців)		1
12. Розроблено та затверджено графік документообігу із зазначенням взаємозв'язку підрозділів, окремих виконавців та термінів виконання робіт		1
Оцінка ризиків підприємства		
1. Відсутність зміни на рівні галузі та видів діяльності підприємства	Усні бесіди, спостереження, перегляд особових справ,	0,5
2. Відсутність набору нового персоналу на ключові посади		0,5
3. Освіта, досвід, кваліфікація та компетенція керівного та провідним виробничого персоналу підприємства		1
4. Розуміння керівним та провідним виробничим персоналом своїх обов'язків і методики роботи		1
5. Плинність кадрів у системі бухгалтерського обліку		
6. Відсутність впровадження нових або модернізація		0,5

Продовження ДОДАТКУ Е

1	2	3
інформаційних систем		
7. Відсутність впровадження нових моделей ведення бізнесу, нових продуктів або видів діяльності		0,5
8. Відсутність проведення корпоративної реструктуризації		1
Оцінка інформаційних систем, що стосуються фінансового обліку		
1. Інформаційна система відображає в обліку всі дійсні операції. Алгоритми обробки бухгалтерських даних відповідають нормативним вимогам	Усні бесіди, спостереження, тестування програмного продукту та інформаційної системи	1
2. У разі зміни порядку ведення бухгалтерського обліку, господарського, податкового та іншого законодавства існує можливість зміни алгоритмів обробки даних		0,5
3. Програма та інформація захищені від доступу сторонніх осіб на випадок зміни або знищення даних		1
4. Контроль, що гарантує підтримку цілісності всіх файлів і програмного забезпечення, на підприємстві встановлено		1
5. Чи достатні засоби контролю для того, щоб гарантувати, що все знаходиться в користуванні системи комп'ютерного обліку, підконтрольні керівництву, надійні і відповідають поставленим керівництвом цілям		0,5
Оцінка процедур контролю		
1. Організовано зберігання і збереження запасів, грошових коштів: є склад для зберігання запасів і виробничих запасів; склад охороняється; грошові кошти та бланки суворої звітності зберігаються в сейфах; забезпечується супровід касира при доставці коштів в банк (з банку)	Усні бесіди, спостереження, перевірка документів	1
2. З метою контролю за збереженням документації всі документи зброшуровані і послідовно пронумеровані		0,5
3. Статус системи внутрішнього контролю на підприємства має ступінь пріоритету: низьку (0), проміжну (0,5), високу (1)		1
4. Організаційне закріплення функцій внутрішнього контролю / внутрішнього аудиту		0,5
5. Здійснення спостереження і контролю за проведенням нетипових операцій в бухгалтерському обліку		1
6. Виключена можливість виконання працівниками несумісних функцій		0
7. Здійснення операцій з грошовими коштами та відображення їх у регістрах		1
Оцінка системи бухгалтерського обліку		
1. Прийнята підприємством облікова політика відповідає вимогам законодавства	Усні бесіди, спостереження, вибіркова перевірка первинних документів	1
2. Кореспонденція рахунків контролюється головним бухгалтером або уповноваженою особою з метою контролю повноти відображення в обліку всіх здійснюваних господарських операцій та відповідності бухгалтерських проводок встановленої методології		1
3. Усі фінансово-господарські операції відображаються в бухгалтерському обліку на підставі первинних документів		1

Продовження ДОДАТКУ Е

1	2	3
4. Дотримання графіку підготовки фінансової та управлінської звітності		1
5. Реакція на зміни в порядку ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової та управлінської звітності		1
6. Звірка фінансової звітності з даними управлінської звітності		1
7. Відсутні олівцеві записи та необумовлені виправлення в первинних документах і реєстрах бухгалтерського обліку		1
8. Бухгалтерський облік протягом періоду, що перевіряється вівся відповідно до затвердженої облікової політики		1
9. Затверджена номенклатура справ бухгалтерії, порядок і строки зберігання бухгалтерських документів		1
Оцінка моніторингу заходів контролю		
1. Внутрішній контроль ведеться на безперервній основі	Усні бесіди, спостереження	1
2. Управлінський апарат своєчасно реагує на інформацію, отриману від зовнішніх сторін, яка може вказувати на наявність проблем, або висвітлювати певні області, які потрібно вдосконалити		0,5
3. Інвентаризація проводиться компетентною комісією, призначеною наказом керівника; спеціально створюваної робочої групою; проводяться контрольні перевірки правильності проведення інвентаризації; складаються порівняльні відомості за результатами інвентаризації; розглядаються керівництвом результати інвентаризації	Аналіз матеріалів інвентаризації	1
4. Внутрішнім контролюючим органом проводяться ревізійні та інвентаризаційні планові та позапланові перевірки на предмет виявлення відповідності даних бухгалтерського обліку фактичної наявності (для підтвердження необхідно перевірити наявність інвентаризаційних відомостей): ревізія каси; ревізія або інвентаризація при зміні матеріально-відповідальних осіб; облік залишків матеріалів на кінець звітного періоду	Аналіз документів з контрольних заходів	1

Таблиця Е.2 – Контрольний лист по оцінці системи внутрішнього контролю

Розділ	Оцінка ефективності системи ВК	
	в %	аналітика
1	2	3
Оцінка середовища контролю (В- «12-10», С- «9-4», Н-«3»)	74%	С
Оцінка ризиків суб'єкта господарювання (В- «8-7», С- «6-4», Н-«3»)	75%	С
Оцінка інформаційних систем, що стосуються фінансового обліку (В- «5», С- «4-3», Н-«2»)	56%	С
Оцінка процедур контролю (В- «7-6», С- «5-3», Н-«2»)	65%	С

Продовження ДОДАТКУ Е

1	2	3
Оцінка системи бухгалтерського обліку (В- «9-7», С- «6-4», Н- «3»)	95%	В
Оцінка моніторингу заходів контролю (В- «4», С- «3-2», Н-«1»)	78%	С
Загальна оцінка ефективності	86%	В
Аудиторський ризик внутрішнього контролю клієнта	65%	С

Висновок: оцінка ризику системи внутрішнього контролю, а саме, властивого ризику системи внутрішнього контролю можна охарактеризувати як середній.

ДОДАТОК Ж

Таблиця Ж.1 – Тест оцінювання внутрішнього контролю на ділянці розрахунків з дебіторами на ПрАТ «ЗЕРЗ»

№	Зміст	Варіанти відповіді			Примітки
		Ні	Так	Інформація відсутня	
1	2	3	4	5	6
1.	Чи залежить контроль відповідності вимогам замовника від дебіторської заборгованості, бухгалтерського обліку і роботи з грошовими коштами?		X		Необхідність контролю для цілей управління
2.	У випадку виходу у відпустку співробітника, в обов'язок якого входить робота з дебіторською заборгованістю, йому призначають заступника?		X		Згідно наказу директора
3.	Чи обмежено доступ до комп'ютеризованих записів дебіторської заборгованості?		X		
4.	Чи попередньо пронумеровані документи на відвантаження продукції (виконання робіт)?		X		
5.	Чи рахунок-фактури ведуться з належною перевіркою їх послідовності?	X			Співставлення
6.	Чи використовуються для виставлення рахунків затверджені прейскуранти цін?		X		Перевірка відповідності
7.	Чи переліки рахунків дебіторів з розмежуванням по термінах оплати складаються (і регулярно перевіряються) відповідною особою?		X		
8.	Чи виписки по банківському рахунку розносить особа, що не пов'язана з обліком дебіторської заборгованості?		X		
9.	Чи перевіряються рахунки виписані клієнтам відповідною особою перед відвантаженням?		X		
10.	Чи звіряються кількість відвантажена (зазначена у накладній) з кількістю, на яку виставляються рахунки-фактури?		X		Перевірка регбістів обліку
11.	Чи здійснюється детальна звірка аналітичного обліку дебіторської заборгованості із синтетичним рахунком?		X		
12.	Чи класифікується дебіторська заборгованість за терміном оплати?		X		Відстроченні платежу та передоплата
13.	Чи ведеться і перевіряється регулярно журнал замовлень для обліку не відвантажених замовлень?				

Продовження ДОДАТКУ Ж

1	2	3	4	5	6
14.	Чи рахунки-фактури:				
	• порівнюються із замовленнями на продажі?		X		
	• порівнюються з документацією по відвантаженню?		X		
	• перевіряються на арифметичну точність?		X		
	• погоджуються з затвердженими прейскурантами цін?		X		
15.	Чи існує графік документообігу на відвантаження?		X		
16.	Як проводиться інвентаризація заборгованості: • Періодичність; • Документальне оформлення.		X		
17.	Чи складаються акти звіряння з покупцями: • на дату інвентаризації; • перед виставлянням претензій; • по мірі необхідності.		X		Перевірити наявність
18.	Аналітичний облік дебіторсько заборгованості ведеться в розрізі: • дебітора (в загальній сумі); • кожного відвантаження; • договорів.		X		
19.	Чи використовуються в розрахунках взаємозаліки?		X		
20.	Чи існує дебіторська заборгованість за бартерними договорами?	X			
21.	Чи записи в журналі реєстрації виписки рахунків періодично порівнюються з документами на відвантаження?		X		Необхідно звірити дані первинного і аналітичного обліку
22.	Чи сумарні підсумки рахунків-фактур підводяться щодня і порівнюються з записом в журналі-ордері?	X			